

Sociologisk Forskning

Tidskrift för Sveriges Sociologförbund • Journal of the Swedish Sociological Association

Årgång 52 • Nr 3 • 2015

Sociologisk Forskning

Sociologisk Forskning är en facktidskrift för svenska sociologer och för andra som intresserar sig för den empiriska, teoretiska och metodologiska utvecklingen inom samhällsvetenskaperna. I Sociologisk Forskning presenteras kontinuerligt resultat från pågående forskningsprojekt och diskussioner kring teoretiska utvecklingsmöjligheter. Tidskriften har ett särskilt fokus på den svenska och nordiska samhälls-utvecklingen och har dessutom emellanåt olika temanummer. Vidare har Sociologisk Forskning en omfattande recensionsavdelning där svensk och internationell sociologisk och samhällsvetenskaplig litteratur recenseras. Tidskriften ges ut av Sveriges Sociologförbund med stöd av Vetenskapsrådet och kommer ut med 4 nummer om året. Den grundades 1964.

Sociologisk forskning indexeras i bl.a. följande databaser:

ArticleFirst, Artikelsök, Cambridge Scientific Abstracts, Collection Search International Nuclear Information System, Social Services Abstract, Current Abstracts, IBZ: Internationale Bibliographie der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Zeitschriftenliteratur, Internationale Bibliographie der Rezensionen Geistes- und Sozialwissenschaftlicher Literatur, Periodicals Index Online, SCOPUS, Sociological Abstracts, SOCIndex, Social Sciences Citation Index, Social Services Abstracts, TOC premier, Thomson Reuters Web of Science, Worldwide Political Science Abstracts

Planerad utgivning 2015

Nr 1: v 12 Nr 2: v 26 Nr 3: v 39 Nr 4: v 51

Redaktör & ansvarig utgivare

Redaktör: Sverre Wide, sociologiskforskning@du.se
Ansvarig utgivare: Tora Holmberg

Grafisk produktion: RPform, Köping

Tryck: Reklamtryckeriet, Köping
ISSN 0038-0342, 2002-066X (elektronisk).
© Sveriges Sociologförbund och författarna

Adress

Sociologisk Forskning
Högskolan Dalarna, 791 88 Falun
Tel. 023-77 80 53
www.sociologiskforskning.se

Redaktion

Lars-Erik Alkvist, Gunilla Carstensen
Ingrid Grosse, Tobias Samuelsson,
Steven Saxonberg, Jessica Wide,
Sverre Wide

Redaktionsråd

Boel Berner, Linköpings Universitet
Margareta Bertilsson, Köpenhamns Universitet
Ulla Björnberg, Göteborgs Universitet
Hedvig Ekerwald, Uppsala Universitet
Peter Hedström, Institutet för framtidsstudier
Lars Bo Kaspersen, Köpenhamns Universitet
Gerd Lindgren, Karlstads Universitet
Richard Swedberg, Cornell University

Sveriges Sociologförbund

Sveriges Sociologförbund är en fackligt och politiskt obunden intresseorganisation för sociologer med syfte att främja sociologins vetenskapliga utveckling och praktiska tillämpning. Som medlem i Sociologförbundet får du bland annat förbundets egen tidskrift Sociologisk Forskning i elektronisk form och den internationella tidskriften Acta Sociologica, som utkommer fyra gånger per år.

Vill du bli medlem? Se Sociologförbundets hemsida www.sverigessociologforbund.se för information.

Sociologförbundets styrelse

Stefan Svallfors, Umeå Universitet, ordförande, Tora Holmberg, Uppsala Universitet, vice ordförande
Ingemar Johansson Sevä, Umeå Universitet, sekreterare, Åke Nilsén, Högskolan i Halmstad, kassör
Ordinarie ledamöter: Petter Bengtsson, Stockholms Universitet, Annika Jonsson, Karlstads Universitet, Susanna Nordström, Högskolan i Skövde, Anna Olofsson, Mittuniversitetet, Sverre Wide, Högskolan Dalarna
Suppleant: Ylva Ulfsdotter Eriksson, Göteborgs Universitet

Innehåll

Redaktören har ordet	207
Upplysning och gränsdragning: En filosofisociologisk studie av den första generationen analytiska filosofer i Sverige <i>Henrik Lundberg</i>	209
Nuets förnöjsamhet: En grundad teori om livsval och överlevnadsstrategier <i>Ulrika Sandén, Hans Thulesius och Lars Harrysson</i>	235
Ett litet ord betyder så mycket: Alliansregeringen, Handlingsplanen och betydelseförskjutningar av begreppet mäns våld mot kvinnor <i>Carin Holmberg, Viveka Enander och Anne-Li Lindgren</i>	257
Krönika: Max Weber – myt och verklighet: Religion, kärlek, pengar och politik. <i>Sven Eliaeson</i>	279
Recensioner	295
Sociologförbundet har ordet	315

Sociologidagarna 2016

Överskridande sociologi

UPPSALA
UNIVERSITET

10–12 mars 2016, Uppsala

Välkommen till Sveriges Sociologförbunds återkommande mötesplats och konferens! Som vanligt kommer spännande huvudtalare, panel-diskussioner och arbetsgruppsseminarier avlösa varandra. I år är temat *Överskridande sociologi*, vilket syftar dels på sociologins inflytelserika karaktär och hur viktig den är för hela samhället och dess sektorer, dels på sociologins förändring och vidgning som ämne.

Huvudtalare

Pierre-Michel Menger

Chaire de Sociologie du Travail Créateur, Collège de France

“Academic work. A tale of essential tension between research and teaching”

Judy Wajcman

Anthony Giddens Professor of Sociology, London School of Economics

“Pressed for Time: digital culture and the re-design of modern life”

Hålltider

Slutdatum för abstract: 13 januari 2016

Slutdatum för registrering: 13 februari 2016

(early bird-rabatt före 13/1 2016)

Värd: Sociologiska institutionen vid Uppsala universitet

Plats: Campus Engelska parken, Uppsala

www.sociologidagarna2016.se

(webbsidan och anmälan öppnar i oktober 2015)

Redaktören har ordet

I detta nummer av Sociologisk Forskning publicerar vi tre artiklar. Den första, *Upplysning och gränsdragning: En filosofisociologisk studie av den första generationen analytiska filosofer i Sverige*, författad av Henrik Lundberg, är en sociologisk undersökning av ett också för den svenska sociologins utveckling intressant skede i svensk filosofihistoria, nämligen den tid vid 1900-talets mitt då den analytiska filosofin kom att bli helt dominerande i svensk universitetsfilosofi. I den andra artikeln, *Nuets förnöjsamhet: En grundad teori om livsval och överlevnadsstrategier*, undersöker Ulrika Sandén, Hans Thulesius och Lars Harrysson med hjälp av ett rikt empiriskt material den speciella livsform som utvecklats i ett litet kustsamhälle i Nordnorge. Den tredje artikeln, slutligen, *Ett litet ord betyder så mycket: Alliansregeringen, Handlingsplanen och betydsforskjutningar av begreppet mäns våld mot kvinnor* av Carin Holmberg, Viveka Enander och Anne-Li Lindgren, utgör en kartläggning av hur det politiska arbetet, i regering och på departement, mot mäns våld mot kvinnor/våld i nära relationer har förändrats under de senaste mandatperioderna. Särskilt fokus ligger på en förändring av hur detta område har benämnts och vilka konsekvenser detta kan få.

Förra året var ett Weberjubileum – det var 2014 150 år sedan Max Weber föddes – och med anledning av detta har Sven Eliaeson skrivit en längre krönika som vi också publicerar i detta nummer. Numret innehåller vidare, som vanligt, en rad recensioner och avslutas med ett ”Sociologförbundet har ordet” som jag särskilt vill fästa er uppmärksamhet vid. Jag skall inte här upprepa vad som sägs under den rubriken, utan enbart nämna att Sveriges Sociologförbund och Sociologisk Forskning nu har antagit en policy om författarordning vad gäller vetenskapliga verk.

Sverre Wide, redaktör

HENRIK LUNDBERG

Upplysning och gränsdragning

En filosofisociologisk studie av den första generationen analytiska filosofer i Sverige

Enlightenment and Boundary Work: A Study of the First-Generation Swedish Analytical Philosophers from a Sociology-of-Philosophy Perspective

The history of Swedish analytical philosophy begins with the writings of Ingemar Hedenius, Anders Wedberg, and Konrad Marc-Wogau, who introduced the country to a new style of thinking that was to become the dominant mode of academic philosophizing in it from the mid-1940s to the late 1960s. The article presents a sociological analysis of how that hegemonic position was claimed and established for it in Swedish philosophy departments. In particular, the critique that Hedenius, Wedberg, and Marc-Wogau levelled in their popular writings against continental philosophy is looked upon in detail. Drawing upon Thomas Gieryn's theory of boundary work, it is shown how the three strove for epistemic authority by demarcating their own 'scientific' enterprise from the 'unscientific' philosophy of their competitors. This quest for authority, however, was pursued not solely for its own sake: Hedenius, Wedberg, and Marc-Wogau were also all firmly committed to the ideals of enlightenment and cultural radicalism shaping the Swedish society of their time.

Keywords: boundary work, history of Swedish philosophy, sociology of ideas, sociology of knowledge, sociology of philosophy

DEN SVENSKA ANALYTISKA filosofins historia inleds med Ingemar Hedenius (1908–1982), Anders Wedberg (1913–1978) och Konrad Marc-Wogau (1902–1991). Till sammans introducerade dessa tre det slags tänkande som i princip var allena rådande inom svensk universitetsfilosofi från och med mitten av 1940-talet till 1960-talets slut. Det var först med 60-talsvänsterns intåg som den analytiska filosofins hegemoni på allvar utmanades i Sverige.¹ Den analytiska traditionen är, med undantag för Södertörns högskola, fortfarande dominerande vid svenska filosofiinstitutioner. Dess makt är dock inte längre oinskränkt eller oomstridd. Frågan infinner sig snart: Vad är egentligen analytisk filosofi? Vad var det, med andra ord, för typ av filosofi som Hedenius, Wedberg och Marc-Wogau introducerade på svensk mark vid början av 1940-talet?

Det finns inget kortfattat eller enkelt svar på den frågan. En början på ett svar kan bestå

1 Det är inte orimligt att datera formulerandet av denna utmaning till publiceringen av det första numret av *Häftet för kritiska studier* i september 1968. Bakom denna tidskrift stod föreningen Unga filosofer som hade bildats i Stockholm 1965 (Nordin 2008:157).

i att säga att analytisk filosofi är den tradition som uppstod i och med de verk som skrevs av Gottlob Frege (1848–1925), Bertrand Russell (1872–1970), G.E. Moore (1873–1958) och Ludwig Wittgenstein (1889–1951). Russell, Moore, Wittgenstein m.fl. utgjorde den s.k. Cambridgeskolan. Denna skola fick ett stort inflytande över tidig svensk analytisk filosofi. En andra fas i den analytiska filosofins historia utgörs av uppkomsten av den logiska positivismen i 1920- och 30-talets Wien och vardagsspråksfilosofin i Oxford efter andra världskriget. Dessa båda skolor fick aldrig samma inflytande över tidig svensk analytisk filosofi. Den analytiska traditionen har utvecklats och förgrenats ur dessa inriktningar till den komplexa filosofiska rörelse den är idag (Beaney 2013). I fokus för analytiska filosofers intresse stod till en början framförallt filosofiska frågor som anslöt till matematik, logik, naturvetenskap och språkfilosofi. Senare tillkom även andra intresseområden såsom metafysik, politisk filosofi och medvetandefilosofi.

På det stilistiska planet kännetecknas analytisk filosofi av en strävan efter analys, klarhet och tydlighet. Den analytiska filosofin betraktas av dess utövare ofta som ett gemensamt kumulativt projekt (Friedman 2000:ix). Det finns därför en ambition att ta sig an småskaliga forskningsuppgifter med vilka man vill uppnå konkreta resultat. I sin bok *Det analytiska greppet. En strävan mot vetenskaplighet inom 1900-talets filosofi* skriver Sören Halldén att analytisk filosofi är en tradition där ”ett anspråk på vanlig vetenskaplighet haft en plats” (Halldén 2006:9). Även om en sådan karaktäristisk är knapphändig sammanfattar den, som kommer framgå nedan, ganska väl hur även Hedenius, Wedberg och Marc-Wogau själva såg på vetenskaplig filosofi.

Det övergripande syftet med föreliggande artikel är att bidra till en sociologisk förklaring av hur den analytiska filosofin kom att inta en hegemonisk ställning inom svensk universitetsfilosofi mellan mitten av 1940-talet till slutet av 1960-talet.² Min studie tar sin utgångspunkt i de argument med hjälp av vilka Hedenius, Wedberg och Marc-Wogau introducerade och försvarade den analytiska filosofin på svensk mark. Nära förknippat med denna verksamhet var angreppen på vad de uppfattade vara ovetenskaplig filosofi. I fokus för mitt intresse står, närmare bestämt, de retoriska grepp/argument med hjälp av vilka de tre tänkarna avgränsade vad de uppfattade vara vetenskaplig filosofi, dvs. analytisk filosofi, från ovetenskapligt tänkande. Det är idag brukligt, såväl inom kulturdebatt som inom fackfilosofi, att kontrastera analytisk filosofi mot s.k. kontinental filosofi. Begreppet kontinental filosofi är emellertid av senare datum än den tidsperiod som framförallt står i centrum för denna artikel. Hedenius, Wedberg och Marc-Wogau polemiserade i synnerhet mot, vad de uppfattade vara, ovetenskaplig filosofi. Till denna kategori räknade de marxism, existentialism och thomism. Sin egen ståndpunkt refererade de ibland till som analytisk filosofi, men ofta nöjde de sig med att tala om vetenskaplig filosofi. När jag i det följande talar om vetenskaplig filosofi (och dess olika negationer), gör jag det utan att ta ställning till huruvida det finns någon sådan typ av filosofi. Det enda viktiga för mitt syfte är att Hedenius, Wedberg och Marc-Wogau var

2 För en närmare diskussion av begreppet ”filosofisociologi” som ingår i titeln på föreliggande artikel hänvisas till Lundberg (2007).

övertygade om att det fanns en vetenskaplig filosofi och att denna radikalt skiljde sig från annat slags tänkande.

I denna artikel görs ingen åtskillnad mellan retoriska grepp eller filosofisk argumentation. Min obenägenhet att införa en sådan distinktion harmonierar med studiens övergripande teoretiska utgångspunkter: Thomas F Gieryns teori om "boundary-work" eller "gränsdragningsarbete" (Gieryn 1983; 1999). Denna term syftar på de ansträngningar forskare lägger ned på att upprätta en demarkationslinje mellan det vetenskapliga arbete som de själva anser sig bedriva och andra grupperns icke vetenskapliga aktiviteter (Gieryn 1983:782). Ett väl genomfört gränsdragningsarbete har som konsekvens att den vetenskapliga kunskap man själv producerar inte kan förstås eller förklaras på samma sätt som ovetenskaplig kunskapsproduktion. Hedenius, Wedberg och Marc-Wogau var under stora delar av sina karriärer sysselsatta med ett gränsdragningsarbete mot ovetenskaplig filosofi. De ville inför allmänhet och fackvetenskaper befästa en *epistemisk auktoritet* över sitt eget område. De gjorde, med andra ord, anspråk på den legitima makten att definiera, beskriva och förklara saker och ting på filosofins fält (Gieryn 1999:1). Gieryns begrepp epistemisk auktoritet är modellerat efter Webers auktoritetsbegrepp. Det är fråga om en typ av auktoritet som A tillerkänner B, eftersom A uppfattar B:s auktoritet som legitim (Weber 1983:144). En förutsättning för att inneha epistemisk auktoritet är att den inte tilldelas alla, utan bara några. Det måste finnas grupper som är uteslutna från makten och dess symboliska resurser. Denna uteslutning uppkommer genom gränsdragningsarbete.

De tre filosofernas gränsdragningsarbete ska inte förstås som ett cyniskt försök att upprätta ett kunskapsmonopol på filosofins område. Hedenius, Wedberg och Marc-Wogau var förvisso intresserade av att befrämja och försvara sin professionella auktoritet, men de trodde naturligtvis också på sin sak. Denna tro på den egna verksamheten har bl.a. att göra med de specifika generationserfarenheter de gjorde. Hedenius, Wedberg och Marc-Wogau var alla födda inom en elvaårsperiod. De var generationskamrater. De tillhörde alla tre vad Johan Östling har kallat "1945 års generation" (Östling 2008). 1945 års generation föddes i början av 1900-talet och präglades av ett kulturradikalt och rationalistiskt etos. Deras gemensamma projekt bestod, säger Östling, i "ett rationalistiskt, demokratiskt upplysningsarbete på materialismens och sekularismens grund" (Östling 2008:280). 1945 års idéer kan beskrivas som en generell vänsterposition, som innefattade såväl socialister som liberaler. Det var i synnerhet Hedenius som i offentligheten kom att framträda som en enveten förkämpe för dessa idéer. Wedberg och Marc-Wogau intog en mer undanskymd plats i detta sammanhang.

I det följande kommer jag att presentera en läsning av ett antal texter av Hedenius, Wedberg och Marc-Wogau. Min sociologiska läsning av dessa tar sin utgångspunkt i begreppen gränsdragningsarbete och 1945 års generation. Dessa begrepp kan, menar jag, bidra till en förklaring av den analytiska filosofins hegemoniska ställning i svensk filosofi mellan 1940-talets mitt och slutet av 1960-talet. Innan jag går vidare med denna läsning ska jag dock motivera mitt val av texter, säga något om mitt bidrag till forskningsläget samt fördjupa diskussionen av de teoretiska begreppen. Min analys av texterna kommer också att föregås av en allmän redogörelse för den analytiska filosofins framväxt i Sverige.

De texter som diskuteras i föreliggande artikel är kända sedan tidigare. De har till stor del diskuterats i Nordin (1983) och (2004), Bengtsson (1991), Wide (1994) Strang (2006) och (2010), Heidegren (2015), men förekommer även delvis i Sigurdsson (2000), Lagerlund (2003), Wiklund (2006) och Östling (2008). Mitt eget bidrag till forskningsområdet består framförallt i att applicera Gieryns teori om gränsdragningsarbete på materialet ifråga. Jag visar hur texterna kan tolkas som inbegripna i ett retoriskt gränsdragningsarbete mot ovetenskaplig filosofi. Gieryn påpekar att gränsdragningsarbete är ett arbete som bedrivs inför en publik (Gieryn 1983:782). Det syftar till att skapa tilltro hos en bredare allmänhet. Jag har av detta skäl använt mig av texter som inte bara vänder sig till fackfilosofer, utan även till en större läsekrets. Mitt urval består av texter skrivna på svenska avsedda för en relativt bred publik. I ganska stor utstäckning har jag använt mig av tidningsartiklar. I texter av detta slag är det lättare än i fackfilosofiska texter att avläsa de ideal och värden som filosofer försvar sig åt. Detta material kan synliggöra det gränsdragningsarbete som annars tenderar att döljas av intrikat fackfilosofisk argumentation. De ideal och värden som Hedenius, Wedberg och Marc-Wogau uttrycker i mitt urval återkommer även i andra publikationer av dem. På så sätt är mitt urval på det stora hela representativt för dem som tänkare.

Teoretiska utgångspunkter

Gränsdragningsarbete handlar om att dra en skarp demarkationslinje mellan vetenskap och icke-vetenskap. Syftet med gränsdragningsarbetet är att skapa ett slags kulturella kartor för allmänheten där den egna gruppens verksamhet med råge befinner sig på rätt sida av gränsen. Ett framgångsrikt gränsdragningsarbete är inte gjort en gång för alla, utan måste ständigt anpassas efter situationens krav. I artikeln från 1983 där Gieryn först lägger fram sin teori, "Boundary-work and the Demarcation of Science From Non-Science: Strains and Interests in Professional Ideologies of Scientist", anför tre fallstudier som illustrerar hur gränsdragningsarbetet kan variera från en kontext till en annan. En utgångspunkt för Gieryns resonemang är att det inte finns några för evigt fixerade egenskaper hos vetenskapen som skiljer den från icke-vetenskap. Gränsdragningsarbete kommer därför med nödvändighet att se olika ut från fall till fall.

Gieryn skiljer även mellan tre olika typer av gränsdragningsarbete: "expulsion", "expansion" och "protection of autonomy". Hedenius, Wedberg och Marc-Wogau ägnade sig framförallt åt "expulsion", dvs. uteslutning. Det innebär att de försökte utesluta såväl vissa filosofer som vissa tanketraditioner från att ha en plats, eller åtminstone en central sådan, på det filosofiska fältet (Gieryn 1999:15–18). Detta får emellertid inte ges en alltför konspiratorisk innebörd, t.ex. i termer av att de hade en samordnad och övergripande plan för att uppnå filosofiskt herravälde. Det handlar snarare om att de hade vissa filosofiska preferenser som de gav uttryck för och agerade efter i bestämda situationer. De ville befrämja en vetenskaplig typ av filosofi. Det innebar att annat tänkande fick stryka på foten.

Johan Östlings begrepp "1945 års generation" är viktigt för att förstå Hedenius, Wedberg och Marc-Wogaus engagemang i detta avseende. Om vi inte tar i beaktande

att de slogs för vissa upplysningsideal, skulle Hedenius, Wedberg och Marc-Wogau riskera att förvandlas till cyniska aktörer som kämpade för epistemisk auktoritet helt och hållet för sig egen skull. I denna artikel använder jag begreppet 1945 års generation för att visa på de ideal och erfarenheter som låg till grund för de tre filosofernas gränsdragningsarbete. Vad innebär, närmare bestämt, begreppet? Östling tar sin utgångspunkt i Karl Mannheims generationsteori. Enligt Mannheim är generationstillhörighet en av flera gruppstillhörigheter som påverkar vårt sätt att tänka. I sin berömda uppsats "Das Problem der Generationen" skriver han att generationsbegreppet är oundgängligt för att förstå sociala och intellektuella rörelser (Mannheim 1993:361–362). Personers generationstillhörighet beror inte bara av att de är födda inom ett och samma tidsspänn, utan också av att de har engagerat sig i väsentligen samma sociala och historiska händelser. En generation består i sin tur av olika konkurrerande generationsfraktioner. Till samma generationsfraktioner hör de personer som tolkar de historiska och sociala händelserna på ett likartat sätt (Mannheim 1993:379). De olika fraktionerna konkurrerar med varandra om privilegiet att få utlägga den offentliga tolkningen av den sociala verkligheten. Den fraktion som har övertaget i denna kamp kallar Mannheim för den ledande fraktionen (Mannheim 1993:390–391).

Östlings tanke är att 1945 års generation var en ledande generationsfraktion som under efterkrigstiden åtnjöt privilegiet att få bestämma vilka historiska lärdomar som skulle dras av nazismens fasor. Som de mest framträdande företrädarna för denna generationsfraktion räknas Ingemar Hedenius och Herbert Tingsten (1896–1973). Östling nämner, bland flera olika namn, även Wedberg som ett exempel (Östling 2008:276). Medlemmarna i denna fraktion hade, tros flera inbördes olikheter, unisont tagit ställning mot nazismen. De var alla, som framgått ovan, upplysningssinnade rationalister. 1945 års generation förvaltade en tradition från 1880-talets och mellankrigstidens kulturradikalism. Ett genomgående tema hos kulturradikalismen har varit att rida spärr mot vad de uppfattade vara metafysisk tankeförvirring samt religiös och moralisk vidskepelse (Runeby 1995:167–255). Dessa tankar återkom med förnyad styrka i svensk offentlighet under tidig efterkrigstid. En följd av att 1945 års generation kom att dominera den intellektuella offentligheten var att det nu blev synnerligen svårt att vinna gehör för idéer som tog sin utgångspunkt i upplysningskritiska, idealistiska, romantiska eller religiösa tanke-system. I och med att sådana tankegångar betraktades som medskyldiga till nazismens uppkomst brännmärktes de som potentiellt farliga. Den anglosaxiskt inspirerade filosofin och samhällsvetenskapen fick istället vind i ryggen.

Det finns intressanta paralleller mellan filosofins och sociologins utveckling under efterkrigstiden (jfr Nordin 1983:158). Den första självständiga professuren i sociologi i Sverige besattes 1947 av Torgny T Segerstedt (1908–1999), som dessförinnan var professor i praktisk filosofi i Uppsala.³ Även han räknas av Östling till 1945

3 Gustaf Steffen (1864–1929) hade en professur vid Göteborgs högskola 1903–1929 som var delad mellan nationalekonomi och sociologi. Se t.ex. Larsson och Wisselgren (2006) för en diskussion av Steffen.

års generation. Efter Segerstedts professorsinstallation genomgick sociologin en snabb och omfattande expansion (Larsson och Wisselgren 2006:159). Den äldre svenska sociologitraditionen, i t.ex. Gustaf Steffens tappning, förkastades nu som spekulativ och ovetenskaplig. Förebilden för tidig svensk sociologi blev den amerikanska empiristiska-kvantitativa sociologin. Segerstedt och hans elever iscensatte därför ett brott med den kontinentalt influerade sociologin (Larsson och Wisselgren 2006:167–169). Även svenska sociologer var således inbegripna i ett gränsdragningsarbete mot spekulativ och ovetenskaplighet vid denna tid. Precis som filosoferna höll sociologerna ”tysk metafysik” på armlängds avstånd (Fridjonsdottir 1991:251–252).⁴

Den tidiga svenska analytiska filosofin

Den direkta föregångaren till den analytiska filosofin i Sverige var den s.k. uppsala-filosofin. Denna går tillbaka på två svenska filosofer: Axel Hägerström (1868–1939) och Adolf Phalén (1884–1931). Även om det fanns skillnader mellan dessa tänkare är likheterna dem emellan tillräckliga för att det ska gå att tala om en gemensam skola. Likheterna gäller kritiken av metafysiken och subjektivismen, uppfattningen att filosofi ska bedrivas som begreppsanalys, en naturalistisk världsbild samt tolkningen av värdeutsagors innebörd (Källström 1986:15; Wedberg 2004:366–367; Lagerlund 2003:169). Båda Hägerström och Phalén samlade grupper av lärjungar omkring sig. Dessa fraktioner inom skolan resulterade så småningom i interna splittringar och strider. Det är därför brukligt att tala om en Hägerströmsk och en Phalénsk falang. Striderna gällde bl.a. vem av Hägerström och Phalén som egentligen var först med att formulera skolans teoretiska filosofi (Nordin 1983:52–53). Att Hägerström var upphovsmannen till den s.k. värdenihilismen var aldrig föremål för diskussion.

Till den Hägerströmska gruppen räknas Martin Fries (1898–1969), Svante Bohman (1904–1993) och Erik Jonson (1889–1958).⁵ Hägerströms elever är idag så gott som bortglömda. Hans lärjungar bröt aldrig med sin mästare, utan följde honom troget i spåren (Nordin 2004:46). Det Phalénska lägret var långt mer framgångsrikt. Det är möjligt att urskilja en äldre och en yngre generation Phalénianer (Schiött 2000:25–26; Bengtsson 1991: 151). Till den äldre hör Einar Tegen (1884–1965), Harry Meurling (1878–1938) och Gunnar Oxenstierna (1897–1939). Den yngre generationen Phalénianer bestod av Hedenius, Wedberg och Marc-Wogau. Dessa tre kom samtliga att bryta med uppsalafilosofin för att istället orientera sig mot andra filosofiska rörelser i samtiden, i synnerhet mot den s.k. Cambridgeskolan (Russell, Moore, Wittgenstein, C.D. Broad, Frank Ramsey). Det är den andra generationen Phalénianer som blir den första generationen analytiska filosofer i Sverige. Hedenius, Wedberg och Marc-Wogau utgjorde till en början en tätt sammansvetsad grupp som utkämpade flera strider tillsam-

⁴ Till saken hör förstås att de flesta sociologerna rekryterats ur de praktiska filosofernas led.

⁵ Hägerström mest framgångsrika elever, Vilhelm Lundstedt (1882–1955) och Karl Olivecrona (1897–1980), återfinns inom rättvetenskapen. Se t.ex. kap 2 i Källström (1986) för en diskussion av Lundstedt. Olivecrona diskuteras bl.a. i Nordin (1983:123–126).

mans, bl.a. mot Uppsalaskolans Hågerströmska falang. Den interna konkurrensen dem emellan skulle under tidig efterkrigstid emellertid bryta upp trojkan (Nordin 2004:66). De blev alla tre professorer: Marc-Wogau blev professor i teoretisk filosofi i Uppsala 1946. Hedenius blev professor i praktisk filosofi i Uppsala 1947. Wedberg kallades till den nyinrättade professuren i teoretisk filosofi vid Stockholms högskola 1949.

Från Phalén fick Hedenius, Wedberg och Marc-Wogau den s.k. dialektiska metoden i arv. De använde sig alla tre av Phaléns dialektiska metod i sina doktoravhandlingar. Denna metod består i att blottlägga de motsägelsefulla, eller dialektiska, begrepp som filosofer i alla tider har använt sig av i sina arbeten. Det kan röra sig om begrepp såsom sanning, tid, kunskap, verklighet, jag, vilja, orsak (Oxenstierna 1938:12–13). Filosofiska begrepp och teorier har, säger Phalén, ofta uppkommit som ”dialektiska utvecklingar av ytterst ur vanligt medvetande hämtade naturliga begrepp [...] Dessa det naturliga föreställningssättet behärskande begrepp, som bildats utan teoretisk avsikt och s.a.s. nedärvt med språket, visa sig vid analys innehålla motsatser och kunna därför ge upphov till motsatta tankeutvecklingar, som då trots motsatsen ha en gemensam rot” (Phalén 1951:148). Orsaken till att begreppen är dialektiska står att finna i att filosofer och vetenskapsmän på ett oreflekterat sätt har tagit över begrepp och föreställningar från vardagskunskapen. Filosoferna har inte beaktat att dessa begrepp har uppkommit för andra ändamål än vetenskapliga. Syftet med Phaléns metod är att ersätta de dialektiska begreppen med andra och bättre begrepp. För att ett korrekt och vetenskapligt tänkande ska kunna uppstå måste det naturliga föreställningssättets påverkan på det filosofiska medvetandet därför först elimineras. Filosofin måste höja sig över vardagsspråkets falska idoler. Även om Hedenius, Wedberg och Marc-Wogau senare övergav uppsalafilosofin och Phaléns dialektiska metod, förblev de övertygade om att det finns en avgörande skillnad mellan vetenskaplig och ovetenskaplig filosofi. Begreppet vetenskaplig filosofi tjänade i själva verket ofta som en brygga mellan uppsalafilosofin och den tidiga analytiska filosofin i Sverige (jfr Strang 2014:165).

Nordin har påpekat att det i viss utsträckning är höljt i dunkel varför Hedenius, Wedberg och Marc-Wogau övergav uppsalafilosofin till förmån för den analytiska filosofin (Nordin 1983:147). Originalkällorna på området är fåtaliga. Några hållpunkter i den analytiska filosofins införande i Sverige är dock möjliga att fastställa. Hedenius skriver i sin självkaraktäristik i Alf Ahlbergs *Filosofiskt lexikon* från 1951 att han vid tiden för sin docentutnämning 1938 starkare kom att påverkas av riktningar utanför uppsalafilosofin, ”nämligen den logiska empirismen [...] och i än högre grad den engelska s.k. Cambridgeskolan”. Det heter också att han frångick ”väsentliga sidor” av Phaléns dialektiska metod som han hade använt sig av i sin avhandling (Hedenius 1951:69). Enligt Hedenius var det under påverkan från Anders Wedberg som orienteringen mot den analytiska filosofin ägde rum. År 1941 publicerade Hedenius *Om rätt och moral* som brukar anses vara det första analytiskt filosofiska verket på svensk mark. Denna bok kan tolkas som ett försök att skapa en kontinuitet mellan uppsalafilosofin och den internationella analytiska filosofin. Johan Strang (2006:262) har argumenterat för att Hedenius i *Om rätt och moral* försöker införa den analytiska filosofin i Sverige genom att förankra den i den inhemska traditionen. Som framgår nedan

försöker Hedenius i detta arbete omtolka Hägerströms värdenihilism så att den passar in i ett analytiskt filosofiskt ramverk.

Wedberg var den yngste av de tre. Som sådan var han inte lika benägen som Hedenius, påpekar Strang, att konstruera en övergång mellan uppsalafilosofin och den analytiska filosofin (Strang 2010:55; jfr Nordin 1983:147). Wedberg hade inte gjort samma omfattande investeringar i uppsalafilosofin som Hedenius och Marc-Wogau. I *Filosofiskt lexikon* skriver han att han redan tidigt var kritisk mot uppsalafilosofin. Denna kritik ”förstärktes genom kontakten med de internationella filosofiska riktningar, som hävdade ett likartat program” (Wedberg 1951:205). I förordet till sin avhandling, *Den logiska strukturen hos Boströms filosofi – en studie i klassisk metafysik* (1937), skriver Wedberg att han ”icke kan göra obetingat anspråk på att vara ’uppsalafilosof’ [...]” (Wedberg 1937). Avhandlingen är i högsta grad präglad av Phaléns dialektiska metod, men innehåller samtidigt flera referenser till t.ex. Carnap, Ramsey, Russell och Moore (Wedberg 1937, Nordin 1983:147; Schiött 2000:38). I efterhand går det att se hur Wedberg här använde sig av ett kulturellt kapital som snart skulle vara det enda som tillskrevs ett värde på den svenska filosofins fält. Särskilt betydelsefull för Wedbergs anammande av den analytiska filosofin blev hans vistelse i USA 1939–1943. Under sin tid i USA studerade han modern logik, vilket skulle få stor betydelse för den svenska filosofins fortsatta utveckling (Nordin 1983:147; Lagerlund 2003:222; Wedberg 1951:206; Strang 2010:107).

Sist att anamma den analytiska filosofin var Marc-Wogau. Han var den äldste av de tre och var därför djupare förankrad i uppsalafilosofin än vad både Hedenius och Wedberg var (Nordin 1983:155). Hans brytning med uppsalafilosofin var heller aldrig lika uppenbar som hos Hedenius och Wedberg (Lagerlund 1999:264; Nordenfelt 2015:244–245). Som filosofistudent i 1920-talets Uppsala tog Marc-Wogau starka intryck av Phaléns och Hägerströms idéer (Marc-Wogau 1951:121). I sin självkaraktäristik i Alf Ahlbergs *Filosofiskt lexikon* (1951) skriver att han ”Senare [...] mottagit impulser särskilt från modern engelsk filosofi (speciellt den s.k. Cambridgekretsen) och den moderna logiken” (Marc-Wogau 1951:122). Särskilt viktig för Marc-Wogaus orientering bort från uppsalafilosofin blev, vad han efter G. E. Moore har kallat, ”den mooreska distinktionen”.⁶ Det var, säger han, mot slutet av 1930-talet som han på allvar förstod betydelsen av denna distinktion (Marc-Wogau 1999:272–275). Med hjälp av distinktionen kunde han bryta med den uppsalafilosofiska föreställningen om att filosofiska begrepp är dialektiska.⁷

6 ”Den mooreska distinktionen” förklaras av Marc-Wogau som ”skillnaden mellan vad en term konnoterar och en teori om vad termen konnoterar” (Marc-Wogau 1999:272). Denna tankegång ligger även till grund för Hedenius beskrivning av det s.k. ”Hägerströmska-Lundstedtska misstaget” i *Om rätt och moral*.

7 I ett brev till Svante Nordin 1984 skriver Marc-Wogau på ålderns höst att hans intresse för analytisk filosofi ingalunda innebar ett brott med uppsalafilosofin eller den dialektiska metoden. Se Nordenfelt 2015:244. Jag tror dock att Marc-Wogaus utsaga om sin egen utveckling här måste tas med en nypa salt. ”Den mooreska distinktionen” står i ett uppenbart motsatsförhållande till den dialektiska metoden. Det är därför svårt att se hur man kan omfatta båda ståndpunkter samtidigt.

Hedenius

Gränsdragningsarbete handlar, som framgått ovan, om att tillskriva den egna gruppens intellektuella produkter vissa positiva egenskaper som andra gruppers arbeten anses sakna. Syftet är att upprätta en demarkationslinje mellan den egna gruppens legitima verksamhet och andra gruppers illegitima aktiviteter. Denna avgränsning kan inte göras en gång för alla, utan måste för att vara effektiv ständigt anpassas efter hur omständigheterna ser ut. I det följande ska jag illustrera hur Hedenius under tre olika perioder i sin karriär på olika sätt drar en gräns mellan vetenskaplig respektive ovetenskaplig filosofi. De tre texter som jag behandlar är *Om rätt och moral* från 1941, Hedenius installationsföreläsning från 1948 samt artikeln ”De andra filosofierna” från 1973.

I *Om rätt och moral* från 1941 går det att skönja en tydlig vilja att avgränsa, vad som kunde kallas, ett berusat dionysiskt tänkande från ett nykter apolloniskt. Hedenius skriver att filosofiska skolor som Cambridgeskolan, Wienkretsen och uppsalafilosofin samtliga representerar ”en och samma tendens: tillnyktringens och den logiska analysens tendens i modern filosofi” (Hedenius 1965:10). Tillnyktringstendensen består i att samtliga dessa skolor vänder sig mot metafysiskt tänkande och anser att filosofisk verksamhet består i logisk analys snarare än i spekulativt systembyggande. Metaforen ”tillnyktring” är intressant i sammanhanget (jfr Heidegren 2015; Sigurdsson 2000:153–189). Tidigare filosofer har, antyder Hedenius, berusat sig med metafysik och idealism, men numera avhåller sig vetenskapligt sinnade tänkare alltmer från sådana excesser. Ordvalet återkommer även på ett talande sätt i Hedenius karaktäristik av Phalén i ”Minnen av Adolf Phalén” från 1980:

Han levde i en miljö, där det akademiska övermodet och självsväldet alltjämt blommade med allt vad det innebar av maktfullkomlighet och professorshög-färd, så kallat färgstarka personligheter och mer eller mindre affekterade original. Ingenting hos honom stämde med detta mönster. Han representerade något som var på väg, nämligen en besinning och en andlig tillnyktring hos dem som med rätt eller orätt anses vara universitetets märkliga män. Det ordinarie hos honom bestod i en yttre anspråkslöshet, en aldrig påträngande hållning och ett slags naturligt hederlighet. Han var från början till slut en sober person (Hedenius 1980:194–195).

Hedenius beskriver Phalén som i det närmaste ett förkroppsligande av den vetenskapliga filosofins etos. Phalén är såväl i sin livsföring som i sin filosofi ”en sober person”. Nykterheten i livsföringen är precis som den vetenskapliga filosofin något ”som var på väg”. Denna utveckling utgör ett brott med såväl metafysisk filosofi som äldre tiders akademiska kultur. Staffan Källström har observerat att Phalén som personlighetstyp avsevärt skiljde sig från Hägerström (Källström 1986:14; jfr Sigurdsson 2000:72;154–157). Hägerström var vare sig i undervisningssituationer eller i sina filosofiska anspråk en sober person. Även om han ibland kunde vara skygg, uppträdde han inte sällan som en profet i föreläsningssalen eller i umgänget med kollegor. Enligt Hedenius fanns hos

Hägerström ”en stor glöd och stora perspektiv på den egna filosofiens betydelse som en omvälvning av allt hittillsvarande tänkande och som ett första steg till mänsklighetens befrielse från allsköns metafysik och vidskepelse” (Hedenius 1980:198). Detta var anspråk och manér som Phalén hade svårt att godta (Hedenius 1980:202).

Det är symptomatiskt för Hedenius förkärlek för måttfullhet i filosofiska frågor (och hans bakgrund i Phalénlägret) att han presenterar en mer sober och teknisk version av Hägerströms värdenihilism. Hedenius gör i *Om rätt och moral* från början klart att värdenihilismen i hans tolkning ska ”isoleras från andra tankegångar hos Hägerström, vilka jag icke tror på [...]” (Hedenius 1965:13). Typiska uppsalafilosofiska tankegångar som att rättigheter och plikter är dialektiska begrepp som har sitt ursprung i ”det naturliga medvetandet” får stryka på foten. Det innebär, som Svante Nordin har påpekat, att Hedenius väsentligt tonar ner Hägerströms vidlyftiga program. Värdenihilismen kan inte lindra klassmotsättningar eller bidra till fred mellan stater, såsom Hägerström och hans adepter hade trott (jfr Hägerström 2010:76–77). Den presenteras istället som ett stycke analytisk filosofi som enbart behandlar värdeomdömens rätta tolkning (Nordin 1983:151). På detta sätt begränsas värdenihilismens inflytande till den akademiska filosofins domäner. Hedenius version av värdenihilismen passar bättre med synen på filosofen som en fackman, som tar sig an avgränsade frågor som framförallt har inomvetenskaplig relevans. Den är en avgränsning av den professionella filosofin mot bredare kulturella angelägenheter. ”Den moderne filosofens inställning till sin forskning [kännetecknas] inte så mycket av extensiva studier som av intensivt logiskt precisionsarbete”, skriver Hedenius i ett annat sammanhang vid slutet av 1940-talet (Hedenius 1949:380). Det är här fråga om en apollinisk nedtoning av filosofins anspråk.

Hedenius tilltro till den andliga nykterhetens ideal är tydlig även i bokens tredje kapitel, ”Intellectualismens moral”. Hedenius tar här avstånd från, vad han kallar, ”högre kunskapsteorier”.⁸ Med det avses läror som inte i första hand anser sig vara sanna i en vanlig vardaglig mening, utan i ett ”högre” avseende. Dessa åskådningar laborerar med ett eget sanningsbegrepp som hindrar dem från att bli vederlagda av erfarenheten. Nazism och marxism kan enligt detta synsätt göra anspråk på att vara sanna i det avseendet att de står i samklang med den tyska nationalanden eller är befordrade av den historiska utvecklingen, alldeles oavsett om de är falska i en vanlig empirisk mening. Laborerandet med högre kunskapsteorier härstammar, säger Hedenius, ”från ett för marxismen och nazismen gemensamt stamträd, den romantiska historiefilosofien” (Hedenius 1965:127). I synnerhet Hegel utnämns till boven i dramat. Hedenius ansluter här till en i samtiden vanlig tankegång. Enligt denna ska ursprunget till totalitära läror som nazism och kommunism sökas i den tyska post-kantianska filosofin. Bertrand Russell, Karl Popper och Isaiah Berlin framförde ofta denna anklagelse gen-

8 När jag diskuterar *Om rätt och moral* kan det förefalla som att jag frångår min princip för urval av texter. Så är inte fallet. *Om rätt och moral* är ett förhållandevis lättillgängligt verk som vänder sig till en större allmänhet. De flesta texterna i boken hade tidigare publicerats i den socialdemokratiska tidskriften *Tiden*.

temot Hegel och den tyska idealismen (jfr Akehurst 2010). Det innebär att den kontinentala filosofin inte bara är onykter och dionysisk, utan också potentiellt politiskt farlig. Det finns, med andra ord, flera goda skäl att hålla sig borta från ”de andra filosofierna”, som Hedenius senare skulle komma att kalla dem.

Hedenius inleder sin installationsföreläsning från 1948 med ett frontalangrepp på tre olika typer av filosofiska riktningar: marxism-leninism, neothomism och existentialism. Samtliga dessa tre har, säger Hedenius, sitt upphov i en yttre påverkan ”som ofta utövas på filosofien från intressen av icke vetenskaplig natur” (Hedenius 1972:17). I de två förstnämnda fallen består denna påverkan i att filosofierna i fråga bärs upp av organisationer förutom vilka de inte skulle kunna existera: det sovjetiska kommunistpartiet respektive katolska kyrkan. Inga avvikelser från en av ledningen uppdragen linje accepteras i dessa organisationer, utan bestraffas tvärtom hårt. Om förnuftet självt fick fälla avgörandet skulle dessa båda läror, menar Hedenius, snart falla som korthus. Med hans egna ord: ”[O]m förhållandena överallt medgäve full frihet åt filosofien, så skulle troligen den filosofiska tradition, som nu framstår som den mest vetenskapliga, bli den enda härskande” (Hedenius 1972:17). Hedenius närmar sig här ett närmast teleologiskt tankesätt. Förnuftet befinner sig på frammarsch i historien, men hålls för tillfället tillbaka av sinistra sociala krafter. På samma sätt som kemin sedan länge har lyckats skilja sig från alkemin och astronomin från astrologin, drömmer Hedenius om filosofins snara befrielse från thomism och marxism: ”Åtminstone kan vi vara säkra på, att närhelst forskningens frihet blir en verklighet vid alla Europas universitet, så måste en steril och antikvarisk astrologi, sådan som thomismen, dö bort från den lärda världen, på samma gång som marxismens möjliga teckentydarkonst” (Hedenius 1972:20). Här finns inte bara en beskrivning av sakens tillstånd, utan också en vision om hur saker och ting bör förändras.

När det gäller existentialismen står denna under inflytande av ett annat slags makt: ”... människornas, som det förefaller, djupt rotade begär efter andra och känslomässigt mera stimulerande bilder av verkligheten än dem som vetenskapen ger” (Hedenius 1972:19). Hedenius ser även existentialismen som ett slags krisfenomen skapat av ”kris-och krigsmärkta filosofiprofessorer i Tyskland och Frankrike” (Hedenius 1972:19). Ingen av dessa tre ovan nämnda filosofiska läror är således förnuftsbaserade, utan har sitt upphov i utomvetenskapliga förhållanden. Deras tillkomst och fortvaro kan restlöst förklaras utifrån sociala och psykologiska förhållanden (jfr Bengtsson 1991:191–193). Den vetenskapliga filosofin har däremot sin grund, menar Hedenius, i ”den västerländska människans sanningskrav” och i en långt driven filosofisk metodik (Hedenius 1972:33). Sanningskravet tillhör ”i högre grad än någon politisk eller religiös dogmatik själva livsnerven i vår kulturtradition” (Hedenius 1972:33).

Hedenius gör två olika avgränsningar: Mot marxism-leninismen och thomismen invänder han att detta är dogmatiska läror som bara existerar på grund av att de har en starkt organisatorisk bas. Någon sådan anmärkning är inte möjlig gentemot existentialismen. Här invänds istället att denna lära är irrationell och har sitt upphov i psykologiska behov. I och med att den icke-vetenskapliga filosofin drivs av sociala och psykologiska intressen innebär det en överlopsgärning att argumentera mot den. Frågan

om dessa lärors sanning eller falskhet uppkommer överhuvudtaget inte (Jfr Nordin 1983:209–210). Filosofier som thomism och marxism-leninism kan upplösas bara genom att deras organisatoriska bas försvinner. Existentialismen kommer å sin sida att upplösas så snart ”man en gång har lärt sig att förstå, varför det är omöjligt att i en och samma intellektuella produkt tillfredsställa både logikens fordringar och människans irrationella begär efter svar på de eviga frågorna [...]” (Hedenius 1972:20). Denna beskrivning av de tre ovetenskapliga filosofierna skulle sedan ständigt återkomma under efterkrigstiden och så småningom gå över i distinktionen mellan analytisk och kontinental filosofi (Heidegren 2015; Bengtsson 1991:192–193). Motsättningen mellan å ena sidan den vetenskapliga och förnuftsbaseade filosofin och den ovetenskapliga och irrationella å den andra hade nu etablerats.

Den ovetenskapliga filosofin skulle så småningom även utökas med fler förkärrade författare. I artikeln ”De andra filosofierna”, som ursprungligen var publicerad i Upsala Nya tidning 1973, går Hedenius till angrepp på bl.a. Foucault. En sågning i Dagens Nyheter (11/7 1973) av Foucaults *Vansinnets historia* hade vunnit Hedenius gillande. Recensenten Lars Gyllensten gick hårt åt Foucault. *Vansinnets historia* beskrevs bl.a. som ”en sjudande svada, där den ena tanken knoppar av sig och ger den ena telningen efter den andra utan andra sammanhang än idéflyktens” (Citat efter Hedenius 1977:32). Hedenius vill för egen del bara tillägga att det finns en väsentlig skillnad mellan detta slags filosofi och ”den filosofi som går under namnen ’analytisk filosofi’ eller ’logisk positivism’ eller ’vetenskaplig filosofi’” (Hedenius 1977:33). Denna typ av filosofi håller sig nära erfarenhetsvetenskapernas arbetssätt och har också utarbetat specifikt filosofiska metoder. Den ovetenskapliga filosofin består nu inte längre bara av marxism-leninism, nythomism och existentialism:

Sådana tänkesätt som Foucault representerar – och dit hör inte bara strukturalismer utan också existentialismer och nymarxismer och svammelteologier och åtskilliga andra – kan vi kalla ”de andra filosofierna”, eftersom det vore för långsläpigt med benämningen ”de högtravande fikonspråkens filosofier” (Hedenius 1977:33).

I artikeln försöker Hedenius, precis som i installationsföreläsningen, sammankoppla ”de andra filosofierna” med pseudovetenskapliga läror och fenomen. Han menar att det knappast finns någon anledning att försöka sammanföra eller syntetisera de båda typerna av filosofi. Det vore i själva verket, säger han, som att försöka ”inordna de parapsykologiska eller spiritualistiska rönen i fysikens världsbild” (Hedenius 1977:36). Här är det naturligtvis den analytiska filosofin som representerar fysiken och Foucault m.fl. som representerar parapsykologin. Analogin ger vid handen att ”de andra filosofierna” lika litet förtjänar ett seriöst studium som spiritualism etc. När ”de andra filosofierna” synas i sömmarna av analytiska filosofer, visar det sig att innehållet ”är underligt magert, väl mest trivialiteter, som man inte behöver kunna något av fikonspråken för att utsäga, och för övrigt lösliga, oklara eller overifierbara påståenden, om inte rent av absurditeter och nonsens” (Hedenius 1977:34).

På samma sätt som i installationsföreläsningen försöker Hedenius här upprätta en demarkationslinje mellan två typer av filosofisk verksamhet: å ena sidan en filosofi som arbetar efter en vetenskaplig metod och å andra sidan en filosofi som inte förtjänar att tas på allvar. I artikeln ”De andra filosofierna” finns emellertid inget uttalat försök att förklara motståndarsidans positioner utifrån sociologiska eller psykologiska förhållanden. Istället framhäver Hedenius med större emfas än tidigare att ”de andra filosofierna” är obegripliga, ”de högtravande fikonspråkens filosofier”. Det går alltså här att notera en viss förskjutning mellan de två publikationerna i Hedenius syn på den ovetenskapliga filosofin: I installationsföreläsningen menar Hedenius att det inte finns någon anledning att pröva marxism-leninismens, nythomismens och existenti- alismens sanningsvärde emedan dessa är styrda av utomvetenskapliga intressen. Den vetenskapliga filosofin har en egenskap som de tre förkättrade lärorerna saknar: autonomi. I ”De andra filosofierna” anser Hedenius att den kontinentala filosofins sanning eller falskhet inte går att pröva eftersom en sådan undersökning förutsätter att lärorerna är begripliga. Här är det egenskapen att vara begriplig som avgränsar den vetenskapliga filosofin från andra filosofiska läror.

Varför ändrar Hedenius sitt sätt att avgränsa vetenskaplig från ovetenskaplig filosofi?⁹ Under 1960- och 70-talet kom den s.k. västmarxismen att inta en stark ställning på universitet och i kulturlivet i västvärlden. Det gick nu inte att avfärda marxismen som helt och hållet beroende av en stark organisatorisk bas. Det var förmodligen också svårt att identifiera starka organisatoriska baser för t.ex. strukturalism, hermeneutik och fenomenologi. De ovetenskapliga filosofierna framstod antagligen som mindre heteronoma 1973 än vad den var 1948. I den utsträckning existensialismen levde kvar kunde den heller inte gärna betraktas som ett krisfenomen relaterat till andra världskrigets fasor. Hedenius fick helt enkelt lov att använda sig av ett annat sätt att avgränsa den vetenskapliga filosofin från dessa. Uppfattningen att icke-analytisk filosofi är grumlig höll Hedenius fast vid till slutet av sitt liv. I artikeln ”Om den praktiska filosofien i Stockholm” från 1980 skriver han apropå ”modern filosofi på kontinenten” på karaktäristiskt vis: ”Vid ett ingående studium av dylikt dravel uppkommer alltid följande fenomen. Det är som om någon lyfte av huvudskålen på mig och stjälppte ut sand på min nakna och för sådan behandling oändligt sårbara hjärna” (Hedenius 1980:441–442).

9 I förordet till *Om människans moraliska villkor* (1972), där Hedenius installationsföreläsning finns omtryckt, skriver han: ”Min optimistiska tro, att det skulle uppkomma normal vetenskaplig enighet och oenighet bland filosoferna, bara vi blev av med sådana moment som thomismen, marxismen och existensialismen [sic], har jag visserligen inte övergivit, men min optimism har sjunkit ett par grader” (Hedenius 1972:7–8). Det är svårt att veta exakt vad som har fått Hedenius optimism att svalna. Det är värt att notera att Hedenius här talar om ”normal vetenskaplig enighet och oenighet”. Den icke-analytiska filosofin betraktas, som noterats ovan, i princip som inkommensurabel med analytisk filosofi. Den är av ett helt annat slag.

Wedberg

”Det mesta som Wedberg skrev och gjorde”, skriver Jonas Schiött, ”är direkt eller indirekt relaterat till ambitionen att omdefiniera filosofiämnets verksamhetsområde och slå fast vilka uppgifter som det är lämpligt för filosofer att ägna sig åt” (Schiött 2000:51). Hos Wedberg finns, precis som hos Hedenius, en klart uttalad vilja att dra en gräns mellan ett vetenskapligt tänkande och ”spekulativ filosofi”. Gränsdragningsarbete är en viktig beståndsdel i Wedbergs såväl populära som vetenskapliga produktion.

Redan tidigt i karriären markerade Wedberg mot, vad han uppfattade, vara ovetenskapligt tänkande. I den s.k. bohmanska saken hade filosofen Svante Bohmans avhandling *Esaias Tegnérns tänkesätt och idéer* (1933) angripits av bl.a. litteraturprofessorn Fredrik Böök.¹⁰ Bööks filosofiska preferenser fanns hos de s.k. diktarfilosoferna (t.ex. Pascal, Goethe, Nietzsche) snarare än hos filosofer som presenterar ”logiska spetsfundigheter” (Hedenius och Wedberg 1934). Han fann därför såväl Bomans avhandling som uppsalafilosofin som helhet barbarisk och själlös. I ett genmäle i Svenska Dagbladet från 1934, ”Försvar för ’uppsalafilosofien’. Ett inlägg mot professor Bööks artiklar”, vidgår Wedberg och Hedenius att Bohmans avhandling ”i vissa stycken ger ett barbariskt intryck” (Hedenius och Wedberg 1934).¹¹ Uppsalafilosofin är emellertid inte, understryker de, en enhetlig skola med en gemensam uppsättning åsikter. Gemensamt är bara intresset för begreppsanalys. De vänder sig med kraft mot Bööks uppfattning om filosofin som en bred kulturell angelägenhet: ”Den moderna uppsaliensiska filosofien vill vara vetenskap och endast vetenskap. Det enda värde filosofen som vetenskapsman kan ta hänsyn till är sanningen” (Hedenius och Wedberg 1934). De båda unga filosoferna är märkbart irriterade över att en konservativ litteraturvetare försöker föreskriva vad för slags tänkande den akademiska filosofin bör ägna sig åt. Böök saknar, menar de, helt domsrätt inom filosofin: ”... övermodet och okunnigheten inför filosofien frånkänner den lärde litteraturhistorikern all rätt att yttra sig om avhandlingens eventuella förtjänster inom filosofien” (Hedenius och Wedberg 1934). Man kunde sammanfatta saken så här: Det är inte Bööks sak att kritisera Bohmans avhandling, utan Hedenius och Wedbergs (jfr Källström 1986:200). Det är bara en viss typ av argument som ska anföras. Som Jonas Schiött har påpekat skulle de båda filosofernas vilja att försvara uppsalafilosofin snart falna. Projektet att skilja mellan vetenskaplig och ovetenskaplig filosofi skulle dock aldrig, som redan framgått ovan, ges upp (Schiött 2000:62).

10 Se kap 3, ”Uppsalafilosofin, Esaias Tegnér och värdenihilismens kritiker”, i Källström (1986) för en ingående analys av den bohmanska saken. Se även Nordin 1898:64–73 och Nordin 2004:69–71.

11 Bohman doktorerade för Hägerström och tillhörde följaktligen den Hägerströmska falangen av uppsalafilosofin. Hägerströmianerna och Phalénianerna befann sig vid denna tid i en strid om tillsättningen av professuren i teoretisk filosofi efter Phalén, som dog 1931. Det fanns därför ingen anledning för Hedenius och Wedberg att komma till Bohmans räddning. Som Phalénianer var de i själva verket inbegripna i ett tvåfrontskrig: mot Hägerströmfalangen å ena sida och Böök och andra kritiker av uppsalafilosofin å den andra. Hedenius skulle senare även komma att kritisera Böök för hans nazistiska böjelser i *Om rätt och moral*.

I artikeln får även juristen Vilhelm Lundstedt sig en känga. ”Den s.k. uppsalafilosofien har”, skriver de, ”visserligen ej förskonats från karikerande eftersägare, som ej själva arbetat med filosofiska undersökningar” (Hedenius och Wedberg 1934). Denna anmärkning väckte ont blod i det Hägerströmska lägret och tvingade mästaren själv ut i försvar för sin adept. Wedberg och Hedenius markerar således inte bara mot spekulativ filosofi, utan även mot icke-filosofier som försöker bryta in på filosofisk mark. Det pågår ett tydligt gränsdragningsarbete mot andra typer av intellektuella, som kan tänkas uppträda med filosofiska pretentioner. Om vilka intellektuella som helst kan gälla som filosofer, undergräver det naturligtvis de egna anspråken på epistemisk auktoritet på filosofins område. Gränsdragningsarbetet är märkbart även när Wedberg är mer positivt inställd till ett arbete. 1949 recenserade han sociologen Gösta Carlssons avhandling *Dimensions of behaviour. A study in the logic of psychology and sociology* i *Nordisk psykologi*. I avhandlingen företräds ett naturvetenskapligt inspirerat vetenskapsideal med förebilder i anglosaxisk filosofi och beteendevetenskap. Även om Carlsson och Wedberg delar samma syn på vetenskap och filosofi, understryker Wedberg att avhandlingsförfattaren ”[i] fråga om logisk precision [inte når] upp till den nivå, som man finner i den moderna, av den moderna logiken befruktade diskussionen” (Wedberg 1949:115). Avhandlingen kan följaktligen inte tävla med filosofiska arbeten som behandlar samma slags frågor. Mot den spekulativa filosofin i Bööks tappning invänds att den är ovetenskaplig. Mot vetenskaplig filosofi i icke-filosofisk tappning invänds att den inte är tillräckligt sofistikerad. Syftet är i båda fallen det samma: Att se till att de analytiska filosoferna upprätthåller den epistemiska auktoriteten över sitt territorium. Man skulle nästan kunna tala om en filosofisk incidentberedskap. Filosofen är en fackman som suveränt styr över sitt område.

Vintern 1947 skrev Wedberg två artiklar om Jean-Paul Sartre i *Dagens Nyheter*, ”Sartre och ’existentialismen’” och ”Sartre – den förvirrade”. I den första artikeln ger Wedberg en kortfattad, men knappast rättvis, redogörelse för Sartres tänkande. Huvudtemat för Sartres existentialism är, säger Wedberg, människans ”övergivenhet, ångest och hopplöshet” (Wedberg 1947). Denna ångest kan bara momentant förlösas genom ett engagerande handlande. Presentation avslutas med orden: ”Att ge en kritik av denna tankevirvel torde vara onödigt” (Wedberg 1947). I artikeln möter samma nonchalanta avfärdanden som hos Hedenius. Det är aldrig fråga om att försöka vederlägga Sartre. Det finns inga sanningsanspråk eller beskrivningar i hans filosofi som kan tas på allvar. Istället presenterar Wedberg, precis som Hedenius, förklaringar till varför ett irrationellt tänkande av Sartres slag överhuvudtaget har kunnat uppkomma. Ångesttemat hos Sartre har sin grund, menar Wedberg, i en individuell neuros. Denna neuros delas samtidigt av miljontals människor ”i dagens marterade Europa” (Wedberg 1947). ”Jag tror att Sartre ganska väl tolkar dagen-efter-stämningen inom så kallade intellektuella kretsar både inom de förut ockuperade och de nu besegrade folken” (Wedberg 1947). Sartres filosofi ska alltså tolkas som ett slags sublimering av den ångest och hopplöshet som människor i krigsslutets Europa led av. I citatet kan man förmodligen också skönja ett visst avståndstagande från ”så kallade intellektuella kretsar”. Dessa intellektuella åltände diskussioner är någonting annat än vetenskaps-

männens klara resonemang. En indikation på Wedbergs ogillande av dessa kretsar finner man i tredje delen av Wedbergs *Filosofins historia*. Wedberg skriver här följande om de s.k. transcendentalfilosoferna (Hegel, Fichte och Schelling): ”Liksom i våra dar t.ex. psykoanalysen, marxismen och existencialismen var de transcendentalfilosofiska systemen något som man kunde lära sig genom att lära sig en jargong och med vars hjälp man kunde ge djupsinniga kommentarer till det mesta” (Wedberg 2004:14).

Sartres filosofi är till sist, säger Wedberg, ”framförallt ett vittnesbörd om hur djupt den anda av vilken nazismen var en legitim frukt allttjämt är rotad i Europas medvetande” (Wedberg 1947). Johan Östling har uppmärksammat att Wedberg här i ett misskrediterande syfte försöker dra in Sartre i en nazistisk associationssfär (Östling 2008:150–151). Även om det är välkänt att Sartre var socialist och motståndsmän är hans filosofi, menade Wedberg, komprometterad bara av det faktum att den lutar sig mot suspekta kontinentala filosofiska traditioner. ”[A]tt Sartre är antinazist”, skriver Wedberg ”ter sig som en ganska oväsentlig skillnad” (Wedberg 1947; jfr Nordin 1983:185). Östling benämner detta fenomen ”sekundär stigmatisering”. Med detta avses en indirekt stigmatisering som drabbade människor som trots att de var antinazister ansågs vara anhängare av tankar och ideal som kunde förknippas med nazismen. Det var inget ovanligt fenomen under såväl andra världskriget som under tidig efterkrigstid. Som har framgått ovan ägnade sig även Hedenius åt sekundär stigmatisering av ”de andra filosofierna”. Den kontinentala filosofin bar, menade man, på ett farligt dionysiskt arv, den tyska idealismen, som lätt kunde slå över i våldsdyrkan och totalitarism. Den sekundära stigmatiseringen tjänar i detta sammanhang som en avgränsning mellan å ena sidan en upplysningsorienterad och legitim filosofisk verksamhet och en illegitim och suspekt å den andra. Det är naturligtvis i grunden även en fråga om en uteslutningsstrategi.

I den andra artikeln, ”Sartre – den förvirrade”, svarar Wedberg på kritik som han fått av Karl Vennberg. Vennberg hade efterlyst kritik av Sartres ståndpunkter. Wedberg lovar att efterkomma detta önskemål (Wedberg 1947b). Så mycket kritik blir det dock inte fråga om, som Jan Bengtsson har påpekat (Bengtsson 1991:187–189). Istället fortsätter Wedberg med samma psykologiserande läsning av Sartre: ”I själva verket lämnar hans litterära arbeten knappast några tvivel om att sexuella upplevelser måste ha spelat en dominerande roll för utvecklingen av hans livssyn” (Wedberg 1947b). Wedbergs behandling av Sartre kan kontrasteras mot hur han i en DN-artikel från 1948 diskuterar Bertrand Russell. Artikeln bär den talande titeln: ”Bertrand Russell – vår tids störste filosof”.¹² Wedberg uttrycker beundran för Russells insatser på ”den rena vetenskapens område”, dvs. den matematiska logikens (Wedberg 1948a). Russell har, säger Wedberg, i högsta grad bidragit till att ”modern filosofi allt mer och mer avlägsnat sig från teologins, poesins och önskedrömmarnas värld och närmast sig den

12 Det är inte säkert att rubrikvalet är Wedbergs, men den är helt och hållet i överensstämmelse med innehållet i artikeln. I samband med att Bertrand Russell fick nobelpriset i litteratur 1950 publicerades ännu en artikel om Russell av Wedberg i DN 11 november 1950. Innehållet är ungefärligen detsamma som i den första.

sakliga vetenskapens [...]” (Wedberg 1948a). Wedberg menar att Russell griper sig an filosofiska problem på samma metodiska sätt som fysiker behandlar ett specialproblem inom sitt område: ”Russell fordrar av filosofin samma logiska klarhet, samma medvetande om påståendenas sannolikhetsgrad och samma hänsyntagande till fakta” (Wedberg 1948a). Förgäves letar man efter sexuella upplevelser och neuroser som förklaringar till Russells ställningstaganden.

I en kritisk recension av Arnold Ljungdals *Marxismens världsbild* i Dagens Nyheter i januari 1948 går Wedberg till angrepp mot marxismen. Wedberg hävdar att marxismen som filosofi betraktad är lika död som den tyska romantiska filosofi som den en gång sprungit ur: ”Marxismens filosofi har delat samma öde som hela den tyska romantiska filosofin: vetenskapligt är den idag lika stendöd som Schellings naturfilosofi eller Hegels logik” (Wedberg 1948b). Enligt Wedberg har tiden således ohjälpligt sprungit förbi vissa tanketraditioner. ”På en modern människa” kan sådant tänkande nu bara göra ett groteskt intryck (Wedberg 1948b). Det metafysiska utanpåverket behövs i själva verket inte, menar han, om syftet bara är att argumentera för ”införandet av en art av socialism” (Wedberg 1948b). Samma avståndstagande från marxismen återkommer i en nedgörande recension av den svenska översättningen av Herbert Marcuses *Den endimensionella människan* i Dagens Nyheter 1969. ”Marcuses tänkande är oändligt avlägset från rationellt politiskt tänkande”, skriver Wedberg (Wedberg 1969).

I en tidningsartikel i *Göteborgsposten* från 1951, ”Filosofer och filosofskolor”, konstaterar Wedberg att ”Ingen av Sveriges nu verksamma filosofiprofessorer är någon spekulativ filosof” (Wedberg 1951a). Även om Wedberg såg stora förtjänster med de olika vetenskapliga filosofiska skolornas insatser, i synnerhet deras ”patos mot nonsens”, var han nogga att inte inordna sig själv i någon av dem (Wedberg 1953). I artikeln heter det även att ”han [Wedberg] vill tro att han numera är obunden i förhållande till skolorna” (Wedberg 1951a). (Med skolorna avses Cambridgeskolan, Wienkretsen och uppsalafilosofin).¹³ I *Filosofiskt lexikon*, från samma år, skriver han om sig själv att ”W[edberg] har ingen allmän filosofisk tro utom den, att det i filosofien likaväl som i annat tänkande lönar sig att vara logiskt pedant (Wedberg 1951b)”. Denna uppfattning kommer till uttryck även i ett yttrande över filosofen Gerard Radnitzkys avhandling i vetenskapsteori *Contemporary Schools of Metascience* (1968).¹⁴ Radnitzkys avhandling bröt i hög grad mot den rådande analytiskt filosofiska ortodoxin i Sverige. Wedbergs vän Ivar Segelberg, professor i filosofi i Göteborg, hade argumenterat för ett lågt betyg på avhandlingen. Han hade också engagerat Wedberg för sin sak. Radnitzky menade att han blivit orättvist behandlad av det filosofiska etablissemanget i Sverige som bara var inlästa på en viss typ av filosofi, den analytiska, och upphöjde denna till norm för bedömning av all annan filosofi (Radnitzky 1968). Wedbergs svar är symptomatiskt: ”Den måttstock, som jag liksom Segelberg använt vid bedömningen av Radnitzkys avhandling, är inte hämtad från någon filosofisk ’skola’, utan

13 Ordet ”numera” syftar på att Wedberg tidigare tillhörde uppsalafilosofin.

14 En längre diskussion av kontroversen kring Radnitzkys avhandling finns i Nordin (2008:158 ff).

den är den måttstock, som f.n. allmänt brukas i Sverige vid bedömningen av vetenskapliga specimina” (Wedberg 1968). Jan Bengtsson har påpekat att den ”måttstock” som Wedberg talar om i alla relevanta avseenden har etablerats av de analytiska filosoferna själva (Bengtsson 1991:232). Den är, skulle man kunna tillägga, resultatet av ett enträget offentligt gränsdragningsarbete som brännmärker en viss typ av filosofi som spekulativ och ovetenskaplig.

Wedberg avgränsar vetenskaplig filosofi från icke-vetenskaplig filosofi på olika sätt. Bilden framträder av den vetenskapliga filosofin som ett autonomt fält som inte står i beröring med breda kulturella angelägenheter eller metafysiskt och irrationellt tänkande. Filosofin är ett ämne för fackmän. Inga andra akademiker, vare sig de har gott eller ont uppsåt, bör lägga sig i filosofernas förehavanden. De måttstockar för bedömning som analytiska filosofer använder är förankrade i förnuftet och befinner sig i harmoni med modern naturvetenskap. Ingenstans antyds att denna bild av den svenska analytiska filosofin har skapats genom, vad Gunnar Oxienstierna brukade kalla, ”filopolitik”, dvs. filosofipolitik (Nordin 2004:59). Wedbergs oförmåga att inse att han, i en vidare mening, trots allt tillhörde en skolbildning vittnar också om en ovilja att reflektera över den egna verksamheten utifrån sociologiska utgångspunkter.

Marc-Wogau

Att arbeta med kontraster är ett vanligt litterärt tillvägagångssätt. En romanfigur framträder på ett tydligare sätt om han eller hon kontrasteras mot en annan person i berättelsen. Som läsare lär vi känna Holmes bättre, säger Gieryn, genom att han kontrasteras mot sin antipod Watson (Gieryn 1983:791). Intellekтуella som vill höja sin status i allmänhetens eller anslagsgivares ögon arbetar på ett liknande sätt: Man berättar vem man inte är. Denna strategiska ansats är tydlig i Marc-Wogaus populära introduktionsbok *Att studera filosofi* (1961). I förordet slås det fast att den kanske viktigaste uppgiften för boken är ”att allvarligt varna för filosofiskt tänkande som enligt mitt sätt att se befinner sig på avvägar” (Marc-Wogau 1961).¹⁵ I det första kapitlet, ”Ovetenskaplig filosofi”, behandlas marxism-leninismen, nythomismen och existentialismen. Det är således fråga om samma triumvirat som hos Hedenius. Dessa tre inriktningar tjänar som en negativ kontrast till den analytiska filosofin som behandlas i det påföljande kapitlet, ”Om analytisk filosofi”. Tanken med detta upplägg är, säger Marc-Wogau, att det för ”avgränsningen av den egna ståndpunkten [är] angeläget att först framhålla hur filosofin *inte* bör studeras” (Marc-Wogau 1961:1). Ur pedagogisk synvinkel kan man tycka att detta är en omständlig och förfelad strategi: Varför inte gå direkt till det egentliga ärendet, att visa hur filosofi bör studeras? Anledningen torde vara att kontrasten till den ovetenskapliga filosofin i så fall inte skulle framträda på

15 Det bör noteras att Marc-Wogau i förordet till den femte delen av antologin *Filosofin genom tiderna* är mer försönligt inställd till den kontinentala filosofin. Det utrymme som bereds kontinentala tänkare är, som Svante Nordin har påpekat, dock snålt (Nordin 1983:176–177).

samma tydliga sätt. Poängen att man själv tillhör en rörelse som ensam kan göra anspråk på att vara vetenskaplig och förnuftbaserad riskerar att gå förlorad.

Marc-Wogau presenterar uteslutande externa förklaringar till marxismen, thomismen och existentialismens framgångar. De tre underrubrikerna till avsnitten i kapitlet lyder "I politikens våld. Filosofin i Sovjetryssland", "I religionens tjänst. Nythomismen" respektive "I världskrigens kölvatten. Existentialismen". Filosofin i Sovjet är helt i händerna på kommunistpartiet som bestämmer vilka tankar som är förbjudna och tillåtna. Den viktigaste uppgiften för filosofin i Sovjet är att "fostra rättrogna marxistiska soldater i den ideologiska kampen" (Marc-Wogau 1961:7). Nythomismen är den katolska kyrkans anbefallda lära. Inom den katolska kyrkan är det påven och inte partiet som föreskriver vad som ska tänkas i filosofiska frågor. I övrigt "ligger [det] nära till hands att jämföra de nythomistiska filosofernas ställning med de filosofiska arbetarnas i Sovjetryssland" (Marc-Wogau 1961:8–9). Utan kyrkans organisatoriska stöd skulle thomismen knappast ha kunnat överleva på egen hand, menar Marc-Wogau (Marc-Wogau 1961:14). Existentialismens framgångar ska, enligt numera känt mönster, sökas i "den stämning av hopplöshet och meningslöshet, av ångest och osäkerhet inför framtiden, som ungdomen upplevde efter första världskriget i Tyskland och under andra världskriget i Frankrike" (Marc-Wogau 1961:16).¹⁶ Även i läroboken *Filosofiska diskussioner* från 1955 markerade Marc-Wogau mot existentialismen. Den beskrivs som en "filosofisk moderiktning" som har haft litterär snarare än filosofisk betydelse (Marc-Wogau 1967:224). Existentialismen är "fientligt inställd till allt vad förnuft och logisk argumentering heter och [...] vädjar [istället] till känslan och stämningen." (Marc-Wogau 1967:224).

När det gäller beskrivningen av den ovetenskapliga filosofin lutar sig Marc-Wogau i *Att studera filosofi* helt och hållet mot Hedenius installationsföreläsning från 1948. Precis som Hedenius upphör de externa förklaringarna när han övergår till att diskutera sådan typ av tänkande som han själv uppskattar. I kapitlet "Om analytisk filosofi" diskuterar Marc-Wogau Uppsalaskolan, Cambridgeskolan, Wienkretsens och Oxfordskolans olika bidrag till, vad han menar vara, den analytiska filosofin. Det utmärkande för dem alla, trots sina inbördes olikheter, är "strävan efter klarhet, en fast föresats att komma underfund med sin egen metod och underkasta sina utgångspunkter en ständigt förnyad kritik" (Marc-Wogau 1961:40). I sin installationsföreläsning från 1949, "Uppsalafilosofin och den logiska empirismen", hade Marc-Wogau redan anmärkt att uppsalafilosofin och den logiska empirismen hade flera gemensamma beröringspunkter. Dessa bestod i kritiken av idealismen och metafysiken samt i värdenihilismen och i betonandet av att filosofisk verksamhet består i begreppsanalys. På dessa punkter bildade de båda skolorna "en gemensam front mot en hel rad andra riktningar i modern filosofi" (Marc-Wogau 1968:49; Jfr Strang 2006:263). Vilka dessa riktningar är har redan framgått.

Marc-Wogau ägnade en stor del av sin forskning åt filosofihistoria. I uppsatsen

16 Hedenius, Wedberg och Marc-Wogau var för övrigt inte de enda som betraktade existentialismen som ett krismärkt tänkande. Detta var en tämligen vanlig tolkning. Se Stenström (1984).

”Mina filosofiska fördomar”, som ursprungligen var ett anförande som hölls i Uppsala 1977, talar han om olika sätt varpå man kan närma sig filosofihistorien. Marc-Wogau rekommenderar att historikern först och främst ägnar sig åt ”bra” filosofer. Med detta avses ”sådana som sett problemen, brottats med dem och haft både vilja och förmåga att argumentera logiskt. Studiet av deras skrifter kan bli lärorikt även om man inte är beredd att godta deras resultat vilkas premisser ofta kan ifrågasättas” (Marc-Wogau 1999:279). ”Det finns”, säger Marc-Wogau vidare, ”många filosofer av en helt annan typ, som haft någon sorts vision och låtit den bestämma sitt tänkande på så sätt att de inte skydde några godtyckliga konstruktioner och orimligheten endast för att övertyga sig själva och andra om sin visions riktighet” (Marc-Wogau 1999:279). Hegel nämns som exempel på denna sistnämnda typ av filosofi. Precis som Hedenius och Wedberg lanserar Marc-Wogau idén om två radikalt olika typer av filosofi. En filosofihistoriker kan ha ett utbyte av ”bra” filosofer även om han/hon invänder mot deras argumentation eller deras premisser. För ”dåliga” filosofer uppkommer emellertid inte frågan om dessa ståndpunkters sanningsvärde överhuvudtaget. Dessa filosofer drivs av ”någon sorts vision” snarare än av en rationell övertygelse vilken de förmår presentera hållbara argument för. ”De andra filosoferna” förtjänar inte att tas på allvar. Deras tänkande är i princip inkommensurabelt med den goda filosofin.

Avslutande diskussion

Jag har i denna artikel visat hur Hedenius, Wedberg och Marc-Wogau utfört ett gränsdragningsarbete som syftade till att tillförska sig den epistemiska makten på den svenska filosofins fält. Den främsta strategi som de använde sig av var vad Gieryn kallar ”expulsion”, uteslutning. Med tanke på att analytisk filosofi ännu idag dominerar svensk filosofi, måste det konstateras att detta arbete var framgångsrikt. De lyckades, åtminstone under en viss period, inför vissa publikationer skapa bilden av att det finns två väsensskilda filosofier. Det innebär inte att de tre filosofernas gränsdragningsarbete var den enda orsaken till den analytiska filosofins framgångssaga i Sverige. En annan viktig orsak var, som framgått ovan, att det kulturella klimatet arbetade för dem. De hade vind i ryggen. Den kontinentala filosofin hade däremot svårt att hävda sig i efterkrigstidens Sverige.¹⁷ Två förhållanden är, menar jag, av särskild betydelse för att förstå bevekelsegrunderna bakom de tre filosofernas gränsdragningsarbete: Tillhörigheten till uppsalafilosofin och till 1945 års generation.

De tre tänkarnas tilltro till den vetenskapliga filosofin och dess löften har sin bakgrund i att de skolades in i uppsalafilosofin. Begreppet vetenskaplig filosofi kom inte sällan, som framgått ovan, att tjäna som en brygga mellan uppsalafilosofin och den nya analytiska filosofin (Strang 2014:165). Det fördröjde förmodligen även omgivningens insikt i att den analytiska filosofin väsentligen var något annat än uppsalafilosofin. Tillhörigheten till 1945 års generation överlappar delvis med tillhörigheten till uppsalafilosofin. 1945 års generation var arvtagare till 1880-talets och mellan-

17 Denna tanke preciseras ytterligare nedan.

krigstidens kulturradikalism och progressivism. Det var denna generationsfraktions idéer som i hög grad kom att präglade efterkrigstidens Sverige.

Ett genomgående drag i Hedenius, Wedbergs och Marc-Wogaus sätt att avgränsa vetenskaplig filosofi från ovetenskapligt tänkande är att förse den senare med externa sociopolitiska eller psykologiska förklaringar. Man kan notera att det i den ”ständigt förnyade kritik” som Marc-Wogau nämner ovan inte ingår att reflektera över sig själv och sin kunskapsproduktion i sociologiska eller allmänskulturella termer. Det skulle t.ex. ha varit relevant för Hedenius, Wedberg och Marc-Wogau att tänka igenom de implicita förutsättningar för filosofiskt tänkande som fanns gömda i deras eget gruppmedlemskap på det filosofiska fältet eller i deras generationstillhörighet. Någon sådan reflexiv ansats finns inte. Istället är det motståndarsidan, den ovetenskapliga filosofin, som på ett illasinnat sätt prisges åt externa förklaringar. Enligt ett sådant synsätt är det bara avstegen från rationaliteten som tarvar en sociologisk och psykologisk förklaring. Det finns en ”misstagens sociologi”, men inte en sociologi om sanningen och förnuftet (Bloor 1991:8–13). Misstagen står den kontinentala filosofin för. Den filosofi som Hedenius, Wedberg och Marc-Wogau själva företrädde ansågs istället ha sitt upphov i ett omutligt sanningskrav eller i en långt driven filosofisk metodik. Den stod därmed bortom påverkan från kultur och samhälle.

Avslutningsvis kan det vara av intresse att titta på relationen mellan den tidiga analytiska filosofin i Sverige och framväxten av den svenska välfärdsstaten. Det är numera välkänt att etableringen av sociologin i Sverige och välfärdsstatens framväxt hade ett nära samröre med varandra. Stora förhoppningar ställdes i själva verket till samhällsvetenskapernas roll i bygget av välfärdsstaten (Fridjonsdottir 1991:254). Relationen mellan den tidiga analytiska filosofin och den svenska välfärdsstaten är inte lika lätt att upptäcka. Skälet till detta torde vara att filosofin, till skillnad från samhällsvetenskaperna och sociologin, inte på samma sätt har tjänat välfärdsstatens omfattande utredningsbehov. Ibland framträder dock valfrändskapen mellan den tidiga analytiska filosofin i Sverige och välfärdsstatens ideal. Ett tydligt exempel finns i Hedenius uppsats ”Välfärdsstaten och dess ideal” (1961).

Enligt Hedenius består välfärdsstatens ideal av fyra komponenter: nyttomoral, rationalism, tomhet på idéer och materialism. Nyttomoralen innebär att man bara ska räkna ”med värden, som kan förverkligas i den värld vi lever i nu och känner till med våra sinnen” (Hedenius 1961:12). Den står därför i strid med religion och ”alla former av filosofi, etik och mer omfattande föreställningar om livet” (Hedenius 1961:15). Hedenius nämner katolicism och marxism som två exempel på sådan mer omfattande läror eller ”helhetssyner”. Välfärdsstatens ideal är även förknippat med rationalism. Välfärdsstaten godkänner inga ”andra kunskapskällor än vetenskaplig forskning och sunt förnuft” (Hedenius 1961:15). Det är här, för att alludera på det tidigare anförda Wedberg-citatet, fråga om en ”art av socialism” utan metafysisk barlast. Precis som hos Wedberg är detta den enda typ av socialism som ”en modern människa” kan acceptera. Bortsett från de två komponenterna nyttomoral och rationalism är välfärdsstatens ideal dock tomt på idéer. Man vill alltså inte ställa upp några ideal om exempelvis ”det goda livet” som samhället bör sträva efter att förverkliga: ”Välfärdsstatens

organisation har inte något annat hjälpmedel än det kalkylerande förnuftet och inte någon annan inspiration än den allmänna välfärden” (Hedenius 1961:16). Hedenius nämner Francos Spanien, Nazityskland och Sovjetunionen som exempel på stater som hade gott om idéer om hur livet ska gestalta sig (Hedenius 1961:21). Den fjärde punkten, materialism, innebär att ”välfärdsstaten tillerkänner de materiella behoven förtursrätt framför de andliga behoven” (Hedenius 1961:17). Hedenius betraktar välfärdsstaten som ett bygge av socialdemokraterna som alltsedan 1930-talet ”konsekvent har arbetat på att genom lagstiftning och ekonomisk planering en väsentlig del av den ökande nationalinkomsten skulle användas för fattigdomens avskaffande och en jämn fördelning av levnadsstandardens höjning” (Hedenius 1961:12).

Såväl välfärdsstatens ideal som den analytiska filosofin vänder sig således mot spekulativa och grandiosa system. De befattar sig bara med projekt där man stegvis uppnår konkreta resultat. Såväl konservativ idealism som samhällsomvälvande läror är dem främmande. Etiken är utilitaristisk. Andan är antimetafysisk. En anledning till att den analytiska filosofin har kommit att dominera svensk filosofi måste således förmodligen även sökas i att den, åtminstone till en början, uppfattades som lierad med samma typ av rationalitet och vetenskapssyn som ligger till grund för den svenska välfärdsstaten och dess institutioner. En bristande tilltro till den analytiska filosofin kunde uppfattas som ett angrepp på förnuftet som sådant och i förlängningen även på välfärdsstaten och det sociala framsteget. 60-talsvänstern, som förvisso inte var en enhetlig rörelse, nöjde sig inte med den socialdemokratiska välfärdsstaten. För dem var folkhemmet och välfärdsstaten en del av det borgerliga samhället. De drömde om en socialism bortom välfärdsstaten (Wiklund 2006:162–231). Det är därför inte ägnat att förvåna att de gick till attack mot välfärdsstatens handgånge man: anglosaxiskt inspirerad samhällsvetenskap och filosofi. I första numret av den marxistiska tidskriften *Häftet för kritiska studier* blåses det upp till strid mot analytisk filosofi. I den inledande programförklaringen heter det: “[...] en anglosaxisk vetenskapstradition [har] varit förhärskande, medan kontinentala riktningar, t.ex. marxism, har ignorerats” (1968:1). 60-talsvänstern hade andra mål och ett annat etos än 1945 års generation. De behövde därför en annan filosofi.

Referenser

- Akehurst, T. L. (2010) *The cultural politics of analytical philosophy: Britishness and the spectre of Europe*. London: Continuum.
- Beany, M. (2013) ”What is analytic philosophy”, 3–29 i M. Beany (red.) *The Oxford handbook of the history of analytic philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- Bengtsson, J. (1991) *Den fenomenologiska rörelsen i Sverige: Mottagande och inflytande 1900–1968*. Göteborg: Daidalos.
- Bloor, D. (1991 [1976]) *Knowledge and social imagery*. London och Chicago: Chicago University Press.
- Fridjonsdottir, K. (1991) ”Social science and the ‘Swedish model’” i P. Wagner, B. Wittrock, R Whitley *Discourses on society: The shaping of the social science disciplines*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

- Friedman, M. (2000) *A parting of the ways: Carnap, Cassirer, and Heidegger*. Chicago och LaSalle, Illinois: Open Court.
- Gieryn, T. G. (1983) "Boundary-work and the demarcation of science from non-science: Strains and interests in professional ideologies of scientists" *American sociological review* 48 (6): 781–795.
- Gieryn, T. G. (1999) *Cultural boundaries of science: Credibility on the line*. Chicago och London: The University of Chicago Press.
- Halldén, S. (2006) *Det analytiska greppet: En strävan mot vetenskaplighet inom 1900-talets filosofi*. Lund: Studentlitteratur.
- Hedenius, I. och Wedberg, A. (1934) "Ett försvar för 'uppsalafilosofien': Ett inlägg mot professor Bööks artiklar" Svd 1934-03-05.
- Hedenius, I. (1961) "Välfärdsstaten och dess ideal", 11–24 i *Liv och nytta*. Stockholm: Bonniers.
- Hedenius, I. (1965 [1941]) *Om rätt och moral*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Hedenius, I. (1949) "Praktisk filosofi förr och nu", 377–382 i *Tro och vetande*. Stockholm: Bonniers.
- Hedenius, I. (1951) "Hedenius, Ingemar", 68–71 i A. Ahlberg *Filosofiskt lexikon*. Stockholm: Natur och kultur.
- Hedenius, I. (1972) "Om praktisk filosofi", 17–33 i I. Hedenius *Om människans moraliska villkor*. Uddevalla: Författarförlaget.
- Hedenius, I. (1977) "De andra filosofierna", 31–36 i I. Hedenius *Filosofien i ett föränderligt samhälle*. Stockholm: Bonniers.
- Hedenius, I. (1980) "Minnen av Adolf Phalén", 193–207 i I. Hedenius *Om stora män och små*. Stockholm: Rabén och Sjögren.
- Hedenius, I. (1980) "Om den praktiska filosofien i Stockholm", 441–447 i I. Hedenius *Om stora män och små*. Stockholm: Rabén och Sjögren.
- Heidegren, C-G. (2015) "De två filosofierna" kommande i *Filosofisk tidskrift. Häftet för kritiska studier* (1968) 1 (1–2).
- Hägerström, A. (2010 [1939]) "Om social rättvisa", 67–79 i A. Hägerström *Socialfilosofiska uppsatser*. Stockholm: Thales.
- Källström, S. (1986) *Den gode nihilisten: Axel Hägerström och striderna kring uppsalafilosofin*. Stockholm: Rabén och Sjögren.
- Lagerlund, H. (1999) "Konrad Marc-Wogau 1902–1991", 264–266 i H. Lagerlund (red.) *Svensk filosofi: Från Rydélius till Hedenius. Texter från tre århundraden*. Stockholm: Thales.
- Lagerlund, H. (2003) *Filosofi i Sverige under tusen år*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, A. och Wisselgren, P. (2006) "The historiography of Swedish sociology and the bounding of disciplinary identity" *Journal of the history of the behavioral sciences* 42 (2), 159–176.
- Lundberg, H. (2007) *Filosofisociologi: Ett sociologiskt perspektiv på filosofiskt tänkande*. Lund: Media-Tryck.
- Mannheim, K. (1993 [1928]) "The problem of generations", 351–395 i K H Wolff (red.) *From Karl Mannheim*. New Brunswick och London: Transaction Publishers.

- Marc-Wogau, K. (1951) "Marc-Wogau, Konrad", 121–123 i A. Ahlberg *Filosofiskt lexikon*. Stockholm: Natur och kultur.
- Marc-Wogau, K. (1961) *Att studera filosofi*. Stockholm: Svenska bokförlaget / Norstedts.
- Marc-Wogau, K. (1967 [1955]) *Filosofiska diskussioner*. Stockholm: Liber
- Marc-Wogau, K. (1968) "Uppsalafilosofin och den logiska empirismen", 37–50 i K. Marc-Wogau *Studier till Axel Hägerströms filosofi*. Stockholm: Prisma.
- Marc-Wogau, K. (1999 [1977]) "Mina filosofiska fördomar", 267–281 i H. Lagerlund (red.) *Svensk filosofi: Från Rydélius till Hedenius. Texter från tre århundraden*. Stockholm: Thales.
- Nordenfelt, Lennart (2015) *Konrad Marc-Wogau: En livsresa från Moskva till Uppsala*. Stockholm: Thales.
- Nordin, S. (1983) *Från Hägerström till Hedenius: Den moderna svenska filosofin*. Lund: Doxa.
- Nordin, S. (2004) *Ingemar Hedenius: En filosof och hans tid*. Stockholm: Natur och kultur.
- Nordin, S. (2008) *Humaniora i Sverige: Framväxt. Guldålder. Kris*. Stockholm: Atlantis.
- Oxenstierna, G. (1938) *Vad är Uppsalafilosofien?* Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Phalén, A. (1951 [1931]) "Phalén, Adolf", 148–150 i A. Ahlberg *Filosofiskt lexikon*. Stockholm: Natur och kultur.
- Radnitzky, G. (1968) "Om intolerans och forskningens frihet" i *Häftet för kritiska studier* 1 (1–2): 57–58.
- Runeby, N. (1995) *Dygd och vetande: Ur de bildades historia*. Stockholm: Atlantis.
- Schiött, J. (2000) *Anders Wedberg och filosofihistorien: Den svenska 1900-talsfilosofins förändring*. Göteborg: Göteborgs universitet. Institutionen för idé- och lärdomshistoria.
- Sigurdsson, O. (2000) *Den lyckliga filosofin: Etik och politik hos Hägerström, Tingsten, makarna Myrdal och Hedenius*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Stenström, T. (1984) *Existentialismen i Sverige: Mottagande och inflytande 1900–1950*. Stockholm: Almqvist och Wiksell International.
- Strang, J. (2006) "Arvet efter Kaila och Hägerström: Den analytiska filosofin i Finland och Sverige", 237–266 i S. Nygård och J. Strang (red.) *Mellan idealism och analytisk filosofi: Den moderna filosofin i Finland och Sverige 1880–1950*. Stockholm: Atlantis.
- Strang, J. (2010) *History, transfer, politics: Five studies on the legacy of Uppsala Philosophy*. Tampere: Juvenes.
- Strang, J. (2014) "Axel Hägerström and analytic philosophy", 149–175 i S. Eliaeson, P. Mindus och S.P. Turner *Axel Hägerström and modern social thought*. Oxford, UK: Bardwell Press.
- Weber, M. (1983) *Ekonomi och samhälle: Förståendesociologins grunder 1*. Lund: Argos.
- Wedberg, A. (1937) *Den logiska strukturen hos Boströms filosofi: En studie i klassisk metafysik*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.

- Wedberg, A. (1947a) "Sartre och 'existentialismen'" i DN 1947-01-12.
- Wedberg, A. (1947b) "Sartre – den förvirrade" i DN 1947-01-24.
- Wedberg, A. (1948a) "Bertrand Russell – vår tids störste filosof" i DN 1948-07-19.
- Wedberg, A. (1948b) "Marxismens världsbild" i DN 1948-01-22.
- Wedberg, A. (1949) Recension av *Gösta Carlssons Dimensions of behaviour: A study in the logic of psychology and sociology* i *Nordisk psykologi* I (I): 113–115.
- Wedberg, A. (1951a) "Filosofer och filosofskolor i Sverige" i GP 1951-03-05.
- Wedberg, A. (1951b) "Wedberg, Anders", 205–206 i A. Ahlberg *Filosofiskt lexikon* Stockholm: Natur och kultur.
- Wedberg, A. (1953) "Patos mot nonsens" i DN 1953-11-27.
- Wedberg, A. (1968) "Om Radnitzkys avhandling" i *Häftan för kritiska studier* 1 (3): 42–43.
- Wedberg, A. (1969) "Marcuses socialism: En orimlig skönhetslängtan" i DN 1969-02-20.
- Wedberg, A. (2004 [1966]) *Filosofins historia: Från Bolzano till Wittgenstein*. Stockholm: Thales.
- Wide, S. (1994) "Sartre, Heidegger och existentialismen i Sverige: En undersökning av hur Sartre, Heidegger och existentialismen bemöttes av den svenska universitetsfilosofin". C-uppsats i praktisk filosofi, Uppsala universitet.
- Wiklund, M. (2006) *I det modernas landskap: Historisk orientering och kritiska berättelser om det moderna Sverige mellan 1960 och 1990*. Stockholm/Steag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Östling, J. (2008) *Nazismens sensmoral: Svenska erfarenheter i andra världskrigets efterdyning*. Stockholm: Atlantis.

Acknowledgment

Denna artikel har skrivits inom ramen för projektet "Sverige och filosoferna. Universitetsfilosofin i det svenska efterkrigstidssamhället" som finansieras av Vetenskapsrådet – Utbildningsvetenskap. Tack till Carl-Göran Heidegren, Klas Gustavsson, Martin Wiklund, Adam Netzén, Aant Elzinga och de två anonyma granskarna för värdefulla kommentarer på manuskriptet.

Kontaktuppgifter till författare

Henrik Lundberg
 Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap
 Box 720, 405 30 Göteborg
 Tel: 031-786 49 21
 E-post: henrik.lundberg@socav.gu.se

Författarpresentation

Henrik Lundberg är universitetslektor i sociologi vid Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap, Göteborgs universitet. Hans forskning berör framförallt kunskaps- och vetenskapssociologi.

CALL FOR PAPERS

Sociologisk Forskning: Temanummer

Samhällsvetenskapliga perspektiv på neuropsykiatriska funktionsnedsättningar

Deadline för manus: 1 november 2015

Den samhällsvetenskapliga forskningen om neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF) etablerades på allvar under slutet av 1990-talet när sociologer problematiserade den medicinskt-psykiatriska NPF-forskningen utifrån ett samhällsteoretiskt kritiskt perspektiv på diagnoser. Sedan slutet av 00-talet har dessutom en från den medicinska-psykiatriska forskningen mer självständig NPF-forskning inom samhällsvetenskap och humaniora kunnat utvecklas, en forskning som bl.a. fokuserar på erfarenheter och identiteter bland de som får en diagnos, litterära, självbiografiska och mediala berättelser om personer med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar och som har en teoriutveckling som, inspirerad av disability studies, feminist disability theory och crip-theory, undersöker begrepp som neuromångfald (neurodiversity) och neuronormativitet.

NPF-forskningen är fortfarande under utveckling och med detta temanummer vill Sociologisk Forskning belysa och bidra till denna forskning. Till temanumret välkomnas manus som behandlar NPF ur ett samhällsvetenskapligt perspektiv, vilket här även inkluderar mer samhällsvetenskapliga ansatser inom humaniora. Numret har som ambition att täcka många perspektiv på NPF, men särskilt välkomnas manus som bidrar till teoretisk utveckling inom den samhällsvetenskapliga NPF-forskningen i Sverige.

Exempel på ämnen som artiklar skulle kunna behandla är:

- Historiska perspektiv på NPF
 - NPF och arbetsliv/skola
 - NPF och identitet
 - Kulturella representationer av NPF
 - Rättssociologiska perspektiv på NPF
 - NPF på institutionell/policy-nivå
 - Intersektionella perspektiv på NPF (t.ex. genus, ålder/livsfaser)
 - NPF i vardagslivet (inklusive sexualitet, känslor, relationer och familjeliv)
 - NPF som kategori/diagnos
 - Teoretiska perspektiv på NPF (t.ex. Critical Neuroscience, Critical Autism Studies, och Neuronormativity)
 - Neuromångfald (Neurodiversity)
 - NPF som politik, kritik och motstånd
-

Inskickade manus kommer att genomgå peer-review. Deadline för manus är 1 November 2015. Numret är planerat att publiceras som nummer 3 2016. Information om format för manus m.m. finns i Sociologisk Forskning samt på hemsidan: www.sociologiskforskning.se.

Texter och frågor om temanumret skickas till gästredaktörerna:
Hanna Bertilsdotter Rosqvist, mail: hanna.bertilsdotter.rosqvist@umu.se
Joakim Isaksson, mail: joakim.isaksson@umu.se

Nuets förnöjsamhet

En grundad teori om livsval och överlevnadsstrategier

Contentment in the moment

”Contentment in the moment” is a classic grounded theory exploring safety and contentment within a small community in northern Norway. The purpose of the study was to explore the village’s everyday life from a participant’s perspective and to develop an understanding of their living conditions. We found different survival strategies, which have their roots in the village’s history of poverty, isolation and harsh climate. Today these strategies have changed from a matter of life and death to a modern psychosocial foundation of contentment. The study is based on four and a half years of observations, in-depth interviews and informal but focused conversations with people living in Polarfjorden. The data was analysed using the constant comparative method of classic grounded theory. In this article we further relate our work to more general sociological theory, more specifically to Charles Tilly’s work on reason and routines.

Keywords: contentment, happiness, risk, reason, grounded theory

DENNA ARTIKEL ÄR baserad på en studie av vardagslivet kring en norsk fjord strax ovanför polcirkeln, här kallad Polarfjorden. Bygden är placerad på en ö, cirka 15 kilometer från regionens handelscentrum som har drygt 5000 invånare. Den ligger 45 minuters bilresa från närmsta flygplats och sjukhus samt 7 timmars resväg med färja och bil från regionhuvudstaden. Före andra världskriget var Polarfjorden en isolerad plats med båt som enda möjlighet till kontakt med omvärlden. Försörjningen var fiske och gårdsbruk. De flesta männen var borta 3–6 månader på vinterfiske. Under den tiden ansvarade kvinnorna för hem, gård och barn. Över hela regionen kallades männen i dessa hushåll för ”fiskarbone”. Många förlorade livet på havet, precis som fattigdom, oväder och sjukdomar skördade liv på land (Bottolfsen 1995, Lauritzen 2005). Under intervjuer med den äldre generationen, konfirmerat i bygdeböcker (Lauritzen 2005, Borgos 2007) och narrativ lokal litteratur (Rørtveit 2008), framkom tydliga överlevnadsstrategier som relationella mönster, utformade att passa den arktiska miljön.

Initialt mötte vi en slags tillfredsställelse hos invånarna och vår nyfikenhet väcktes kring deras livsval och bygdens förmåga att undgå såväl utflyttning som nedläggning av offentliga funktioner. Vår nyfikenhet skapade en grund för denna studie av vardagslivet i Polarfjorden, och som sedermera ledde oss fram till teorin om Nuets förnöjsamhet.

I en historisk jämförande studie mellan vestlänningen och nordlänningen av den norske historikern Jan Veia beskrivs den nordländska mentaliteten som en

avsaknad av innovativt beteende, omställningsvilja och tillväxtanda. I beskrivningen av nordlänningen hänvisar Vea till en subsidenskultur som innebär att den nordländske fiskaren historiskt arbetade hårt i hårda tider, men vid gott fiske avstannade produktionen. När årets fångstbehov var uppnått valde nordlänningen att njuta livet i stället för att, som vestlänningen, fortsätta fiska och öka produktionen (Vea 2009). Om man ser på detta ur ett tidsperspektiv uppvisar nordlänningen en uppdelning i "ledig tid" och "arbetstid" som inte i första hand är knutet till en social konstruktion som exempelvis fastställda arbetstimmar och bokade semesterdagar. Än idag arbetar flera fiskare i Polarfjorden utifrån fiskens vandring, vilket gör vinterfiske till en hektisk tid medan många tar fritt större delen av sommaren. Detta stämmer med antropologen Alfred Gells syn på att flera mänskliga periodiseringar har sin grund i olika naturfenomen som inte är helt socialt bestämda. Två exempel är året och dygnet som, till skillnad från den socialt konstruerade veckan och timmen, har sin grund i jordens relation till solen. (Heidegren 2014:25) Vea (2009) hänvisar till subsidenskulturen som något negativt för samhällsutvecklingen, men kan den nordnorska livsstilen ha andra fördelar? Finns det andra behov än ekonomisk tillväxt som Polarfjordens följsamhet i tid tillfredsställer?

Syftet med studien är att utforska Polarfjordens vardagsliv utifrån dess invånares perspektiv. Men vilken betydelse har vår studie utanför den studerade regionen, i vidare sociologisk mening? Med hjälp av Charles Tillys reflektioner kring människors behov av skäl och förklaring till händelser och skeenden (2006), samt hur rutinmässigt handlande kan förstås relationellt (2000) anlägger vi i denna artikel ett sociologiskt perspektiv på studien om Nuets förnöjsamhet.

Att grunda teori i data

Studien bygger på anteckningar från knappt 4,5 års observationer av vardagslivet i Polarfjorden samt 14 djupintervjuer, i grupp såväl som individuellt. Dessutom har ett femtiotal delvis strukturerade samtal genomförts med både kvinnor och män från Polarfjorden och angränsande bygder. Sex fokusgruppsintervjuer genomfördes med män respektive kvinnor över 70 år gamla, män i yrkesverksam ålder, kvinnor i yrkesverksam ålder, föreningsaktiva och kvinnor mellan 80–100 år gamla från angränsande stad. Dessutom genomfördes åtta individuella ostrukturerade respektive semistrukturerade intervjuer med kvinnor och män mellan 30 och 98 år gamla från olika grupperingar i bygden. Vi skiljer på djupintervjuer, riktade samtal och observationer på så sätt att djupintervjuerna var uppbyggda runt frågan "berätta om ditt/era liv" och varade 2–6 timmar. Mot slutet av datainsamlingen avslutades intervjuerna med frågor för att bekräfta eller avfärda gjorda analyser. De riktade samtalen var en form av spontan kortintervju (10–30 minuter) om ett visst tema där informanten blivit tillfrågad om medverkan i direkt anslutning till intervjun. Observationerna består av 43 månaders deltagande observation och boende i bygden, varav två månader i form av boende i samman-

lagt 4 familjer. Under 10 månader, utspridda över två tillfällen, skedde observationerna från Sverige. Den delen gav information kring bygdens hantering av inträde/utträde ur gemenskapen.

Denna studie använder sig av klassisk grundad teori vilket innebär att den är baserad på en teorigenererande vetenskaplig metodik (Glaser 2010). Det finns olika varianter av grundad teori där klassisk grundad teori skiljer sig i kodningsprocessen samt i metodologiska antaganden om vad som bringar förklaring (Glaser & Strauss 1967, Glaser 1978, Walker & Myrick 2006). För att få ett ”bottom-up” perspektiv använde vi oss i hög grad av narrativa ostrukturerade intervjuer. Ur bygdens och bygdeinvånarnas berättelser letade vi sedan mönster, processer och mekanismer. Noggranna anteckningar från såväl intervjuer som observationer har förts. Dessa har sorterats, kodats och kategoriserats. Efter varje intervju eller periodiserad observation har nya anteckningar kodats, analyserats och sedan jämförts med tidigare resultat. Begreppen har successivt arbetats fram för att i grunden förklara Polarfjordens och Polarfjordingens livshållning. Efter knappt fyra års studier kom vi fram till vår kärnkategori: *Nuets förnöjsamhet*. Vi valde sedan att koda och analysera allt material samt utföra ny datainsamling utifrån ett förnöjsamhetsperspektiv. Såväl intervjuer som observationer har genomförts tills dess att mättnad har nåtts, det vill säga tills dess att ingen ny information har framkommit i analys av nyinsamlad data (Glaser 2010).

Trots att denna studies huvudförfattare vuxit upp i Nordens största metropol har jämförelseperspektivet stad/land inte passat in i den teoretiska kodningen av data från den glesbefolkade Polarfjorden. Detta hindrar förstås inte den kreativa läsaren från att spekulera över en sådan tolkningsansats. Orsaken till att stad/land inte visat sig tillräckligt teoretiskt relevant handlar om att grundad teori kräver att forskaren avstår från förutfattade spekulationer och istället låter tolkningen av data framträda under den faktiska kodningen och i skrivandet av teoretiska minnesanteckningar.

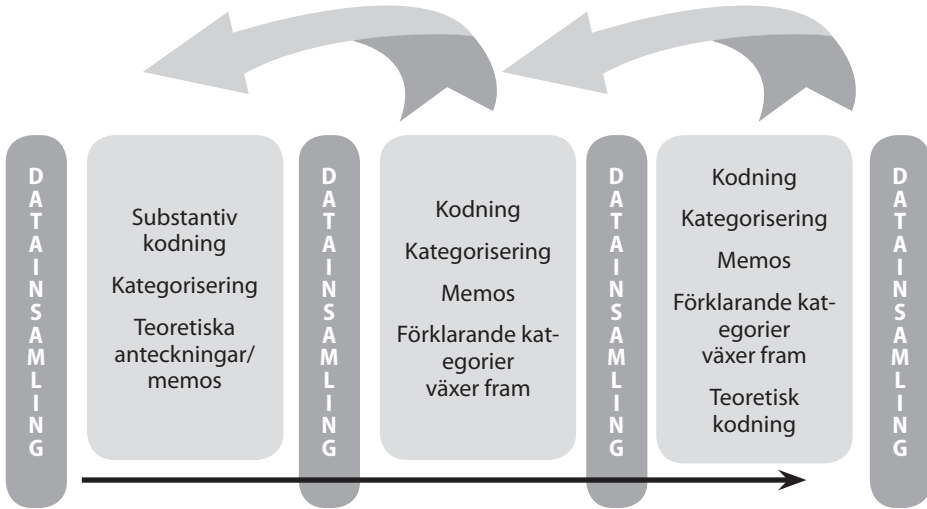
Teoretiskt urval

I enlighet med klassisk grundad teori togs nya beslut om insamling av data efter var intervju. Efter tre och ett halvt års observationer inleddes intervjudelen med två fokusgruppintervjuer. En med tre män 70–97 år gamla och en med tre kvinnor 70–89 år gamla. Syftet var att få en historisk beskrivning av bygdens vardagsliv. Båda grupperna blev ombedda att diskutera sina liv från det att de var små fram till nutid utifrån den enda frågan ”Berätta om era liv”. Det var ett sätt att låta dem bestämma vad som var viktigt att prata om, ett sätt att samla in data både utifrån vad de sa, hur de sa det, och vad de valde att tala om, utan att leda dem med frågor. I dessa intervjuer upptäcktes språkliga mönster, likheter i förhållningsätt och det gav oss en målande historisk bild. Såväl språk som förhållningsätt kändes igen från tidigare observationer och för att tydliggöra dessa mönster samt upptäcka variationer mellan generationerna intervjuades män respektive kvinnor i arbetsför ålder. Individuellt såväl som i fokusgrupper. Återigen med frågan ”berätta om era liv”. När mönster och variationer dök upp i analysen av data valde vi att samla in nya

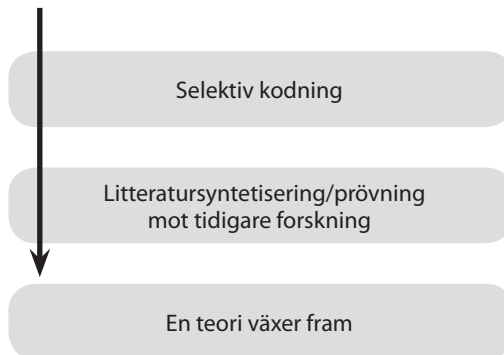
uppgifter i enlighet med nya frågor som uppstod. Exempelvis uppstod i observationer mönster kring förhållningssätt gentemot sjuka individer och vi valde då att i en djupintervju med en sjuk invånare fråga hur hen ansåg sig bemött. Vi valde också att föra riktade samtal både med långvarigt sjuka och med människor som uppger sig aldrig ha varit svårt sjuka. Ett annat exempel är när vi såg en skillnad i hur olika former av hot mot bygden hanterades i observationer jämfört med hur invånarna i generella ordalag sade sig hantera liknande situationer. Vi valde då att lägga till vinjetter i intervjusituationer vilket tydliggjorde mellanmedvetandets funktion. På liknande sätt hanterade vi de olika mönster och variationer som uppstod utifrån rådande situation.

Vi valde att kontinuerligt intervjua byns äldsta individ, 97–98 år gammal, och vi har därifrån samlat anteckningar från mer än 10 timmars intervju. Hans berättelser var i slutet av studien testade mot lokal historisk och narrativ litteratur (Bottolfsen 1995, Lauritzen 2005, Borges 2007, Rørtveit 2008). Eftersom fiskekulturen visade sig vara en historisk bas för det moderna samhällets förnöjsamhet, valde vi att avsluta med en semistrukturerad intervju med en fiskare som kommer från en familj med generationer av fiskare. Detta gjordes för att se om hans livshistoria och minnen från sina föräldrar och far/morföräldrar skiljer sig åt eller ger nya data till analysen, vilket de inte gjorde. I stället bekräftades analysen.

Grundad teori har som mål att förklara vad som händer inom det område man har valt att studera, i detta fall Polarfjordens vardagsliv. Enligt klassisk grundad teori ska man utgå från de studerade forskningsobjektens huvudangelägenheter och undersöka vad som görs för att lösa dessa (Glaser 2010). Vi har låtit materialet styra det teoretiska urvalet och i intervjuer har anteckningar inom alla områden förts. Genom att informanterna lyfte fram det positiva i bygden som en balans till de yttre hoten som kommer med klimat, natur och isolering, utkristalliserades teorin om Nuets förnöjsamhet, förklarad utifrån de tre begreppen ”Göra trygghet”, ”Ödesberedskap” och ”Mellanmedvetande”.

Det här är en pågående process av insamlande av ny data, jämförande arbete, analys och kategorisering. Steget till selektiv kodning tas först när mättnad är nådd.

Anmärkning: För att få en överblick visar bilden endast några få tillfällen av datainsamling och analys. Det är dock en chimär. Processen är ständigt pågående med löpande jämförelser och kodning/analys av nytt insamlat material.

Figur 1: Forskningsprocessen

Utan skäl att söka skäl

Polarfjorden har en stark social struktur med offentliga inrättningar såsom skola, förskola och butik. De utgör en bas och genererar gemenskap och trygghet. Där finns ett tiotal föreningar som tillsammans med en inkluderande anda fördjupar denna trygghet och gör att ingen som inte vill behöver vara ensam. Genom att dela på många av samhällets ansvarsområden skapas stabilitet över tid. I såväl gjorda observationer som i intervjuer av dagens arbetsföra generation framstår tydliga strategier och verktyg med ursprung i den arktiska förkrigsmiljön för såväl individer som för bygdens överlevnad, modifierade för att passa dagens samhälle.

I sin bok *Why?* argumenterar Charles Tilly (2006), i kontrast till denna studies resultat, för att skäl och förklaringar är en viktig del i relationer, där en effektiv förklaring matchar den roll vi spelar vid den aktuella tidpunkten för förklaringen. Han delar in de skäl vi anger för olika ageranden i två dimensioner:

1. I vilken utsträckning de är beroende av logik respektive orsak-verkan
2. I vilken utsträckning de är beroende av allmän språklig förmåga eller specialiserade diskurser.

Om man knyter samman dessa två grupperingar av skäl så ger det fyra olika typer av orsaksförklaringar:

1. Konventioner, dvs ett allmänt tillgängligt språk och en logisk lämplighet.
2. Berättelser, dvs allmänt tillgängliga och förenklade beskrivningar av orsak-verkan.
3. Regler, dvs logisk lämplighet och specialiserad diskurs.
4. Tekniska förklaringar, dvs resonemang kring orsak-verkan och specialiserad diskurs.

Inom ramen för dessa förklaringstyper kan de verka reflekterande, upprättande, reparerande och/eller kompromisskapande för en relation (Tilly 2006).

I studien av Polarfjorden har en bild av en naturlig oreflektad självklarhet i människors förhållningssätt vuxit fram ur det insamlade materialet. Har då Tilly trots allt en poäng även för livet i Polarfjorden och teorin om Nuets förnöjsamhet i sitt fokus på frågan *Varför?*

Det är bara sån det är

Aaron Antonovsky har tagit fram den salutogena teorin som bygger på en helhetssyn av vad som gör människor friska. Känslan av sammanhang är central och består av tre delar: begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet. Hans studier bygger på överlevande kvinnor från koncentrationslägren och vad som gjorde att somliga klarade att behålla god hälsa trots sina umbäranden (Antonovsky 1996). Vår studie inleddes i likhet med Antonovskys studier med en observation av välmående, men resultaten

har visat sig olika. Polarfjordingarna går vidare från olyckor, sjukdomar och livskriser utan reflektion över syfte och mening. Ingen av de äldre har gett uttryck för någon begriplighet eller mening med sina umbäranden. Snarare tvärtom. De har uppvisat en genuin förmåga att placera opåverkbara svårigheter i ett mellanmedvetande, i ett slags kognitivt ”standby-läge”, och att språkligt omformulera problem till lösningar.

Exempel memo: Fokus ligger på lösning och problemet verkar vara en sekundär variabel som jag hittar mellan raderna. T.ex. mindes de äldre männen skrattande hur de värmdes fötterna i kobajs och kokiss när de jagade korna 2 ggr/dag som barn. Det visar på ett problem med kyla men ingen pratade om kylan som ett problem. När jag frågade om det var kallt när de saknade skor framför allt under krigsåren så funderade de lite och svarade sen alla 3 ”nej”. Förutom kossorna hade de ju speciella sockor till hjälp. Så kallt var det inte.

När inget mer kan eller behöver göras har de funnit symboliska vägar vidare i uttryck som ”*färdig med det*” och ”*det är nu sån det är*”. I en intervju med en nordnorsk räddningsofficer bekräftades det att människor på den Nordnorska landsbygden generellt har en god förmåga att fullt ut anamma språkligt stödjande uttryck, medan människor i de mellersta och södra delarna av Norge använder samma uttryck, men utan att få någon uppenbar hjälp av dem. De stödjande uttrycken har även observerats tillsammans med en självklar hjälpsamhet hos dagens arbetsföra generation.

Exempel memo: En vinterdag kommer min närmaste granne förbi. Hon är höggravid och undrar om jag kan hjälpa henne om hon börjar föda under den analkande snöstormen. ”Blir vi insnöade får du bli jordmor”. Hon säger det utan någon märkbar nervositet. Jag blir rädd varpå hon förklarar för mig ”det är bara så livet är”. Jag har också upplevt såväl snöstormar som översvämningar och sett hur bygdens invånare samlas för att hjälpas åt utan vare sig katastrofuttryck eller synlig oro. De betar sig som om det är en del av vardagen. När inget mer finns att göra lämnar de platsen utan någon reflektion över vad som hände, ”färdig med det”.

Med Tillys (2006) förklaringsstyper kan relationen till livet och döden beskrivas som en del av en teknisk förklaring om livets oförutsägbarhet som verkar kompromisskapande. Språket fungerar både som en konvention och en inramning för hur historier berättas. Dess specifika uttryck innehåller tekniska lösningar samtidigt som uttrycken skapar, stärker och upprätthåller regler. Språket fungerar således upprättande, reparerande och/eller kompromisskapande i förhållande till Polarfjordingens behov. Om vi ser på Polarfjordingens sätt att omvandla svårigheter till lösningar så är det en form av konvention. Uttrycket ”färdig med det” är en form av regel som bottenar i att inte älta saker. Accepterandet av ”det är nu sån det är” fungerar som en teknisk förklaring. Men denna uppdelning i enlighet med Tillys olika förklaringsstyper är i sig en tekniskt ganska ytligt beskrivande konstruktion som inte leder oss vidare i den djupa-

re förståelsen av Polarfjordingarna. Den ger mer uttryck för förståelse av förklarings-typerna som sådana. Användandet av Tillys förklaringsstyper innebär att vi tillskriver Polarfjordingarna en förhandlingsvilja som vi inte fått ta del av (Tilly 2006:15). Vi prövar alltså en icke existerande företeelse, det vill säga nämnda förhandlingsvilja, men genom detta, och med hjälp av Tillys reflektioner, har vi tydligare åskådliggjort hur en föreskriven förhandlarmentalitet inte förekommer i denna sociala miljö.

Inkluderingsprocess

I våra intervjuer och observationer i Polarfjorden framkommer ett sammansvetsande socialt liv, synliggjort genom såväl inkludering som social kontroll och gemenskap. Lynn Shore m.fl. har tittat närmare på begreppet inkludering och funnit att det är många olika discipliner som använder det och därför finns många definitioner av begreppet. Författarna har försökt att finna en gemensam nämnare utifrån ett fokus på arbetslivet, men de diskuterar samtidigt grupper i mer generella ordalag. De har kommit fram till följande:

We define inclusion as the degree to which an employee perceives that he or she is an esteemed member of the work group through experiencing treatment that satisfies his or her needs for belongingness and uniqueness (Shore m.fl. 2011:1265).

Definitionen är formulerad med individen som en passiv mottagare av erfarenheter och upplevelser. Det innebär att ansvaret att inkludera individen faller på gruppen, snarare än på individen som ansluter till gruppen. Inkludering sker således när individer får en känsla av tillhörighet till gruppen och, på samma gång, upplever sig vara en tydlig och unik individ (Jansen m.fl. 2014).

Den inkluderande kulturen i Polarfjorden framstår tydligt i såväl observationer som intervjuer. På gruppnivå skojas det om olikheter, samtidigt som man skapar utrymme för individualitet. Uttrycket *”hen NN, det er nu bara sån hen är”* används som förklaring när någon bryter mot gällande norm. I stället för att försöka förändra personen eller exkludera hen från gemenskapen, skapar man undantag för udda beteenden. I lägen då sjukdom och olyckor riskerar skada inkluderingen av en person används i hög grad humor till bekräftelse på att personen i sin nuvarande situation fortfarande är en del av gemenskapen. Humorns bekräftelse gör att ingen ytterligare förklaring krävs.

Exempel memo: När NN tänkte på ett bål exploderade det med brännskador till följd. Så fort han var färdigbehandlad ställde han till med fest och temat för kvällen blev ”bål-skämt” med grillkorv. På samma sätt spelade de och sjöng högt med i den norska låten ”jag är inte sjuk, jag är bara svensk” när jag var svårt sjuk. På ett galet sätt stannade jag i nuet där jag kände såväl värme som bekräftelse utan att behöva vara ledsen över min situation. När vi skrattandes sjöng med i refrängen tillsammans så kändes det som om de bar mig.

Enligt Tillys modell om olika förklaringstyper berättas en historia för oss i syfte att förklara det udda beteendet. Som ett sätt för gruppen att ta ansvar för att den aktuella individen får behålla både tillhörighet och autenticitet. Vi försökte att i vissa lägen skapa en teknisk förklaring på udda beteende genom uttryck som ”det kanske beror på att NN har varit med om något jobbigt”? Responsen som gavs var då ”nä, det är bara sån NN är”. Etnometodologin har ett begrepp ”accountability” som innebär att en person innehar en redovisningsplikt på sitt beteende (Garfinkel 1967). Om man sätter Polarfjordingarnas inkluderingsprocess i relation till etnometodologins accountability så ser man stora likheter men där Polarfjordingarna har funnit ett sätt runt redovisningsplikten. Genom att säga ”Det är bara sån NN är” redovisas ett skäl där skälet är individen i sig. Det skapar utrymme för unika beteenden utan att ytterligare klarlägganden krävs. Resultatet av att inte ge någon förklaring till beteendet blir att NN inkluderas som hen är, där det unika inte ses som något unikt utan som naturligt för gruppen. När Tilly (2006) hävdar det mänskliga behovet av att ge förklaringar till beteenden, att dessa förklaringar är en central del av sociala relationer, så visar Polarfjordingarna att det går bra att leva i förnöjsamhet utan detta krav. Genom att inte fråga sig ”varför”, slipper hen att fundera på det.

Relationellt regelsystem

Charles Tilly argumenterar för att vi som samhällsvetare måste gå vidare från att beskriva den sociala konstruktionen av bland annat relationer och enheter till att förklara hur denna konstruktion faktiskt fungerar och har verkningar samt att vi genom att tydliggöra strukturer i våra vardagliga sociala interaktioner kan förstå våra skäl för att ange skäl (Tilly 2006).

Historiskt fanns i Polarfjorden en stor osäkerhet i mellanmänskliga relationer. När männen månadsvis var på havet behövdes sätt att hantera kvinnornas oro för om männen skulle klara livet, såväl som männens oro kring hur det gick hemma. Bottolfsen beskriver olika former av strategier som fiskarna hade på 1700-talet och inledningen av 1800-talet för att hålla tankarna fokuserade på det som skedde i båten. Det fanns många ödestrosuppfattningar om hur fisket exempelvis skulle försämrats om en kvinna kom till båten eller om någon i manskapet nämnde namnet på ett husdjur hemma. Detta fyllde en tydlig pedagogisk funktion för att hålla fokus på här och nu (Bottolfsen 1995). Den äldre generationen beskriver i intervjuer hur de inte tänkte på den del av livet som de ej befann sig i. Kvinnorna placerade männen i ett slags mellanmedvetande under de månader de var på havet, detsamma gjorde männen med livet på land när de var på havet. Detta fenomen är synligt även i dagens generation.

Exempel memo: Jag bodde ett halvår i Sthlm under våren 2013. All kontakt byggde då på mitt initiativ. När jag sen kom tillbaka till Polarfjorden var allt som vanligt. Var gång jag har återkommit har jag varit orolig över hur jag ska bli mottagen, men väl där har jag återigen blivit en del av bygden. När jag är där så är jag där, när jag är borta så är jag borta. Denna upplevelse har även framkommit i intervjuer och observationer. Som en kvinna sa ”*det är som om de inte har märkt*

att jag har varit borta". Och en man sa "vad är det för mening med att ha kontakt med folk på land när jag är på sjön, det skulle bara leda till en massa oro".

Genom att varken exkludera eller inkludera dem som är borta från bygden, genom att placera dem i ett slags mellanmedvetande, så ökar möjligheterna att leva i nuet. Temporala tankar som saknad och längtan minskar, men utan att personer exkluderas.

Så långt överensstämmer Tillys resonemang med vår analys. Däremot ser vi inte hur orsakssamband, "skäl till att ange skäl", ger ytterligare förklaring på företeelserna i Polarfjorden, utan mer på hur de hjälpt oss att se just detta. Bland sociologiska förklaringsmodeller att pröva Nuets förnöjsamhet mot har vi Erving Goffmans begrepp bakre och främre regioner, där det i de bakre regionerna finns utrymme för ageranden som är dolda i de främre synliga regionerna. Goffman ger exempel på hur grannar i stora bostadsområden vet mer än vad som direkt uttrycks om varandra (Goffman 2009). Mellanmedvetandet kan inte jämföras med någon av Goffmans regioner men tudelningen hjälper oss att synliggöra och positionera denna mekanism för ökad trygghet och förnöjsamhet. I Polarfjorden är kunskapen om varandra stor och det finns saker som de flesta vet om, men som ingen pratar om. Det gäller till exempel företeelser som misshandel, alkoholism och vissa former av övergrepp. Denna information skulle i en liten bygd kunna bringa problem och osämja, men tack vare en förmåga att placera informationen i ett mellanmedvetande lyfts den inte in i det dagliga livet och de vardagliga interaktionerna. Den kan bortses från utan att helt försvinna. När behov finns av att samtala om skeenden som placerats i vad man kan kalla en slags bakre region, använder sig befolkningen i bygden av något som kallas xx-samtal. xx skiftar beroende på plats, men innebär ett förtroligt samtal, ofta mellan två personer, där det som sägs stannar på/i xx. Om man lämnar diskussionen på/i xx kan man låtsas som om det man fått veta inte finns och det är denna rörelse mellan medvetandenivåer som vi har valt att kalla mellanmedvetande. I nedan memo låter vi två olika motorcykelträffar illustrera Goffmans bakre region.

Exempel memo: NN gick öppet hand i hand tillsammans med YY trots att NNs frus vänner var på samma tillställning. På fråga om han var orolig över att frun skulle få vetskap om affären skakade han på huvudet och sa "det som sker på träff stannar på träff". I ett annat tillfälle var jag med om en annan otrohetsaffär där en nära väninna var utsatt. Jag försökte prata med en gemensam vän om händelsen men hon avfärdade mig med att "det hände ju på träff". Inte en enda gång har jag varit med om att något av mina xx-samtal eller "det som sker på xx stannar på xx" har spridits, trots att skvaller i övrigt är vanligt förekommande. Det är som om informationen läggs undan på en plats i hjärnan dit tillgång endast ges vid konkret behov.

Man gör saker som skulle skada varandra om inte denna bakre region fanns, en bakre region som när man befinner sig i den främre regionen placeras i ett slags mellanmedvetande. "Det man inte vet, lider man inte av, om man tror sig veta och är trygg i att

man hade fått veta om det var något att veta". I vårt sökande efter förståelse kring detta mellanmedvetande eftersträvade vi så kallad "accountability" i linje med etnometodologin (Garfinkel 1967). Vi lade till vinjetter med exempel från verkligheten i gruppintervjusituationer i syfte att höra hur och varför vissa beteenden och tankar existerar kring frågor som uppvisat diskrepans mellan narrativ intervju och observation, exempelvis otrohet och xx-samtal. Vårt syfte var att höra gruppens diskussion och ur den finna svar på även outtalade redovisningsskyldigheter. Vi lyckades inte få svar utan i stället försökte de intervjuade att omformulera frågan, ändra situationen, svara på icke ställda frågor. Efter 60 minuter gav vi av etiska skäl upp, för att inte skada den ordning som råder, och gick vidare i intervjun. Ett synliggörande av den bakre regionen eller en öppen medvetenhet om att saker göms undan i ett mellanmedvetande skulle riskera att minska den rådande trygghetskänslan. Polarfjordingens bakre region speglar en inre kognitiv plats att temporärt placera människor, företeelser och upplevelser som i öppenhet skulle minska förnöjsamhet och trygghet i nuet.

Funktionen med xx-samtal tar bort behovet av att ange skäl. Det behövs ingen orsak till att hålla tyst om vissa saker och att skvallra om andra. Det sker med en oreflektad självklarhet. Tilly argumenterar i sin bok *Why?* för att vi ska fundera på hur och varför vi argumenterar och delar skäl med varandra (Tilly 2006: förord & 31). I studiet av Polarfjorden är det ett rimligt argument, men för polarfjordingen tycks det onödigt. Deras pendling mellan bakre och främre regioner gör livet enklare där den etnometodologiska redovisningsplikten göms undan i en bakre region och vid behov hanteras med "hen NN, det är bara sån hen är". Det innehåller ett visst mått av självbedrägeri, endast möjlig i sin oreflektade självklarhet, vilken mer eller mindre omöjliggör ett introspektivt frågande kring "varför".

Hjälpsamhetskultur och altruism

Det finns en utvecklad hjälpsamhetskultur i Polarfjorden som historiskt var en nödvändighet för bygdens överlevnad.

När man blev sjuk och behövde komma till sjukhus krävdes det att någon med båt tog den sjuke dit. Och var det dåligt väder fick man vänta, min bror dog i gulsot på vägen till sjukhuset. Det är nu sån det var ... Vid stormar och oväder så hjälptes vi såklart åt, eller hur menar du? Vad skulle vi annars göra?

En äldre man om hjälpsamheten tiden före andra världskriget

Hjälpsamhetskulturen lever kvar, men idag handlar det sällan om liv och död. I sin självklarhet fungerar den i stället förnöjsamhetshöjande, både för den som hjälper och för den som blir hjälpt. Stephen Post pekar på att det finns en stark koppling mellan altruism och välbefinnande, glädje (happiness), hälsa och livslängd. Människor som engagerar sig i att hjälpa andra beskriver också sin självkänsla som bättre (Post 2005). Posts forskningsöversikt stämmer väl överens med intervjuer och observationer gjorda i Polarfjorden. I sin självklarhet blir hjälpsamheten altruistisk och leder till förnöjsamhet, både för den som hjälper och för den som blir hjälpt. Men vad händer om polar-

fjordingarna börjar fundera på varför, hur och när de hjälper varandra? Många studier kring lycka tar upp den hedoniska paradoxen, där den lyckobringande känslan och välbehaget av att hjälpa försvinner i det läget då det altruistiska inslaget undermineras. Att hjälpa för att bli förnöjd, tar bort förnöjsamheten (Bauman 2008, Norman 1998, Egonsson 2011). I och med att Polarfjordingarna inte ställer sig frågan ”varför”, inte söker skäl, så har de också svårt att ge förklaringar. Här framstår exemplet Polarfjordens hjälpsamhetskultur, med dess svårfångade självklarhet, som en mycket viktig komponent i förnöjsamhetsbegreppet. Daniel Batsons studie visar hur skört altruistiskt beteende är. Så länge en person känner empati med en hjälpbehövande så hjälper denne gärna till. Med minskad empatisk känsla eller när det krävs mer av den som ska hjälpa, så avstår allt fler (Batson m.fl. 1983). Våra observationer från Polarfjorden synliggör stor hjälpsamhet även när den egna insatsen är betydande och det vore enkelt att ta sig ur. Observationer visar också hur folk hjälps åt i hjälpsamheten. Det är sällan en person som står i valet att hjälpa eller inte, utan ofta delas bördan av flera.

Exempel Memo: Jag körde i diket i snöyra. Bil efter bil stannade och för var bil som stannade försökte vi lyfta upp min bil. Det tog ca 30 min innan vi var tillräckligt många för att lyckas. Inte en enda bil körde förbi, alla stannade. Troligen hade någon eller några ärenden som de skulle komma att bli försenade till men ingen sa något om det, ingen verkade stressad. Detta har jag upplevt vid flera tillfällen när såväl jag som andra har fastnat i snödrivor eller hämtat in kor som rymt. Vi gör vad som behövs och sen lämnar alla platsen utan någon synbar reflektion.

Posts (2005) koppling mellan altruism och välbefinnande, lycka, hälsa och livslängd ger styrka åt argumenten att Polarfjordens hjälpsamhetskultur är direkt förknippad med förnöjsamhet. Den hedoniska paradoxen hjälper oss att förstå att det inte självklart alltid är bra att ange skäl för sina överväganden.

Kairos flöde av ögonblick

Heidegren (2014) diskuterar cyklisk respektive linjär tidsuppfattning och hänvisar till Jünger (1980): ”Tid har man när man inte tänker på den; annars har tiden oss” (Heidegren 2014:132). Polarfjordingen har en förmåga att släppa taget och glida med i en ständigt föränderlig tillvaro. Uppgjorda planer tillåts ändras av såväl väder som av hjälpsamhetskulturen. En sak leder till en annan och blir en lång kedja av improvisationer. De är mycket svåra att förutse eller kausalt spåra bakåt innehållsmässigt. Det vill säga de är inte, som t.ex. systemteori skulle framhålla, förutsebara i innehåll, men däremot som förväntat beteende.

Exempel memo: Att bo i bygden kan liknas vid att köra bil, man parerar hela tiden saker som händer, folk som ringer om hjälp, väninnan man skulle dricka vin med måste iväg och fixa något, vädret som ändras. Det händer oupphörligen saker som jag i stadsmiljön knappt la märke till men här tillåts var sak ta sin tid.

Folk verkar inte reflektera över alla avbrott men det jag har märkt är att det är nästintill omöjligt att i tanken befinna sig någon annanstans än här och nu, där det händer saker. Det vill säga, man rycks med i nuet. Enda gången jag blir riktigt frustrerad är när jag försöker planera in saker i klockslag.

Om vi ser på tid ur ett temporalt orienteringsperspektiv så kan det förenklat delas upp i dåtid, nutid och framtid. Inom dessa tre tidsregioner finns olika dimensioner av tid. Terell Lasane och Deborah O'Donnell nämner sex olika: förlängning, densitet, valens, tillgänglighet, innehåll, strukturell organisation (Lasane & O'Donnell 2005). Daniel Stern talar vidare utifrån ett psykoterapeutiskt perspektiv om tid då han beskriver olika sätt att möta och mäta nuet. Det kan ses som en momentan, knappt observerbar bricka i ett kronologiskt tidsperspektiv eller som en fenomenologisk momentan situation, fri från omgivning i både tid och rum (Stern 2005). Trygghet har visat sig vara beroende av begreppet tid. I västvärlden har vi människor ett stort behov av att grunda och relatera oss själva i ett tidsperspektiv. Studier på t.ex. fångar som vistats i mörka rum har visat på psykologiska problem och hur de ofta finner ett sätt att för sig själva bedöma tid. Behovet handlar om att finna ett konsekvent ramverk, regelmässighet och förutsägbarhet för den enskilde individen (Lasane & O'Donnell 2005).

Våra observationer har vid sidan av yttre tvingande tidskrav visat en naturlig, flexibel och följsam syn på tid. Att tillåta sig bli trött av mörkret, att med glädje möta solen, att med fest välkomna värmen och så vidare. I sin jämförande studie mellan den nordländska och den vestländska norska mentaliteten beskriver Vea den nordnorska relativa tidsuppfattningen som något negativt. Hur den bidrar till negativ ekonomisk utveckling och är enligt Vea därmed negativ för såväl kulturen som den enskilde nordlänningen (Vea 2009). Veas jämförelse av dessa två samhällsbyggen påminner om Jüngers beskrivning av så kallade motbilder. Där fest, dans och lek utgör motbilder till den hektiska och jäktade tidsstyrda vardag som är vanlig i västvärldens stadsliv (Heidegren 2014). Detta är ”motbilder” som är vanligt förekommande uttryck för förnöjsamhet och gemenskap i Polarfjorden, där de i intervjuer beskriver sig själva som just ”bra på att ha kul”.

Exempel memo: Under två veckors tid har kommunordföranden inte kunnat nås med anledning av en musiktävling där kommunen deltar. Andra åtaganden har lagts åt sidan. Hon deltar i diverse inspelningar, bl.a. hoppandes i havet (2–3 grader), utklädd, påmålad skäggväxt m.m. Staden stängde av en gata och alla elever fick ledigt och bussades dit för inspelning av en musikvideo. I vår badklubb gick vi barfota i badrockar i kyla för att spela in vårt bidrag. Här prioriteras att ha roligt. Som en väninna från Sverige som var på besök sa inför ett annat jippo ”det är inte enskilda personer som blir galna, det är hela bygden som helhet”. En invånare sa på fråga om den Polarfjordska identiteten ”vi vet hur man har roligt och vi prioriterar att ha det”.

Att nordnorsken prioriterar att ha roligt i nuet framför planering för framtiden framkom i både observationer, och intervjuer samt finns även beskrivet i litteratur (Vea 2009, Mykle 1965). Psykologen Robert Levine argumenterar för en relativ tidsuppfattning där tempot som en person upplever sig ha i livet symboliseras både av föreställning om begränsningar och val samt om förändringar i livscykeln. På gruppnivå är den sociala tidsuppfattningen central för ett samhälles kultur. Skillnader i tidsuppfattning är det som mest särskiljer en kultur från en annan. Synen på tid inom ett samfund är ofta dold, omedveten och svår för utomstående att uppfatta (Levine 1996).

Vi har valt att förhålla oss till nuet som en subjektiv upplevelse, likt ett flöde som den grekiska mytologins *kairos*. Ett nu som inte följer klocktid utan är olika långt i olika situationer för olika människor. Stern diskuterar begreppet som ett ögonblick där händelser samlas och mötet med dessa medvetandegörs. Varje nu är en ”kritisk tidpunkt” och varje kritiskt ögonblick är ett ögonblick av *kairos*. Varje ögonblick skapar det sammanhang i vilket nästa ögonblick kommer att äga rum. Här följer ett gyllene tillfälle att agera på olika sätt för att påverka och förändra sitt öde; för en minut framåt eller kanske för resten av livet (Stern 2004). I ett samhälle där hjälpsamheten bygger på altruism kan varje situation, varje ögonblick av hjälpsamhet, bidra till ökad förnöjsamhet för den som hjälper och ökad trygghet för den som blir hjälpt.

En självklar förnöjsamhet

Tilly presenterar ett systematiskt sätt att kartlägga hur och varför människor erbjuder förklaringar, ursäkter, motiveringar. Han argumenterar för angivandet av skäl som ett sätt att skapa, upprätthålla, transformera eller avsluta mellanmänskliga relationer (Tilly 2006:15). Polarfjorden och polarfjordingarna visar på ett aktivt skapande av sin egen trygghet. De lever med naturen och anpassar sig efter såväl årscykel som dagliga behov. Max Haller och Markus Hadler har genomfört en studie i lycka (happiness) och nöjdhet (satisfaction), två begrepp som är nära besläktade med förnöjsamhet. Studien jämför 41 länder och visar hur både mikrosociala och makrosociala förhållanden påverkar upplevelsen av såväl lycka som nöjdhet. Lycka påverkas mestadels av mikrosociala förhållanden såsom att individer är socialt integrerade. Nöjdhet däremot är mer ett uttryck för ekonomisk jämlikhet, välfärd och demokrati. För båda begreppen är förmågan att hantera livssituationen betydelsefull. Varje persons subjektiva upplevelse av sin livssituation visar sig i studien vara viktigare än den faktiska livssituationen. Viktiga faktorer är upplevd hälsa och privatekonomi, nära sociala relationer och känsla av att kunna påverka sin ekonomiska situation (Haller & Hadler 2006).

Om vi sätter detta i relation till Polarfjorden så liknar bygdens vardagsliv Haller och Hadlers beskrivning av vad som skapar lycka och nöjdhet, språkligt såväl som kognitivt och beteendemässigt. De har en förmåga att *skapa* sin egen trygghet med aktivitet, att kognitivt *förbereda* sig för det värsta samt att språkligt *förflytta* negativa upplevelser till något positivt och hoppfullt. Ur ett makroperspektiv skapar välfärdsstaten Norge en yttre trygghet. Vår studie visar att lycka/lycklig i Polarfjorden är nå-

got man vare sig gör, är eller pratar om. Det framträder som en osynlig biprodukt, observerbar i mekanismer och processer som exempelvis den aktiva trygghetsskapande miljön, beredskapen för att allt kan ske, förmågan att ha kul samt förmågan att separera det som kan påverkas från det opåverkbara.

Med Tillys (2006) begreppsapparat fungerar de relationella mönstren i Polarfjorden både upprättande, reparerande och kompromisskapande. Det finns således möjliga svar till varför när vi söker efter skäl till ageranden, men har de betydelse för Polarfjordingarna och deras förnöjsamhet? I sökandet efter förståelse såg vi inga tecken på att Polarfjordingarna vare sig ställde sig frågan ”varför” eller hade ett behov av det. De har den relation de har till såväl naturen som till varandra. Man agerar erfarenhetsmässigt. Polarfjorden är ett samhälle med tydliga stereotypa relationella skript, där var och en vet vad som förväntas av hen och där hjälpsamheten är självklar. Vi har låtit bygdebornas egna historier stå i centrum och medvetet valt att inte rama in deras berättelser i färdiga modeller som exempelvis Tillys (2006) fyra förklaringstyper. Genom att inte nöja oss med att finna svar på *Varför* eller på vad som är sant eller falskt, så har vår förutsättningslöshet till slut bidragit till att kärnan i förnöjsamhet synliggjorts. Tack vare detta har en teori om Nuets förnöjsamhet vuxit fram.

Det stereotypa ger handlingsutrymme

Grundläggande för Polarfjorden är den gemensamhet som definierar livet. I intervjuer framkommer snarlika skildringar av klimat, årstider, föreningsliv, offentliga inrättningar och identifikationsmönster, på grupp- såväl som individnivå. Delarna skapar, både konkret och symboliskt, en helhet som delas av bygdens invånare, formulerat i uttrycket: ”Det är nu bara sån vi är”. De gemensamma skildringarna ger en trygghet vid sidan av det oförutsägbara. Den tydligast gemensamhetsskapande faktorn är naturen, i intervjuer beskrivet som en källa till kraft och återhämtning.

Naturen betyder Allt! Polarfjorden har allt. Fjäll, fjord, öppenhet. Naturen fyller en med energi. Bara utsikten räcker, även om det är fantastiskt att gå på turer. Ren luft, glädje, lyx... Detta är lycka!

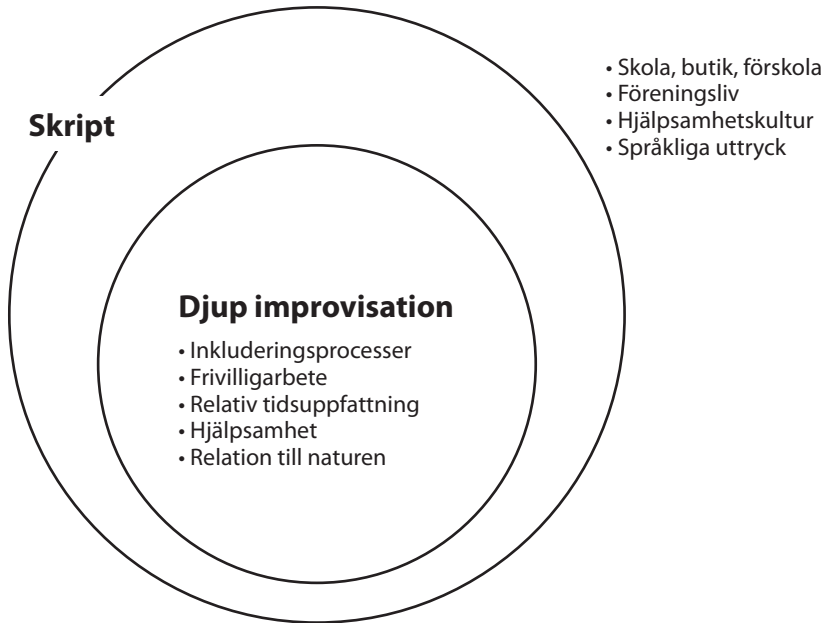
Invånare i Polarfjorden

Tre timmars promenad i Polarfjorden betyder att jag är högt på en bergstopp. Tre timmars promenad i platt mark är bara tre timmars promenad.

En psykiskt sjuk boende i Polarfjorden

Charles Tilly (2000), som vi nu låter påverka vår analys på annat sätt än att ge skäl, reflekterar över hur beständig ojämlikhet i sociala relationer kan förstås. Han lyfter *improvisation* respektive *ritual* som olika sätt att interagera, där *intensitet* och *djup* står i relation till graden av *skript* och *delad lokal kunskap*. Få och svaga skript tillsammans med stor delad lokal kunskap leder till djup improvisation i relationer (Tilly 2000). I Polarfjorden finns stor delad lokal kunskap, men graden av skript och regler skiftar

beroende på situation. Figur 2 visar hur bygden ramas in av tydliga trygghetsskapande skript som skapar utrymme för en djup improvisation.

Figur 2: Stor delad lokal kunskap

Nuets förnöjsamhet

Historiskt var Polarfjorden ett utsatt samhälle med hög dödlighet. Idag är fattigdomen bekämpad och yrkesfisket kräver endast enstaka liv, men det ter sig som om människor fortfarande påverkas av det hårda klimatet och de långa avstånden. I såväl observationer som intervjuer fann vi psykosociala strategier för överlevnad, trygghet och förnöjsamhet. De förklaras genom de tre begreppen: "Göra trygghet", "Ödesberedskap" och "Mellanmedvetande" vilka bygger på mekanismer som i sin relation till varandra synliggörs i invånarnas *skapande* av trygghet genom aktivitet, i deras *beredskap* för och acceptans av livets skiftningar samt i deras förmåga att *separera* skeenden och tillstånd. De olika mekanismerna har förändrats från att historiskt ha varit en fråga om liv och död till att idag lägga en grund för förnöjsamhet i nuet.

Genom en transparent bystruktur med tydliga skript skapas en bas för trygghet. Skola, butik, sommarpub, klubbar och gemensamma årliga fester är några exempel på denna bas, men som är satt under hot. Flera grannöar har problem med utflyttning och under våra dryga fyra år av observationer har såväl förskola som skola hotats av nedläggning. I fallet med förskolan saknade kommunen pengar till nödvändig

upprustning varpå flera i bygden gick samman och renoverade byggnaden med frivilligkrafter. Skolan räddades genom protester. Ett annat hot kommer från det arkiska klimatet med stormar, ras och översvämningar. Även där finns en beredskap för och en förväntan om att olyckor sker. Hjälpssamhetskulturen skapar en trygghet så att ingen behöver stå ensam när olyckan kommer och var gång invånarna lyckas stå emot ett yttre hot stärks gemenskapen. Genom att invånarna i så hög grad hjälps åt förstärker de varandras benägenhet att hjälpa till även nästa gång. Det kan kopplas till flera studier om altruism som visar att altruism resulterar i positiv social integration (Post 2005) och att se någon utföra altruistiska handlingar ökar benägenheten att själv ställa upp (Schnall m.fl. 2010). I ett samhälle där hjälpssamheten bygger på altruism kan varje situation bidra till ökad förnöjsamhet för den som hjälper och ökad trygghet för såväl den som blir hjälpt som den som ser att hjälp ges. På så sätt interagerar Polarfjordingarnas *beredskap* med deras *hjälpssamhet* och förmåga att *separera* bort det som inte är aktuellt i nuet. En process där hjälpssamheten är självklar och bidrar till ett skapande av trygghet som vid behov därefter placeras i ett mellanmedvetande. Där mellanmedvetandet innebär att det finns en viss beredskap för att hjälpssamheten kommer att behövas igen, utan att fokus läggs på det som kan komma att ske i framtiden. Detta visade sig bl.a. i invånarnas oförmåga att se sin egen hjälpssamhet. I såväl intervjuer som observationer talades det om andras hjälpssamhet ”han NN, det är den snällaste jag vet, han ställer alltid upp”. På direkt fråga i abstrakt form uttryckte alla en tveksamhet gällande sin egen hjälpssamhet, men i vinjetter och observationer framkommer hjälpssamheten som generell och självklar. Växelverkan mellan beredskapen, hjälpssamheten och mellanmedvetandet skapar såväl trygghet som förnöjsamhet och genom den positiva bekräftelsen förstärks det självklara med att hjälpa vid varje ny händelse. Acceptans för att livet bringar svårigheter kan ses som ett skript som botten i hantering av otrygghet.

Genom gruppprocesser skapas en bas för gemenskap. Tack vare att många i Polarfjorden är uppvuxna där med flera generationer bakom sig, kan en och samma person agera olika utifrån social kontext. Inkluderingsprocesser är exempel på hur improvisationer gror ur den delade lokala kunskapen. Eftersom de känner varandra så väl kan invånarna vid behov bryta mot eller modifiera bygdens sociala regler, dess skript. Exemplet från tidigare där bygden inkluderar beteenden som bryter mot gängse uppfattning om hur man betar sig visar hur bygden skapar stödsript. Genom att alla vet att ”det er nu sån hen NN är” blir NNs beteende en accepterad del av en djupare improvisation. Man separerar sak från person. Vi har även sett hur man separerar det som går att påverka från det som inte går att göra något åt såsom mötet med sjukt och friskt i en och samma person. Det sjuka finns när hjälp kan ges, men annars läggs fokus på aktivitet och på det friska. Genom att *separera* det sjuka från det friska uttrycks *skapande* av trygghet genom hjälpssamhet. Samtidigt *skapar* förnöjsamhet genom aktivitet, vilket t.ex. kan betyda en fjälltur eller att delta på en fest. Polarfjordingarnas förmåga till att separera olika delar i samma person kan ses som en överenskommelse mellan invånarna som har sitt ursprung i det historiskt nödvändiga fokuserandet på nuet och på behovet av att betona det

friska hos varje individ (Bottolfsen 1995, Lauritzen 2005, Rørtveit 2008). Med Tillys (2000) begrepp kan gemenskapen beskrivas som en uppsättning skript som upp- rättar och reparerar relationer. Den delade lokala kunskapen finns i grunden och skripten pendlar.

Sandström m.fl. beskriver hur symboler av olika slag inte bara bidrar till en kollektiv anda och gemenskap utan även hjälper till att skapa mening och organiserar vardagen. Människans relation till sin omgivning är komplex. Vi överför det vi ser, hör och känner till synliga och osynliga symboler. Detta är något vi lär från barnsben som en del i vårt språk, kultur och sociala sammanhang (Sandström m.fl. 2006). Symbolers betydelse skiftar mellan miljöer och kulturer. När innebörderna av symbolerna är införlivade i vår sociala miljö hjälper de oss att identifiera oss med den (Trost & Levin 2010).

Den relativa tiden som vi diskuterar ovan symboliserar en identitet och ett livsmönster. Två andra tydliga symboler som rör identifiering är beröring och språkbruk. Beröring är en symbolisk interaktion som handlar om i vilken utsträckning man tar på varandra. En interaktion som är omgärdad av tabun (Miller 2007) och antropologer menar att tabubegrepp hjälper till att definiera gruppnormer och roller (Schoemaker & Tetlock 2012). I Polarfjorden är maskulinitet viktig, men det anses inte omanligt att en man klappar eller kramar om en annan man. Som en fiskare uttryckte det ”det är inte farligt att röra varandra”. Regler för beröring har i västvärlden blivit tydligare för att inte riskera sexuella associationer, men tabubeläggning av ömhet leder människan bort från altruism och socialisering (Miller 2007) – det vill säga bort från två viktiga beståndsdelar i skapandet av förnöjsamhet. Andra ritualer för att skapa trygghet och förnöjsamhet återfinns i språket. Varje samhälle har sin språkliga ideologi som innehåller mer än själva språket och synliggörs genom interaktioner och delade erfarenheter. Språket skapar känslor och erfarenheter lika mycket som sinnen skapar språket (Wilce 2014). För att må bra i samhällen med höga insatser kan språket fungera som skydd mot ångest genom att fokusera på det som är bra. Ochs (2012) och Wilces (2014) teorier om hur känslor interagerar med språket, hur de bildas med hjälp av språket samt hur de formar språket, skildras på olika sätt i Polarfjorden.

Vi visste aldrig vad som skulle ske, vi var förberedda på allt.

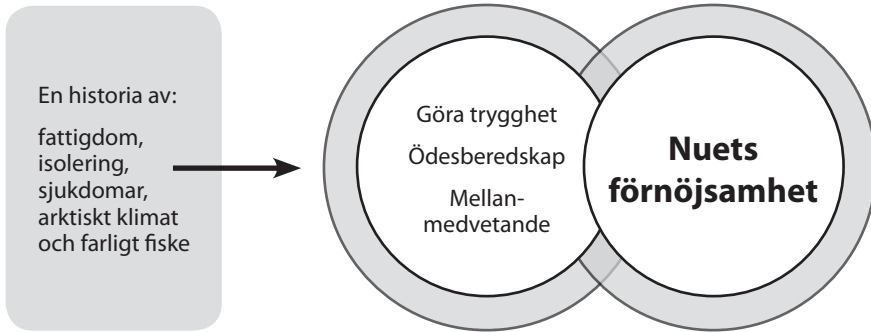
Äldre invånare om förkrigstidens svårigheter

Det är nu sån det är.

Ett vanligt förekommande uttryck efter en negativ händelse

Färdig med det.

Ett annat vanligt förekommande uttryck som betyder att det inte finns mer att vare sig säga, göra eller tänka om en viss händelse, det är ett uttryck som används som en avslutning på en situation, ett sätt att ta sig själv tillbaka till nuet.

Figur 3: Polarfjordens historia av hög dödlighet och många faror ligger till grund för de tre balanserande begreppen som i sin interaktion grundar teorin om Nuets förnöjsamhet

Dessa språkliga mekanismer och symboler samspekar med *skapandet* av trygghet. ”Färdig med det” följs ofta av en *aktivitet*. Vid olyckor och sjukdom är uttryck som ”då måste vi passa på att ...” vanliga och *separerar* framtiden från nuet, där nuet inkluderar ett aktivt skapande av trygghet. I det att du gör något aktivt så förflyttas fokus till denna aktivitet, till nuet. Uttryck som ”vi vet var vi bor” symboliserar en *beredskap* för det arktiska klimatet och dess utmaningar. Uttrycket används ofta tillsammans med ”heldig” (har tur), vilket skapar en *separation* av nuet, där jag i nuet är ”heldig”, från den fara som kan komma i framtiden eller som har varit i det förflutna. Vi har tidigare visat hur hjälpsamhetskulturen är beroende av en relativ syn på tid och här framkommer hur även språket relaterar till temporal aspekter och drar individen mot nuet.

Humorn är ytterligare en ritual för förnöjsamhet som innehåller både skratt och bekräftelse. Ju större olycka, desto mörkare humor. Genom humorn dras man som drabbad mot nuet, där ältande av dåtiden såväl som framtidsuttryck ”det blir nog bättre” eller ”tiden läker alla sår” får liten plats. Bekräftelsen skapas därmed via skratret och bidrar till en förnöjsamhet och en intersubjektiv bekräftelse ”jag vet att du vet att jag vet” utan att man behöver prata om det som har skett.

Skripten finns där men är föränderliga och interaktionerna bygger på en hög nivå av improvisation. Som Tilly skriver: ”sociala strukturer håller mer eller mindre ihop just för att improvisationen aldrig upphör” (Tilly 2000:65). Tillys reflektioner kring beständig ojämlikhet i sociala relationer hjälper oss förstå processen mot ett nuets förnöjsamhet. Skript skapar en trygghet och utrymme för den djupa improvisation som krävs för ett liv i ett arktiskt klimat med långa avstånd. Kombinationen av *beredskapen* för det okända, *skapandet* av trygghet och förmågan att *separera* känslor och tankar har visat sig leda till en process mot trygghet och förnöjsamhet i nuet.

Avslutning

Studien av Polarfjorden har visat på ett gemensamhetsskapande sätt att bygga upp vardagslivet. Med trygga stereotypa mönster i form av byggestruktur, gemensamma beskrivningar och relationella skript, med en öppenhet och *beredskap* för att olyckan när som helst kan slå till och med en förmåga att *separera* delar i händelser och människor från varandra, *skapar* samhället en trygghet för både det gemensamma och det enskilda. De förnöjsamhetshöjande mekanismer som döljer sig i Polarfjorden bidrar i hög grad till invånarnas förmåga att leva i nuet, att ta dagen som den kommer, att fokusera på det som är möjligt att påverka och att samtidigt släppa taget om det som inte går att påverka. I grunden handlar det om ett förhållningssätt till livet. Att livet skulle vara självklart eller att i var olycka finna en mening är något som man i Polarfjorden inte uttrycker. Med symboliska uttalanden som ”*ferdig med det*” och ”*det er nu sån det er*” så går man vidare utan sammanhang och mening.

Vår studie har metodologiskt följt klassisk grundad teori och därför gjordes datainsamling och analys före en litteraturgenomgång med syntetisering av tidigare forskning. Vi fann ett kulturellt system med låg grad av abstraktion, självreflektion och temporala tankar och visar hur teorin om Nuets förnöjsamhet svarar på andra frågor än vad t.ex. Tillys idéer kring skäl skulle lett oss till. Den visar också på andra aspekter av hälsa än Antonovskys salutogena teori. Genom att studien har tillåtits stå fri från styrning av tidigare forskning har det jämförande arbetet med insamlat material fått leda den vidare. Till den grundade teorin: Nuets förnöjsamhet.

Referenser

- Antonovsky, A. (1996) ”The salutogenic model as a theory to guide health promotion”, *Health promotion international*, 11 (1).
- Batson, D.C, K. O’Quin, J. Fultz, M. Vanderplas & A.M. Isen (1983) ”Influence of self-reported distress and empathy on egoistic versus altruistic motivation to help”, *Journal of personality and social psychology* 45 (3): 706–718.
- Bauman, Zygmunt (2008) *The art of life*. Cambridge: Polity
- Borgos, J. (2007) *Sortland bygdebok: Gård og slekt. Del 3*. Sortland: Sortland kommune.
- Bottolfsen, Ø. (1995) *Lofoten og Vesterålens historie 1700–1837: Fiskerbondesamfunnet*. Stokmarknes: kommunene.
- Egonsson, D. (2011) ”Zygmunt Baumans levnadskonst”, *Filosofisk tidskrift* 32(4):3–16.
- Garfinkel, H. (1967) *Studies in ethnomethodology*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Glaser, B. (2010) *Att göra grundad teori: Problem, frågor och diskussion*. Mill Valley, California: Sociology Press.
- Glaser, B. (1998) *Doing grounded theory: Issues and discussions*. Mill Valley, California: Sociology Press.
- Glaser, B. & A. Strauss, (1967) *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Mill Valley, California: Sociology Press.

- Glaser, B. (1978) *Theoretical sensitivity*. Mill Valley, California: Sociology Press.
- Goffman, Erving (2009) *Jaget och maskerna: En studie i vardagslivets dramatik*. Lund: Studentlitteratur.
- Haller, M & M. Hadler (2006), "How social relations and structures can produce happiness and unhappiness: An international comparative analysis", *Social indicators research* 75(2):169–216.
- Heidegren, C-G (2014) *Tid: Sociologiska perspektiv*. Stockholm: Liber.
- Jansen, W.S., S. Otten, K.I. van der Zee & L. Jans (2014) "Inclusion: Conceptualization and measurement", *European journal of social psychology* 44 (4):370–385.
- Jünger, F.G. (1980 [1958]) *Spiegel der Jahre: Erinnerungen*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Lasane, T.P. & D.A. O'Donnell (2005) "Time orientation measurement: A conceptual approach", i A. Strathman, & J. Joireman (red.) *Understanding behavior in the context of time: Theory research and application*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Lauritzen, H.N. (2005) *Mitt liv som nothun: Om silda og Eidsfjorden i eldre og nyere tid*. Sortland: Sortland kommune, SpareBank 1, Norges sildesalgslag, Norges råfisklag, Norges Fiskarlag.
- Levine, R.V. (1996) "Cultural differences in the pace of life" i H. Helfrich (red.) *Time and mind*. Seattle: Hogrefe & Huber Publishers.
- Miller, G. (2007) "A wall of ideas: The "Taboo on Tenderness" in theory and culture", *New literary history* 38 (4):667–681.
- Mykle, A. (1965) *Rubicon*. Oslo: Gyldendal.
- Norman, R. (1998) *The moral philosophers: An introduction to ethics*. Oxford: Oxford University Press.
- Ochs, E. (2012) "Experiencing language", *Anthropological theory* 12(2):142–160.
- Post, S.G. (2005) "Altruism, happiness, and health: It's good to be good", *International journal of behavioral medicine* 39 (4):66–77.
- Rørtveit, J.G. (2008) *Folket på Vinje: En fortelling om fiskar/kvinne/bonde Anna Serine Kristine Olsdatters liv 1827–1917*. Oslo: Kolofon.
- Sandén, U. (2014) *Nuets förnöjsamhet: En grundad teori med utgångspunkt i Nordnorskt vardagsliv*. Masteruppsats. Lund: Lunds Universitet.
- Sandstrom, K.L., D.D. Martin & G.A. Fine (2006) *Symbols, selves, and social reality: A symbolic Interactionist approach to social psychology and sociology*. Los Angeles: Roxbury Publishing Company.
- Schnall, S., J. Roper & D.M.T. Fessler (2010) "Elevation leads to altruistic behavior", *Psychological science* 21 (3):315–320.
- Schoemaker, P.J.H. & P.E. Tetlock (2012) "Taboo scenarios: How to think about the unthinkable", *California management review* 54 (2):5–24.
- Shore, L.M., A.E. Randel, B.G. Chung, M.A. Dean, K. Holcombe Ehrhart, & G. Singh (2011) "Inclusion and diversity in work groups: A review and model for future research", *Journal of management* 37(4): 1262–1289.
- Stern, D.N. (2004) "The present moment as a critical moment", *Negotiation journal*, 20 (2):365–372.

- Stern, D.N. (2005) *Ögonblickets psykologi: om tid och förändring i psykoterapi och vardagsliv*. Stockholm: Natur och kultur.
- Tilly, C. (2000) *Beständig ojämlikhet*. Lund: Arkiv.
- Tilly, C. (2006) *Why? What happens when people give reasons... and why*. Princeton and Oxford: Princeton University press.
- Trost, J. & I. Levin (2010) *Att förstå vardagen med ett symbolisk interaktionistiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Vea, J. (2009) *To kulturer: En sammenlignende undersøkelse av det vestnorske og det nordnorske kystsamfunnet: Med hovedvekt på det 19. og 20. århundret*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Walker, D. & F. Myrick (2006) "Grounded Theory: An exploration of process and procedure", *Qualitative health research* 16 (4):547–559.
- Wilce, J.M. (2014) "Current emotion research in linguistic anthropology", *Emotion review* 6 (1):77–85.

Korresponderande författare

Ulrika Sandén,

E-post: ulrika.sanden@design.lth.se

Författarpresentation

Ulrika Sandén är socionom och Master i socialt arbete. Hon arbetar för närvarande vid Institutionen för Designvetenskaper vid Lunds Tekniska Högskola som forskningsassistent. I boken "...och jag vill leva" utgiven 2006 på Norstedts förlag kan läsas om upprinnelsen till hennes intresse för Nordnorge och viss förståelse ges för hennes väg mot forskning och grundad teori.

Hans Thulesius är docent i allmänmedicin vid Lunds Universitet, verksam i Växjö som allmänläkare och forskare vid FoU Kronoberg. Som expert på klassisk grundad teori har han publicerat originalstudier, metodartiklar och översatt ett av Barney Glasers verk i samarbete med författaren.

Lars Harrysson är lektor i socialt arbete vid Socialhögskolan i Lund och bedriver socialpolitisk forskning. Han har publicerat kring lokalhistoria och social utveckling i patriarkala strukturer med sociala förmåner i fokus. Numera forskas kring förberedelser inför pensionering i utsatta grupper, samt, nyligen påbörjat, införlivandet av hälsovårdsreformen "Obamacare" i det amerikanska lokalsamhället.

Ett litet ord betyder så mycket

Alliansregeringen, Handlingsplanen och betydelseförskjutningar av begreppet mäns våld mot kvinnor

A little word may mean so much: Changed meanings of the concept men's violence against women

This article concerns the process of policymaking in the Swedish political system with a focus on the concept of men's violence against women. The material analyzed is based on interviews with key civil servants and the Minister of Equality responsible for the "Action Plan for Combating Men's Violence Against Women" launched by the right wing government in 2007. The article shows how a shift in the concept of men's violence against women is achieved through complex negotiations involving the administration staff as well as the political representatives. The outcome is a change from an understanding of the issue as a structural gender power relation problem, to explaining it as related to individual deviations. This change has been made by re-wording and editing out earlier understandings of men's violence against women as a structural gender power concern in policies and guidelines, so that the concept is framed as something pertaining to groups of vulnerable women with specific individual obstacles. The political goals are then expressed along the lines of providing support for each group's designated problems, but the connection to gendered power structures is made invisible.

Keywords: discourse theory, men's violence against women, political theory, power

I EN NYLIGEN avslutad studie med fokus på Sveriges Kvinno- och Tjejjourers Riksförbund (SKR), numera Unizon, gavs vi möjlighet att studera en del av en social rörelse, dess uppkomst och utveckling över tid (Enander, Holmberg & Lindgren 2013). Studien genomfördes samtidigt som den borgerliga regeringen arbetade med en omställning av politikområdet mäns våld mot kvinnor. Vårt arbete synliggjorde att Unizon/SKR inte gjort något större motstånd mot utvecklingen utan varit försiktigt positiva till den nya politiken. En politik som i korthet inneburit att Socialstyrelsen getts möjlighet att utvärdera kvinnojourernas arbete, att kvinnojourerna lyder under Socialtjänstlagen och därmed tycks gå mot en allt större professionalisering. På regeringskansliet pågick samtidigt en konflikt om utformningen av den politik som den dåvarande regeringen ville driva vilket vi pekade på i studien. Det är bland annat denna konflikt vi diskuterar i föreliggande artikel men här med fokus på hur Alliansen verkat för att omdefiniera politikområdet och vilka konsekvenser det fått.

När Alliansen tillträdde meddelades att de avsåg att satsa på frågor om jämställdhet och våld i parrelationer. I regeringsförklaringen säger Fredrik Reinfeldt att: "Hotade kvinnor skall skyddas, och utsatta kvinnors ekonomiska trygghet säkras. En

handlingsplan för att minska våldet mot kvinnor kommer att utarbetas” (Regeringsförklaringen 6 oktober 2006:6). I november 2007 lanseras *Handlingsplanen mot mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck och våld i samkönade parrelationer* (Skr. 2007/08:39) framöver kallad Handlingsplanen. Handlingsplanen är ett dokument som omfattar 56 åtgärder inom fyra huvudområden: utbildning, lagstiftning och kunskaps- och verksamhetsutveckling. De flesta genomfördes under den innevarande mandatperioden 2007–2010 (Brottsförebyggande rådet, *Brå-rapport* 2010:18).

Politik framställs gärna som ett slags rävspel där väljarna förleds att tro en sak medan politikerna egentligen menar något annat. Därför är det intressant att De nya moderaterna i olika sammanhang öppet påpekat att den stora förändringen i deras politik är diskursiv och språklig. I en artikel om strategierna bakom skapandet av De nya moderaterna skriver journalisten Magnus Linton om hur partiets budskap kom att paketeras på ett nytt sätt men med ett liknande innehåll som de gamla moderaternas. Utgångspunkten för denna omvandling var bland annat en devis från partistrategen Per Schlingmann: ”Politik är inget annat än psykologi och lingvistik” (Linton 2010). Den innersta kretsen av ledande politiker som omstöpte moderaternas politik har varit öppna med hur de arbetade när de gav samma grundläggande värderingar en ny och mer smaklig språkdräkt i form av ett socialdemokratiskt och folkhemsinspirerat språk (*SVT Dokumentär* 2015). Med utgångspunkt i den vikt som den borgerliga regeringen lagt vid språket menar vi att det är högst relevant att följa betydelseförskjutningar och omdefinieringar när det gäller mäns våld mot kvinnor. Vi studerar därför den förda politiken utifrån diskursteorier och politisk teori med fokus på hur politik förhandlas och görs i språket vid framtagandet av Handlingsplanen som policy.

Syftet med denna artikel är tvåfaldigt. Ett första och bredare syfte är att belysa hur olika begrepp som styr politikområdet mäns våld mot kvinnor omdefinierats och vilka konsekvenser det kan få och har fått. Ett andra syfte är att visa hur tjänstepersoner på Jämställdhetsenheten försökt påverka omdefinieringsprocessen av våldsfrågan.

Vi börjar med att kort beskriva tidigare studier med fokus på begreppsdefinitioners betydelse inom politikområdet mäns våld mot kvinnor. Därefter diskuterar vi våra teoretiska utgångspunkter, material och metod. Vi fördjupar sedan diskussionen utifrån det empiriska materialet och analyserar fram hur en politik med delvis könspolitiska förtecken omdefinieras till könsneutral politik och hur det radikala inslaget skrivs bort till förmån för en liberal och individfokuserad jämställdhetspolitik.

Mäns våld mot kvinnor – ett omtvistat begrepp

Denna artikel berör mäns våld mot kvinnor i nära relationer som ett politikområde som är föremål för diskursiv kamp. Men först några ord om själva våldsbegreppet. Såväl Sylvia Walby (2012) som Jeff Hearn (2012) lyfter fram våld som ett underteoretiserat fenomen inom sociologin. I den mån klassisk sociologi berört våld har, menar Walby, våld förståtts som motsatsen till civilisation och modernitet. Nyare, ofta feministisk, våldsforskning har dock visat att modernitet inte vaccinerar mot våld (Walby

2012:98). Våld har enligt Walby vidare inte behandlats som ett eget fenomen, utan sammansmåts med eller reducerats till andra former av maktutövning. Såväl Walby som Hearn pläderar för att våld ska betraktas som ett eget fält inom sociologin, och Hearn lyfter här särskilt mäns våld mot kvinnor i nära relationer som ett viktigt område för sociologisk undersökning och teoriutveckling.

Vad som ingår i våldsbegreppet har vidare varit föremål för diskussion: begreppet kan definieras snävt, med avgränsning till fysiskt våld, eller brett, inkluderande en rad olika handlingar som syftar till att underkasta den andra. Inom den feministiska våldsforskningen har våld företrädesvis definierats brett och med utgångspunkt från den utsattas upplevelse av kränkning (det klassiska exemplet här är Kelly 1988), men de finns också de som varnat för en utspädning av våldsbegreppet (jfr Dobash & Dobash 2004). Hearn (2012) noterar vidare, vad gäller mäns våld mot kvinnor i nära relationer, att det finns få fenomen som – såväl inom som utom sociologin – benämnts på så många olika sätt, och exemplifierar med en rad engelska begrepp. Motsvarande flodvåg av benämningar återfinns på svenska, benämningar som bär med sig olika förståelser av fenomenet vilka i sin tur får politiska och materiella konsekvenser. Hearn (2012:158) uttrycker detta väl: ”Naming is not innocent”. Olika begrepp återspeglar också olika teoretiska perspektiv på våld (jfr Cunningham m.fl. 1998; DeKeseredy & Schwartz 2011; Hearn 1992), och följdriktigt finns det såväl teoretiska som politiska konflikter kring vilket begrepp som är det mest korrekta (Eduards 2002; Holmberg & Bender 2003).

Denna artikel berör den svenska kontexten där begreppen har varit många och med olika innebörder. Lägenhetsbråk, familjevåld, kvinnofrid, kvinnovåld, mansvåld, kvinnomisshandel, våld mot kvinnor, partnervåld, relationsvåld, mäns våld mot kvinnor, våld i nära relationer är några av de begrepp som använts genom åren (Holmberg 2006; jfr Hearn 2012:158). Begreppen öppnar och stänger för olika förståelser och grupper och har varit föremål för en rad politiska konflikter. Ur ett könsmaktsperspektiv har den underliggande striden handlat om huruvida män ska synliggöras som förövare eller inte (Eduards 2002). Här har feministiska forskare och delar av kvinnojourströrelsen argumenterat för begreppet mäns våld mot kvinnor utifrån att det könar, och därmed tydliggör, offer, förövare samt själva gärningen. Genom att begreppet är tydligt könat synliggörs även att det handlar om maktstrukturer. Begreppet könsmaktsordning, som är föremål för diskursiv kamp i vår analys nedan, är därför tätt förknippat med begreppet mäns våld mot kvinnor.

Två underliggande men bärande betydelser i begreppet mäns våld mot kvinnor är för det första att mäns våld mot kvinnor är det yttersta uttrycket för gruppen mäns samhällsliga makt. För det andra att det våld som utövas mot kvinnor inte kan begränsas till parrelationen utan även inbegriper sexuella trakasserier och överfallsvåldtäkter av en okänd förövare men också pornografi och prostitution och trafficking. Man talar om en sammanhållen syn på mäns våld mot kvinnor (t.ex. Eldén & Westerstrand 2004).

Utifrån detta perspektiv synliggör andra begrepp såsom kvinnomisshandel, våld mot kvinnor och kvinnofrid enbart offret, där begreppet kvinnovåld, som myndig-

heter och media begagnar sig av, kan ses som en språklig märklighet. Detta då ordet kvinnovåld har samma språkliga uppbyggnad som ungdomsvåld och polisvåld men medan de två senare orden syftar på våldsamma ungdomar och poliser, syftar det förra på våld riktat mot kvinnor. Här bör vidare nämnas begreppet lägenhetsbråk som främst används inom polisen och som, åter igen ur ett könsmaktsperspektiv, helt osynliggör problematiken (Holmberg 2006).

Andra begrepp, såsom relationsvåld och familjevåld, riskerar att få våldet att framstå som ömsesidigt, vilket kritiserats ur ett könsmaktsperspektiv (Hearn 1992:28). Samtidigt bör nämnas att begreppet familjevåld också kan användas i en bredare bemärkelse, för att täcka in olika former av våld som kan förekomma inom en familj. Fokus är då dock sällan på kön och makt. Begreppen relationsvåld och partnervåld, har dock fått något av en renässans, hand-i-hand med det idag allt vanligare begreppet våld i nära relationer. En viktig orsak till detta är att man velat synliggöra att våld också finns i samkönade relationer, alltså utmana ett slags heteronormativitet i hur vi ser på våld. Men kritikerna ifrågasätter att begreppet verkligen synliggör samkönat våld, och pekar på att de flesta ändå associerar våld i nära relationer till *mäns* våld mot *kvinnor*. Genom sin könsneutrala formulering, menar kritikerna, döljs könsmaktsordningen utan att det samkönade våldet inkluderas, varpå varken kön eller sexualitet synliggörs (Enander & Holmberg, 2011:1). En annan tolkning är dock att begreppen mäns våld mot kvinnor samt könsmaktsordning genom sin fokusering vid kvinnor som om det vore en enhetlig grupp, har osynliggjort skillnader och olikheter mellan kvinnor (Carbin 2010:103). Men, menar Carbin, utan en politik med en strukturell maktanalys reduceras våldet till enskildheter som drabbar individer – särskilt när offret sätts i fokus och inte förövaren (2010:100).

Tidigare forskning visar också att företeelsen mäns våld mot kvinnor får olika betydelse beroende på vilket begrepp som väljs, och att olika begrepp väcker reaktioner. Maria Jansson och Maria Wendt Höjer (2004) har i en utvärdering av en kampanj som genomfördes av Operation Kvinnofrid i Stockholms Län lyft fram att de begrepp som valts hade betydelse. Jansson och Wendt Höjer pekar på de starka reaktioner som uppstod när män som grupp indirekt gjordes ansvariga för våldet när begreppet mäns våld mot kvinnor användes. De visar också att Stockholms Län var inkonsekventa i hur begrepp användes. Å ena sidan beskrevs våldet som uttryck för mäns mer generella makt över kvinnor och å andra sidan framställdes våld som något som främst så kallade avvikande män ägnar sig åt.

I den statliga utredningen *Slag i luften: En utredning om myndigheter, mansvåld och makt* (SOU 2004:121) diskuteras vad som hänt efter Kvinnofridspropositionen. Utredarna visar att såväl i propositionen som i andra dokument kopplades mäns våld mot kvinnor å ena sidan till en strukturell könsmaktsordning, å andra sidan sades våldet utföras av "avvikande" män. Våldet tolkades då som uttryck för individuella, kulturella och sociala olikheter. Parallellt med enigheten i Riksdagen om att åtgärda mäns våld mot kvinnor fanns ett tydligt motstånd mot att tala om mäns makt (SOU 2004:121:220). Vi vill understryka att i betänkandet om *Kvinnofrid* (SOU 1995:60), precis som i den tillhörande propositionen (Proposition 1997/98:55), var en expli-

cit utgångspunkt just feministisk våldsforskning. Det kvinnofridsbrott som lanseras i betänkandet och i propositionen utgår från att mäns våld mot kvinnor är ett uttryck för en könsmaktsordning där våldet kopplas till könsmaktstrukturer (SOU 2004:121:57).

Att begrepp som könsmaktsordning och feministisk forskning används i politiska fora har givetvis betydelse. Precis som det faktum att det finns öppet feministiska politiker som delar den feministiska utgångspunkten att mäns våld mot kvinnor är det yttersta uttrycket av en könsmaktsordning. Det som förändrade situationen är att SVT 2 Dokument Inifrån sände programmet *Könskriget* om Riksorganisation för Tjejjourer och Kvinnojourer i Sverige (Roks). I programmet påstods Roks dåvarande ordförande Ireen von Wachenfeldt hata män samt professor Eva Lundgren forska med tvivelaktiga metoder. Efter programmet förändras möjligheten för mer radikala analyser av våld och mäns makt betydligt. Men det diskuteras inte vidare här utan vi hänvisar till vår studie (Enander, Holmberg & Lindgren 2013).

Fram till regeringsskiftet 2006 definierades dock mäns våld mot kvinnor delvis i termer av att utgöra det yttersta uttrycket för en könsmaktsordning (Enander, Holmberg & Lindgren 2013). Detta är intressant i relation till det faktum att mäns våld mot kvinnor utgör en del av jämställdhetspolitiken. Katarina Tollin (2011) visar i sin avhandling hur begreppet jämställdhet omdefinierats i nyliberal riktning under tidsperioden 1971–2006. I början av perioden skulle jämställdhet uppnås genom att ändra strukturer medan det i slutet av perioden handlade om att rikta åtgärder mot individer. Våldsområdet hade fram till regeringsskiftet 2006 således inte genomgått samma omdefinieringsprocess som jämställdhetspolitiken rent generell. Det visade sig i våra intervjuer att dåvarande jämställdhetsministern Nyamko Sabuni uttryckligen ville ändra på detta och det är den processen som vi följer i den här artikeln.

Den utveckling som beskrivs, från Handlingsplanen och framåt, berör det utomvetenskapliga sammanhanget, främst olika policydokument inom politikområdet. Utan att föregå resultatet allt för mycket, kan vi redan här säga att vi kommer att skissera en utveckling mot allt större könsneutralitet, vilket vi menar kan ses som ett slags politisk omorientering av frågan. Men utvecklingen skulle också kunna beskrivas som ett lovvärt försök att inkludera allt fler utsatta personer och grupper, på det att ingen må bli utan hjälp och stöd. Dessa tolkningar utesluter inte varandra. Problemet, menar vi, är när den företeelse som ska benämnas och åtgärdas de facto är mäns våld mot kvinnor – vilket empiriskt sett oftast är fallet. Begrepp som osynliggör just detta faktum kan göra det svårt att alls se vad man arbetar med för fråga.

Diskursanalys, inramning och politisk teori: material och metod

Vår analys tar avstamp i teorier om hur politik skapas och förhandlas i och via språkliga, diskursiva praktiker där val av begrepp, definitioner och tolkningar av begrepp, är centrala aspekter av hur politik görs och verkar. Det material som vi analyserar och tolkar består av offentliga dokument skapade av regeringen eller offentliga myndigheter samt intervjuer med politiskt tillsatta nyckelpersoner och tjänstepersoner. Till text-

materialet hör fyra statliga utredningar (1995; 2004; 2006; 2014), en Skrivelse från regeringen (Skr) (2007), en proposition (2006), ett betänkande (2005), tre offentliga dokument från regeringen (Sabuni 2007; pressmeddelande 2012; direktiv 2014), en rapport från Brottsförebyggande rådet (2010), en handbok från Socialstyrelsen (2011) och Allmänna råd från Socialstyrelsen (2014). Genom att politikområdet mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer varit på agendan under en längre tid än den borgerliga regeringens åtta år vid makten, omfattar studien också texter som togs fram av den socialdemokratiska regeringen före valet 2006, eftersom de användes av den nya regeringen. De sista texterna är från våren 2014. Tidsperspektivet gör att vi kan synliggöra en begreppsfrskjutning av de definitioner som styr politiken.

Vi har även intervjuat fyra nyckelpersoner: dåvarande jämställdhetsminister Nyamko Sabuni och Karin Karlsbro (FP) som hade samordningsansvaret för arbetet med Handlingsplanen. Därtill Madeleine Elgemyr och Tomas Wetterberg som vid den här tidpunkten arbetade som tjänstepersoner vid Jämställdhetsenheten på regeringskansliet. Intervjuerna är inspelade på band och genomfördes och transkriberades under våren 2013 inom ramen för vår tidigare studie (Enander, Holmberg & Lindgren 2013). Vi har re-analyserat intervjuerna tillsammans med de texter som beskrivits ovan och vi utgår då från ett diskursanalytiskt perspektiv som kombineras med politisk teori om hur policy skapas, liksom om tjänstepersoners betydelse för formulerandet av policy. Som en brygga här emellan använder vi begrepp lånade från social rörelseteori. Nedan beskriver vi hur de olika teorierna är relevanta för analysen, liksom hur de omvandlats i analysen av det specifika materialet.

Enligt kritisk diskursanalys investeras olika ideologiska och politiska betydelsepotentialer i ett och samma begrepp när det flyttas mellan olika sammanhang (Fairclough 1992). När så kallade nyckelord produceras är det begrepp som karaktäriseras av att de får olika betydelser beroende på sammanhang alternativt att betydelsen ändras och får genomslag i olika sammanhang. Genom att analysera hur nyckelord laddas med mening och flyttas mellan olika sammanhang – regering, statliga myndigheter, politiker, tjänstepersoner – visar vi hur en samhälllig förändringsprocess går till (jfr Fairclough 1992:187f). I den här analysen handlar nyckelorden om: Mäns våld mot kvinnor, könsmaktsordning, utsatta kvinnor och närstående. När ordens mening förhandlas förändras de genom att knyts till andra begrepp och tanke-sätt. Den politiska teori som beskrivs nedan ger också teoretiska verktyg för hur en analys av detta kan gå till.

Vi kombinerar diskursanalysens fokus på nyckelord och begrepp med politisk teori om den betydelse begrepp och omtolkningar av desamma har för utformningen av politiken. Den politiska filosofen Nancy Fraser (2003) har pekat på att om man vill påverka utformningen av reformer och politiska åtgärder är den viktigaste politiska striden att vinna den om kampen om definitionerna av problemområdet. Detta sker i två steg. Först pågår en kamp om att alls få problemet ansett som ett politiskt problem. Denna strid står i huvudsak mellan de oppositionella och reprivatiserarna. De oppositionella vill politisera det som inte anses som politiska problem, som till exempel kvinnomisshandel, medan reprivatiserarna propagerar för

att staten ska minimera sina interventioner i människors liv. Om en politisk strid leder till att staten åtar sig att göra politik och möta medborgarnas behov återstår för experterna att tolka dessa behov och göra adekvata åtgärder (Fraser 2003:112f). Eftersom experternas tolkningar cementeras i lagförslag, åtgärdspaket och andra offentliga dokument och därmed framstår som neutrala är det av största vikt för såväl de oppositionella som reprivatiserarna att påverka experternas förståelse av problematiken (Fraser 2003:117f). Mäns våld mot kvinnor är inte längre ett nytt politikområde. Striden mellan de oppositionella och reprivatiserarna är i en mening över. Våldsfrågan är förankrad i det partipolitiska och parlamentariska systemet och experter har tolkat våldsutsatta kvinnors behov och gett dessa mer eller mindre fast form. Vår analys visar att kampen om begreppen i det här fallet istället pågått inom det parlamentariska systemet. En del av denna kamp har berört hur problemet ska representeras. Carol Bacchi (1999; 2012) menar att det möjligt att förstå och analysera effekterna av representationerna av ett problem i en specifik policy genom att synliggöra och problematisera de antaganden som ligger till grund för en policy men också det som inte problematiserats (Bacchi 2012:21). Frågor som kan ställas i analysen av hur problemet representeras är: vem är subjektet, vad ska förändras, vad kommer att förbli detsamma och vem tjänar på denna specifika representation (Bacchi 2012:21).

Den Handlingsplan som den borgerliga regeringen lägger fram 2007 är en form av policy med siktet inställt på att definiera politikområdet mäns våld mot kvinnor. Vi använder därför även Susan Goodwin (2012) som pekar på att framtagandet av en policy möjliggör betydelseförskjutningar och omdefinieringar av analysen som ligger till grund för förståelsen av problemområdet (Goodwin 2012:29). På det sättet kan det som framstår som cementerat och fast förändras. Goodwin betonar en policys dubbla betydelse. Den uppstår i en viss given historisk diskursiv kontext samtidigt som den sätter nya ramar för samtalets innehåll och hur det är möjligt att tänka om frågan (Goodwin 2012:29). Med andra ord, en policy skapas inom ramen för en given diskurs samtidigt förändrar den ramarna för samma diskurs. Som vi förstår Goodwin menar hon att de partier som formulerar direktiven för en policy äger problemformuleringsprivilegiet och kan omdana diskursen för det politikområde som fokuseras. Vi analyserar hur det går till dels via produktionen av offentliga dokument, dels via tjänstepersonernas arbete.

Zoe Gill (2012:83) visar att de tjänstepersoner som arbetar med att ta fram en policy också kan påverka det diskursiva utfallet. De kan välja att skriva utifrån de direktiv som givits dem eller att göra motstånd. Beroende på vilken strategi de anammar benämner Gill tjänstepersoner som antingen ”arbetsmyror” som jobbar utifrån de politiska intentionerna eller ”aktivister” som driver sin egen linje så långt det är möjligt. Gill förtydligar och skriver att en aktivist kan försöka driva en feministisk agenda för att skärpa en policy eller på andra sätt manövrera runt såväl direktiven som de byråkrater som hellre vill uppfylla dessa (Gill 2012:83). Enligt Gill ska således även tjänstepersonerna förstås som subjekt i en diskursiv kontext som de vill forma men som också formar dem.

Då frågan om mäns våld mot kvinnor satts på agendan av kvinno- och kvinnojoursrörelsen, använder vi även en del analysverktyg från social rörelseteori, då aktivisterna inom det politiska systemet i vårt studerade fall har klara kopplingar till aktivismen utanför. Främst handlar dessa verktyg om hur ett problem ”inramas” och hur detta i sin tur kan kopplas till politiska möjlighetsstrukturer och kulturella möjligheter och begränsningar (Benford & Snow 2000; McAdam m.fl. 2004). Begreppet inramning går tillbaka till Erving Goffmans ramteori (1986), enligt vilken människors handlingsrepertoar är avhängig den kontextuella tolkningsram de verkar inom. Med politiska möjlighetsstrukturer menas vilka politiska kanaler det finns för att föra fram en social rörelses krav, och vilken benägenhet det finns hos det politiska och administrativa systemet att hörsamma dessa krav och utifrån dem skapa en ny policy. Detta kan kopplas till såväl Fraser som Bacchi och även till Faircloughs diskursteori om hur nyckelbegrepp formas och omformas i olika kontexter. En begränsning med den metod och det material vi valt är att resultaten främst berör den diskursiva nivån av policyförändringar. Vad dessa kommit att betyda mer konkret för det praktiska arbetet med frågan är därför något vi enbart snuddar vi i vår analys. Vi inleder den empiriska analysen med Handlingsplanen och det inomparlamentariska arbete som föregick dess tillkomst.

Tjänstepersoner och politiskt tillsatta: Det konkreta arbetet med Handlingsplanen

När den borgerliga regeringen presenterade sin första budget 2006 hade anslaget för området jämställdhet där mäns våld mot kvinnor ingår, höjts rejält. Tjänstepersonen Madelaine Elgemyr berättar att när de som arbetade på Jämställdhetsenheten läste att deras budget ökat från 40 miljoner till 400 miljoner kronor trodde de först att det hade blivit ett tryckfel. På Jämställdhetsenheten ledde de starkt ökade anslagen till en febril aktivitet. Internt frågade man sig varför regeringen valt just en jämställdhetsatsning. När Tomas Wetterberg, även han tjänsteperson, reflekterar över detta framkommer både att det fanns en osäkerhet om vad det hela handlade om och att det stora beloppet väckte förvåning och i Wetterbergs fall i efterhand en undran. I intervjun säger han:

Det vore kul att veta, väldigt roligt att veta, fast om jag nu tänker på vad vi vet idag och tänker om jämställdhetspolitiken hela tiden så var det här ett guldtilfälle egentligen, att komma in, lägga mängder av pengar på jämställdhet, där mäns våld mot kvinnor är en del, det är ett av de fyra delmålen. Lägga massvis av pengar utan att ha en inriktning om att det ska förändra samhället. Det var ett sådant guldläge. Man måste ju få mängder av poäng. Och det fick de också. De får ju fortfarande jättemycket poäng på att göra det, om det var någon som var så strategisk utav dem. Det vet jag inte men kan mycket väl vara det. Absolut. För alla blev chockade. [...] På enheten alltså satt vi ju och tittade i taket i princip. Vi var jätteförvånade [över satsningen] är de tokiga och har de inga idéer heller. Ska vi ta fram deras idéer? Vi förstod ingenting.

Madeleine Elgemyr menar också att det var en ovanlig situation därför att det fanns pengar men lite idéer: ”Nej det fanns mer pengar än idéer. Politikerna ville göra något men det var vi tjänstemän som skulle ta fram åtgärder. Det tog vi utifrån utredningar, myndighetsrapporter, ja mycket sådant”. Som framgår av både Wetterberg och Elgemyr uppfattade tjänstepersonerna situationen som att det var de som hade ett slags initiativ att ta fram åtgärder och att det var ovanligt att politikerna själva inte hade några särskilda idéer att bidra med. I det Wetterberg berättar framkommer också en förväntan om att en ny regering borde ha en egen ideologisk vision som tjänstepersonerna borde arbeta med att implementera. För att få ytterligare idéer och förslag ordnades två hearings: en som vände sig till myndigheter och en som vände sig till ideella organisationer och andra fristående aktörer i det civila samhället. Nyamko Sabuni, ansvarig minister, beskriver det också som att det fanns uppslag om vad som kunde göras och att det nya arbetet var en sorts fortsättning på den politik som förts tidigare. Hon säger dock inte explicit att idéerna kom från politiken utan hon hänvisar i stället till en allmän debatt:

Det som handlingsplanen innehåller är ju många olika förslag som redan fanns ute i den allmänna debatten. Det var inte så att vi uppfann ytterligare ett annat hjul utan det var bara att samla ihop det som redan fanns och vi lyssnade in alla som hade något att säga.

Med ”alla” menar Sabuni bland annat ideella organisationer och aktörer i det civila samhället. Vad Sabuni också poängterar är att det var en ovanlig situation i betydelsen att det nu fanns anslag till ett område som ”behövde fyllas med uppdrag”.

I likhet med Sabuni ger den politiskt tillsatta samordnaren Karin Karlsbro inte heller den tidigare regeringen någon betydelse för den fortsatta politiken. Hon beskriver sig också som förvånad över läget, att ”det var tomt i skafferiet” och ”visionslöst”. Liksom Sabuni menar hon att idéer nu skulle hämtas även från annat håll än från den tidigare politiken. Hon pekar ut aktörer i det civila samhället och den ideella sektorn och myndigheter som dem som skulle komma med förslag.

Trots att den nytillsatta regeringen inte tycktes ha några tydliga egna visioner eller mål för att komma till rätta med mäns våld mot kvinnor tiofaldigas alltså budgeten. Det står också Jämställdhetsenheten fritt både att fortsätta på den handlingsplan de börjat skissa på redan före valet samt söka åtgärder och förslag för att fylla den. Åtgärder vars politiska ursprung inte utgjorde något problem. Detta är i sig inte särskilt märkligt; den socialdemokratiska regeringen tog på samma sätt över Kvinnofredspropositionen vilken påbörjats och initierats av tidigare jämställdhetsministern Bengt Westerberg (Enander, Holmberg & Lindgren 2013). Det intressanta i det här fallet är att man gör en sådan stor satsning utan att, vad vi kunnat finna, ha en uttalad politisk vilja att sätta sin egen prägel på den liksom att tjänstepersoner på enheten fick ett annat handlingsutrymme än sedvanligt. Men var det verkligen en satsning utan ideologi och vilken roll fick tjänstepersonerna fortsättningsvis?

Könsmaktsordningens vara eller icke vara på regeringskansliet

I intervjun med dåvarande jämställdhetsminister Nyamko Sabuni säger hon apropå arbetet med handlingsplanen och dess ideologiska fokus att hon inte såg arbetet mot våld som en ideologisk fråga förutom när det gällde ordet könsmaktsordning:

[...] ja det fanns ju inte, det finns inte på detta område ingen egentlig anledning att lägga de här ideologiska perspektiven på frågan, vilket betyder att det var en öppen diskussion. Vad kan vi göra? Vad är bra att göra? Enda saken som jag lade ideologiskt perspektiv på, det var ju min beskrivning av mekanismer och strukturer kring våldet. Jag sa det att: Jag kommer inte att skriva ordet könsmaktsordning därför att i denna plan, jag kommer att skriva om maktordningar, under- och överordning såsom FN definierar våld i nära relationer. För att det är i denna handlingsplan, vill jag också inkludera både det våld som begås i samkönade relationer och det våld som begås i hederstraditioner. Och om jag använde ordet könsmaktsordning och låter det vara styrande då kommer vi fortsätta kampen som bara gäller det våld som kvinnor utsätts för.

Med andra ord, det enda ideologiska beslut Sabuni tar när det gäller handlingsplanen är att lyfta ut den strukturella analysen för att det enligt henne är det enda sättet som gör det möjligt att lyfta in olika andra utsatta grupper. Drivkraften till det menar hon var viljan att fokusera tidigare uteslutna grupper. Individperspektivet understryker dock än mer i en artikel som publiceras på regeringskansliets hemsida under rubriken: *Nu intensifierar vi kampen mot kvinnovåld* (2007). Sabuni skriver att våldsutsatta homo- och bisexuella osynliggjorts av könsmaktsteorin och understryker att det finns under- och överordning också mellan samkönade par. Därför, fortsätter hon, tar regeringens Handlingsplanen sin utgångspunkt i offret och inte som tidigare i tanken att kvinnor är offer och män förövare.

Sabuni placerar således våldsfrågan i en individualistisk tolkningsram. Genom sitt tolkningsföreträde och genom att ge betydligt mindre utrymme åt den kluvenhet som präglat tidigare regeringsdokument förändras delvis grunden för arbetet med våldsfrågan (jfr Goodwin 2012). Den går från att också definieras som ett strukturellt problem till att främst bli en fråga om enskilda individers utsatthet. På frågan om hon ansåg att det var ideologiskt att tala i termer av individer formulerar sig Sabuni så här: "[...] är det folkpartistiskt, ja jag är liberal folkpartist så det är klart att det påverkar hur jag tänker och hur jag formulerar eller velat få handlingsplanen formulerad. Absolut". Sabuni är därmed öppen med att hennes egen ideologiska hemvist har betydelse för hur Handlingsplanen formulerades, vilket också överensstämmer med strategin att hämta idéer och förslag från andra håll än från den tidigare förda politiken, som vi beskrivit ovan.

Karin Karlsbro tycks se på detta med ideologi ur en delvis annan synvinkel. Hon menar att tanken var att Handlingsplanen skulle kunna läsas av vem som helst oavsett ideologisk ståndpunkt:

[...] Det ska finnas en uppslutning kring det här arbetet oavsett vilken regering som kommer i morgon eller vi brukar ändå säga oavsett om man är polis i Säffle eller oavsett om man är socialarbetare i Rinkeby eller om man jobbar i skolan i Umeå, så ska man kunna kika på den här och känna: Men det här är någonting jag förstår eller kan dela uppfattning både i analys och i de åtgärder som behövs. [...] Oavsett vad jag röstar på eller oavsett vad jag har för ideologi. Ja det var en ambition. Sen blev det lite kritik att man strök bort könsmaktsordningsord.

Karlsbro verkar, i motsats till Sabuni, tolka Handlingsplanens individfokus som att det gjorde att den inte ger uttryck för en ideologisk ståndpunkt. Hon menar att det gjorde policyn neutral i betydelsen icke-ideologisk och därmed en grund för konkreta åtgärder. Eller med hennes egna ord: ”Handlingsplanen blev ju ungefär som en ’att göra lista’ för sen liksom fanns ju pengarna och då är det bara att börja beta av”. Man kan säga att frågan om mäns våld mot kvinnor framställdes som en mindre kontroversiell fråga genom att man inte längre hänvisar till könsmaktspolitiska ställningstaganden. Istället formuleras åtgärder riktade till individer. Det var åtgärder som alla oavsett politisk färg förväntades kunna skriva under och de hade en tydligt administrativ prägel, vilket vi återkommer till senare.

Framtagningen av Handlingsplanen ledde dock till fler kontroverser än brukligt på regeringskansliet och mellan olika departement.¹ Även andra begrepp än könsmaktsordning blev svåra att hantera bland tjänstepersonerna. När Wetterberg och en kollega ville lyfta in frågor om maskulinitet eller genusordning blev responsen enligt honom att: ”Sådana flumbegrepp vill vi inte ha”. Det anser Wetterberg ledde till att den förändringspotential som trots allt fanns i dokumentet föll platt:

Vi försökte verkligen göra en bra handlingsplan, och jag tycker fortfarande, skulle vi ha med en idé i handlingsplanen för att det skulle leda till någonting stort alltså, till exempel ett resonemang om genusordningen, eller åtminstone maskulinitetsförändring, så hade det blivit en bra handlingsplan. Men med det här enormt många åtgärder som gjort jättemycket var för sig, så leder det inte framåt. Det finns ingen könsideologi.

Samordnaren Karin Karlsbro beskriver att hon i början av arbetet kände att det fanns risk för att den ideologiska diskussionen skulle lägga hinder i vägen för det praktiska arbetet med Handlingsplanen. Men när arbetet väl var slutfört rådde det enighet mellan hon: ”Sen levererades ju en produkt som jag tror att alla som var delaktiga kände sig, ja kände sig rätt så nöjda med eller vad man kan säga”. Det förlösande tycks ha varit att man enades om att låta Handlingsplanen ta sin utgångspunkt i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna, vilket ju också Sabuni och Karlsbro var nöjda

1 Berörda departementen var: Integrations- och jämställdhetsdepartementet, Justitiedepartementet, Socialdepartementet, Utbildningsdepartementet, Utrikesdepartementet, Miljödepartementet samt Finansdepartementet.

med. Även om det är ett dokument som sätter individuella rättigheter i fokus och inte primärt syftar till att förändra grundläggande samhällsstrukturer beskriver även Wetterberg stämningen bland tjänstemännen på enheten som god när man kommit fram till detta beslut: "När vi förstod att vi skulle kunna enas om de mänskliga rättigheterna som grund för arbetet tänkte vi: Yes! Nu har vi åtminstone fått igenom detta". Att det var just FN:s deklaration om mänskliga rättigheter som man lyckades enas om är särskilt intressant utifrån att Liz Kelly (2005) beskrivit just denna som föremål för lyckad "gender mainstreaming", vad gäller att få frågan om mäns våld mot kvinnor att betraktas som ett brott mot mänskliga rättigheter. Kelly beskriver vidare hur aktivister inom och utom FN använt sig av en rättighetsetisk inramning av frågan, med syftet att skapa förändring utöver rättighetsetiken. Kanske tyckte aktivisterna på regeringskansliet sig se samma möjlighet? Resultatet blev, hursomhelst, att könsmaktsordning hölls utanför policyn med hjälp av en internationell policydiskurs som erbjöd "något universellt att landa i", som Karlsbro uttrycker det.

Men att det fortsatt var konflikter synliggörs av det faktum att fyra personer faktiskt lämnade Jämställdhetsenheten under arbetet med Handlingsplanen. Wetterberg säger: "Det var väldigt konfliktfyllt och det var ju också det som ledde till att vi slutade sedan flera stycken". Ur tjänstepersonernas perspektiv, och för att koppla tillbaka till Kelly (2005), passerades kanske gränsen för vad som uppfattades som "gender mainstreaming" när kön var på väg att falla bort ur analysen (jfr Verloo 2005).

Det är en särskild arbetssituation när den här typen av policy tas fram eftersom ingen skrivelse eller något förslag lämnar regeringskansliet utan att det finns konsensus om varje enskild formulering. Det finns en utarbetad arbetsgång för svårlösta oenigheter berättar Madeleine Elgemyr:

[...] när tjänstemännen upptäcker att: Vi kan inte komma överens för våra uppdrag går inte ihop, det är då man får hissa det, som man säger, upp till enhetschefs nivå och så får man försöka komma överens. Och när de inte komma överens får man hissa det till, då är det på politikernivå och då är det först de politiskt sakkunniga och sen är det statssekreterarna och sen om inte de kan komma överens så är det ministrarna och om inte ens de kan komma överens är det statsministern.

Just frågor om begrepp och vad som bedömdes som "politiska formuleringar", säger Elgemyr, "hissades uppåt" ett flertal gånger, om än inte till statsministerns bord. Tjänstepersonerna hade alltså ett visst utrymme att göra sina egna formuleringar men var samtidigt beroende av intern enighet för att få igenom dessa. Några tjänstepersoner tycktes dessutom bortse från den icke-ideologiska ram som Sabuni formulerat och som stöddes av Karlsbro och det tycks vara en viktig grund för motsättningarna mellan tjänstepersoner från olika departement. Politikerna tar då tillbaka frågan och understryker sitt tolkningsföretade, genom att Karin Karlsbro ges ett tydligare samordningsansvar. Man kan anta att hierarkierna inom statsapparaten därmed blir synliga för de inblandade – särskilt tjänstepersonerna som nu i stället fräntas formuleringssinitiativ och handlingsutrymme. .

Som nämnts ovan menar Zoe Gill (2012) att de som tar fram en policy också är subjekt och en del i det politiska samtalet. Tjänstepersoner kan återskapa den rådande diskursen (arbetsmyror) eller agera för att undergräva densamma (aktivister). Några av de tjänstepersoner som arbetade med Handlingsplanen hade dessutom direkta kopplingar till sociala rörelseorganisationer (Män för jämställdhet, Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige) som verkade för en uttalat feministisk inramning av våldsfrågan. Utifrån Gill kan man säga att det i arbetet med Handlingsplanen uppstod ovanligt många och svåra stridigheter om tolkningsföreträdet mellan aktivister och arbetsmyror på regeringskansli och departement. Till sist fick Karlsbro med mandat direkt från Sabuni träda in och styra upp arbetet. Det betyder att det politiskt-ideologiska fick en stor betydelse när handlingsplanen togs fram. Det vill säga att Sabuni, som menade att hon inte lade ideologiska aspekter på frågan i någon högre grad, i rent konkret politisk handling dock införde en ideologisk styrning av frågan. Oenigheten pågick och till sist fick de som inte kunde sluta upp bakom den nya politiken lämna Jämställdhetsenheten. Aktivisterna förlorade slaget helt enkelt, vilket vi menar kan ses som resultatet av en effektiv motinramning (Benford 1987, i Benford & Snow 2000:617) från Sabunis sida, där det problem som skulle representeras, för att tala med Bacchi (1999; 2012) inte var könsmaktsordningen. Att aktivisterna förlorade denna ”inramningstävlan” (Ryan 1991, i Benford & Snow 2000:626) eller diskursiva kamp kan också beskrivas som att de politiska möjlighetsstrukturerna (McAdam m. fl. 2004) förändrades, eller till och med stängdes, vad gäller frågans formulering. Vår tidigare studie (Enander, Holmberg & Lindgren 2013) visade att aktivisterna utanför regeringskansliet, i form av kvinnojoursorganisationerna, inte heller bedrev något särskilt aktivt lobbyarbete för att frågan skulle behålla sin feministiska inramning, vilket möjligen också kan ha varit av betydelse. Om vi hittills framför allt visat hur vissa begrepp gjordes omöjliga och uteslöts ur diskursen ska vi nu visa hur andra begrepp omformulerats.

Från våld mot kvinnor i hemmet till våld mot vuxna av närstående

Nu ändrar vi fokus och ser närmare på betydelseförskjutningar dels vad gäller vilket begrepp som används för att rama in problematiken, dels av det begrepp som formulerar mot vem våldet riktas. Detta är inte en politisk strid som den som diskuterats ovan utan handlar snarare om vad som framstår som ett långsiktigt strategiskt policyarbete. Även om denna förändring inte direkt kan kopplas till framtagandet av Handlingsplanen följer vi här Goodwin (2012) genom att anta att Handlingsplanen påverkar det fortsatta policyarbetet, vilket i sin tur inverkar på diskursen om våldsproblematiken. Vi inleder med att beskriva hur begreppet våld mot kvinnor i hemmet omformulerats till våld mot vuxna av närstående, samt hur begreppet närstående förändrats under processen.

I mars 2005 tillsatte det dåvarande socialdemokratiska statsrådet Morgan Johansson en utredning för att göra en översyn av socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor. Utredningen publicerades i slutet av juni 2006 och fick titeln: *Att ta ansvar för sina in-*

satser: Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor (SOU 2006:65). I utredningen förslås en ändring i 5 kap. 11§ socialtjänstlagen (SoL). Förslaget är att byta ut formuleringen att våldet sker i hemmet och ersätta det med att utövaren av våldet är en *närstående*: ”Socialnämnden bör härvid särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp i *hemmet* kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation” (vår kursivering) och ändra till: ”Nämnden ska härvid ge stöd och hjälp till kvinnor som är eller har varit utsatta för våld och andra övergrepp av *närstående*” (SOU 2006:65: 19). Förslaget handlar således om att inte längre knyta brottet till en geografisk plats utan i stället till kvinnans relation. Begreppet preciseras i utredningen: ”Med *närstående* menas en person kvinnan har eller har haft en relation med: nuvarande eller tidigare sambo, fästman eller pojkvän eller motsvarande” (SOU 2006:65:232).

Sedan följer riksdagsvalet september 2006 och det blir den borgerliga regeringen som fortsätter arbetet. Det resulterar i Proposition 2006/07:38: *Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor*. I propositionen anses att utredaren haft en alltför snäv syn på begreppet *närstående* och därför föreslås en ny definition inspirerad av ett betänkande om barn som bevittnar våld (Betänkande 2005/06: JuU19) som lades fram under den tidigare regeringen. Regeringen menar nu att kretsen *närstående* bör vidgas: ”För vuxnas del kan t.ex. även makar, sambor, pojk- och flickvänner som man har ett mer fast och varaktigt förhållande med, syskon, barn och barnbarn komma att omfattas av *närståendebegreppet*” (Prop. 2006/07:38:31). Man går från ett begrepp som handlar om parrelationen och äkta makar eller partners till ett där de potentiella förövarna istället utgörs av en vidgad krets som kvinnan kan anses ha en förtroendefull relation till. Man understryker vikten av att begreppet är könsneutralt och hänvisar till hindersrelaterat våld (Prop. 2006/07:38:30).

I den proposition som den borgerliga regeringen lägger fram (Prop. 2006/07:38: 47) anges den nya definitionen av *närstående* i Socialtjänstlagen (SoL Kapitel 5 11 §) som i sin tur kommer att ligga till grund för socialnämndens verksamhet. Även om regeringen nu använder sig av samma ordalydelse som föreslogs av utredaren i SOU 2006:65 gör man det alltså med en väsentlig skillnad, en ny innebörd i ett avgörande begrepp, nämligen begreppet ”*närstående*”. Man kan fråga sig om det får några egentliga konsekvenser? Vi menar att det är så.

I juni 2011 ger Socialstyrelsen ut *Våld: Handbok om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld*. Handboken är tänkt att vara ett stöd för de som arbetar i socialtjänsten för att visa hur de ska arbeta med den här frågan. Inledningsvis definieras återigen begreppet *närstående*. Det som nu framstår som nytt är att de inblandade parterna definieras könsneutralt, med andra ord både offer och förövare är könsneutrala kategorier: ”Utgångspunkten för om någon ska betraktas som *närstående* eller inte är om det finns en nära och förtroendefull relation mellan *den* som utövade våldet och *den* som utsatts för brottet” (*Våld* 2011:30, vår kursivering). Här finns en tydlig koppling till att inkludera samkönade par som utsatts för våld, tidigare har först och främst lesbiska nämnts.

När Socialstyrelsen 2014 ger ut nya Föreskrifter och Allmänna råd om våld i nära relationer är det olika grupper av *närstående* som adresseras:

Dessa föreskrifter ska tillämpas i socialnämnds och i vårdgivares arbete med barn och vuxna som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående (våldsutsatta), och barn som har bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående (barn som bevittnat våld) (SOSF 2014:4 1 kap. 1§:3).

Nu är både våldsutsatta och våldsutövare könsneutrala individer och brottet eller det sociala problemet som det handlar om benämns som våld i nära relationer. Begrepp som varken könar offer eller förövare används och det är också svårt att finna någon strukturell ansats, utan det handlar om en person som är närstående till en annan person. Tidigare könade begrepp för offer och förövare har således ersatts av okönade begrepp som i någon mening skapar likvärdighet mellan offer och förövare. Män är inte förövare och kvinnor är inte offer – båda framstår som lika aktiva eller passiva och på så sätt framstår problemet också som könsmissigt neutralt.

Genom de förändringar vi pekat på har problemformuleringen av mäns våld mot kvinnor, menar vi, blivit en del av en individbaserad jämställdhetspolitik, vilket också ligger i linje med Sabunis ideologiska utgångspunkt; hon kallade sig aldrig feminist utan sa sig vara för jämställdhet. Här stöder vi oss på Martin Wottle och Eva Blomberg som i en artikel diskuterar hur nyliberal politik förhåller sig till feminism och jämställdhet. De menar att den nyliberala feminismen inte syftar till genomgripande strukturella förändringar utan snarare är ett sätt att omvandla samhället utifrån marknadens och individens perspektiv (2011:112). Vi menar att det är en våldspolitik utifrån detta nyliberala fokus som Sabuni drivit och den har fått effekt i och via exempelvis omdefinitioner av ”närstående”. Vi ska nu visa hur nyckelorden utsatta kvinnor och mäns våld genomgått liknande omformuleringar.

Definitioner av våld, omformuleringar och praktisk politik

I ett pressmeddelande från Justitie-, Utbildnings-, och Socialdepartementet den 25 april 2012 meddelas att förra länspolismästaren Carin Götblad utsetts till regeringens nationella samordnare mot våld i nära relationer. Götblad säger apropå sitt uppdrag att: ”I olika delar av samhället finns en stark vilja att arbeta mot våld i nära relationer vare sig det handlar om misshandel av partnern, hedersrelaterat våld eller barnmiss-handel”. Med andra ord är inte mäns våld mot kvinnor i fokus utan våld som sker i nära relationer. I efterföljden av att begreppet närstående omdefinierats, breddats och neutraliserats, görs samma sak med våldsfrågan. I ett uppdrag som syftar till att minska våldet i samhället nämns varken män som förövare eller kvinnor som offer. I stället används universella begrepp som partner, heder och barn. Man kan säga att Götblad definierar våld i nära relationer som ett brott mellan människor som är kända för varandra och som har någon form av förtroendefull relation i motsats till det våld som sker mellan okända personer i det offentliga rummet. Mäns våld mot kvinnor framstår nu inte som ett eget brott utan är könsneutralt och en del i en bredare våldsdefinition.

I slutskedet av Götblads uppdrag tillsatte regeringen Pia Enochsson (uppdraget

övertogs sedemera av Juno Blom) som särskild utredare för att ta fram konkreta strategier och titeln på uppdraget är: *Nationell strategi för att nå målet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra* (Dir 2014:25). I direktivet formuleras uppdraget på ett, i det här sammanhanget, mångtydigt sätt. Den särskilde utredarens uppdrag omfattar alla som kan utsättas för våld i en nära relation, det vill säga kvinnor, män, flickor, pojkar, barn och homosexuella, bisexuella och transpersoner. Samtidigt understryks att det framför allt är kvinnor som drabbas (Dir 2014:25: 4). Betyder det att regeringen återtagit en tidigare definition av problemet med utsatta kvinnor i fokus och ett slags strukturell förståelse?

För att förstå hur uppdraget ska tolkas menar vi att man bör gå tillbaka till diskussionerna i samband med Handlingsplanen. Genomgående har regeringen sedan Handlingsplanen när de talat om våldsutsatta kvinnor lyft ”särskilt utsatta grupper av kvinnor”: kvinnor med fysiskt och/eller psykiskt handikapp, kvinnor med utländsk bakgrund, kvinnor i missbruk, unga kvinnor, äldre kvinnor, lesbiska kvinnor och kvinnor inom de nationella minoriteterna (Skr. 2007/08:39:14). På så vis har begreppet kvinna kommit att bli ett paraplybegrepp för en rad olika grupper av kvinnor. Dessa kvinnor definieras i sin tur inte i första hand till att de är underordnade män utan att de är våldsutsatta kvinnor med vissa tillskrivna egenskaper eller positioner.

Vår tolkning stöds av Veronica Ekström (2012) som i en artikel diskuterar hur särskilt utsatta grupper av kvinnor kan tolkas i propositionen *Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor* (Prop. 2006/07:38). Ekström menar att när kvinnor med utländsk bakgrund sätts i fokus är det inte för att peka på etnisk diskriminering ur ett strukturellt perspektiv. Det är snarare kvinnors individuella brister som hamnar i fokus; att de saknar nätverk och har lite kunskap om det svenska samhället (2012:63). På liknande sätt menar Maria Carbin (2010:103) att det skett en kursändring i den borgerliga våldsdiskursen med talet om ”särskilt utsatta grupper”. Att föra upp de utsatta grupperna leder visserligen till nya brottsofferkategorier men eftersom man bortser från maktrelationer individualiseras våldet. En möjlig tolkning är alltså att regeringen inte återgår till tidigare definitioner av kvinnors utsatthet utan att den i stället har ersatt begrepp som inkluderar maktordningar med åtgärder riktade till enskilda kvinnor. Kanske blir det paradoxalt nog då möjligt att formulera våldet i vid bemärkelse och faktiskt åter benämna det som mäns våld mot kvinnor, eftersom maktanalysen nu är utelämnad? Mäns våld mot kvinnor ges i vilket fall en ny och något anorlunda betydelse när det placeras tillsammans med talet om särskilt utsatta grupper av kvinnor. I direktivet formuleras uppdraget med ett nytt fokus på kvinnor samtidigt som mäns våld nämns:

Arbetet omfattar inte enbart det våld som drabbar kvinnor i nära relationer utan även det våld som utövas mot kvinnor av bekanta eller helt okända män. Det gäller t.ex. sexuellt våld och andra sexuella övergrepp som drabbar kvinnor i någon annans bostad eller på allmän plats. Mäns våld mot kvinnor förekommer även i samband med hedersrelaterat våld och förtryck, giftermål mot någons vilja, pro-

stitution och människohandel för sexuella ändamål. Våldet som riktas mot kvinnor drabbar kvinnor i alla åldrar och samhällsklasser och förekommer oavsett nationalitet eller etnisk, religiös och kulturell tillhörighet eller sexuell läggning, könsidentitet och könsuttryck (Dir 2014:25).

Här diskuteras våldet, när det relateras till utsatta grupper av kvinnor, på ett annat sätt, och därmed på olika sätt i ett och samma dokument. Varje kvinna beskrivs som en potentiell måltavla för våld, oavsett ålder, klass, etnicitet, religion osv i enlighet med en intersektionell förståelse. Samtidigt beskrivs inte utövarna/förövarna på samma noggranna sätt. Igen skapas således en tydlig skillnad mellan offer och förövare som är könad men utan att detta är explicitgjort. Tidigare sattes våldet mot kvinnor i motsats till våld i offentlig miljö utfört av en okänd förövare. Nu inkluderas istället det mesta av det våld som kvinnor utsätts för i vårt samhälle just för att de är kvinnor. Detta korresponderar med en så kallad sammanhållen våldsförståelse enligt vilken skilda typer av våld hänger samman och kan kopplas till könsmaktstrukturer (SOU 2004:121). Hur är det möjligt utifrån den tidigare beskrivna utvecklingen? En tolkning är att det handlar om ”sprickor i muren”, det vill säga att den tidigare ambivalensen inom politikområdet till viss del består, trots enträgna försök till likriktning och könsneutralisering. En annan tolkning är att dokumentets synbara radikalitet ointetgörs av ramarna för uppdraget och hur dessa formulerats:

De långsiktiga och kortsiktiga målen ska syfta till ett strategiskt arbete för att nå målet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra samt fungera som ett redskap för att genomföra ett resultatstyrt och kunskapsbaserat arbete på området. Inom ramen för uppdraget ska utredaren även ta fram underlag till nulägesbeskrivningar och föreslå resultat- och processindikatorer för uppföljningen av målen (Dir 2014:25).

Här efterfrågas inte könspolitiskt radikala förslag om (exempelvis) förändring av sexualiseringen av det offentliga rummet, undervärderingen av kvinnors arbete eller den skeva arbetsdelningen i hemmet, utan odefinierade åtgärder vilka främst tycks behöva vara mätbara. Statsvetaren Malin Rönnblom (2011) diskuterar vad som händer när frågor om jämställdhet blir administration. Hon menar att det leder till att området avpolitiserats och omvandlas till teknikaliteter och i den processen försvinner också frågan om makt. Att genomföra jämställdhet blir att pricka av olika listor, jämställdhet blir en teknisk lösning, ett slags administration och inte en genomgripande omstrukturering av verksamheten (2011: 47f). Rönnblom (2011:42) skriver vidare att könsneutraliseringen av våldsområdet är parallellt med Alliansens neutralisering av jämställdhetsfrågorna. I en mening är cirkeln sluten: Politikområdet mäns våld mot kvinnor integreras småningom i en redan individualiserad jämställdhetspolitik och, menar vi, förlorar därmed sannolikt möjligheten att förändra samhälleliga könsmaktstrukturer.

Avslutande diskussion: Gamla begrepp, nya omtolkningar och nya maktordningar

I denna artikel har vi kunnat visa att det fanns en konflikt på regeringskansliet mellan de som arbetade på Jämställdhetsenheten och andra tjänstemän på olika departement men också i förhållande till tjänstepersoner på högre beslutsnivåer och politiker när Alliansen övertog regeringsansvaret i samband med valet 2006. Vi menar att flera av de personer som arbetade på Jämställdhetsenheten kan kallas för aktivister emedan de i det längsta försökte driva en mer feministiskt inriktad politik vad gäller mäns våld mot kvinnor. Konflikten slutade med att fyra personer lämnade enheten. Vi har visat att det fördes en kamp om begreppen på Regeringskansliet och att den inte var grundad i materiella villkor eftersom det tillfördes en rejäl pott pengar. Begränsningarna i den politiska möjlighetsstrukturen (Benford & Snow 2000) var alltså inte materiella, utan diskursiva, vilket lämnar öppet för tolkning vad begränsningarna konkret kom att innebära. Vi har också kunnat visa att dåvarande jämställdhetsministern Nyamko Sabuni tidigt i processen med Handlingsplanen gick in och tog tolkningsföreträdet. Jämställdhetsenheten fick till en början fria tyglar att formulera åtgärder. Det enda förbehållet från ministrarnas sida var att ordet könsmaktsordning inte fick användas. I praktiken kortades snart tyglarna och den politiska nivån kopplades mer än vanligt till policyprocessen.

Vi har även kunnat visa att den borgerliga politiken riktad mot politikområdet mäns våld mot kvinnor delvis handlade om att omdefiniera bakomliggande begrepp i olika dokument. Man har tagit tolkningsföreträdet genom att sätta individen i centrum och göra mäns våld mot kvinnor till ett paraplybegrepp för särskilt utsatta kvinnor. Med utrangeringen av begreppet könsmaktsordning, tycks man även i viss mån återvända till begreppet mäns våld mot kvinnor. Trots att man använder samma begrep har man dock omdefinierat politikens innehåll, från en strukturell till en individuell förståelse av våldet. Men man har också till stor del avkönat våldets parter. Har det då någon betydelse när det enbart är ett odefinierat "offer" som blir utgångspunkt i politiken och inte både (könade) offer och förövare? Maria Carbin anser att begreppet könsmaktsordning visserligen osynliggjort olikheter och skillnader mellan kvinnor genom att i huvudsak fokusera likheter (2010:103). Å ena sidan torde omdefinieringen alltså kunna bära med sig en positiv förändringspotential, med hänvisning till intersektionalitet. Å andra sidan menar Carbin samtidigt att eftersom den borgerliga politiken saknar en strukturell maktanalys och ett intersektionellt perspektiv, blir våldet reducerat till individnivå när offret sätts i fokus (Carbin 2010:100). Vi lutar oss här mot Carbins tolkning och vill samtidigt peka på att (om tolkningen antas giltig) detta kan ses som ett diskursanalytiskt exempel på att olika ideologiska och politiska betydelsepotentialer kan rymmas i ett och samma begrepp, där begreppets betydelse ändras då det byter sammanhang (Fairclough 1992).

Nancy Fraser skriver att det är lätt att ta för givet att behov som lyckats ta sig in i den politiska sfären också håller sig kvar där. Samtidigt menar hon att vissa frågor har

svårt att stanna i det offentliga samtalet och på den politiska dagordningen (Holmberg & Bender 2003:22). Frågan tycks bara försvinna. Hon kallar det för ”det bortsprungna problemet”. Mäns våld mot kvinnor är dock inte ett bortsprunget problem i den meningen att det är borta från den politiska dagordningen. Tvärtom är det ett högaktuellt politikområde som fått kosta en hel del skattemedel. Det bortsprungna problemet är i det här fallet, menar vi, själva definitionen, att våldet faktiskt handlar om maktrelationer. Avsaknaden av maktanalys leder i sin tur till en ny diskurs där behoven definieras på ett nytt sätt och reduceras till mätbara åtgärder till utsatta individer eller specifika grupper. Därmed försvåras möjligheter att synliggöra och lösa problem på en strukturell nivå.

Utifrån Carol Bacchi (2012) tycks problemet för den borgerliga Alliansregeringen ha varit talet om maktordningar. Det har man löst genom använda sitt tolkningsföreträdare och ge ny innebörd åt de bakomliggande definitionerna. Våldet inkorporeras på så sätt i en liberal jämställdhetsdiskurs och som vi visade i studie om SKR/Unizon har det fått stora konsekvenser för hur stöd och hjälp till våldsutsatta kvinnor formuleras i praktiken (Enander, Holmberg & Lindgren 2013). Vad vi i denna studie gjort tydligt är att ett litet ord betyder så mycket när en vill vinna slaget om begreppen.

Referenser

- Bacchi, C. (1999) *Women, policy and politics: The construction of policy problems*. London: Sage.
- Bacchi, C. (2012) ”Introducing the ’What’s the Problem Represented to be?’ Approach”, 21–24 i A. Bletsas, & C. Beasley (red.) *Engaging with Carol Bacchi: Strategic interventions and exchanges*. (Engaging-ebook). Adelaide: University of Adelaide Press.
- Benford, R. D. & D. A. Snow (2000) ”Framing processes and social movements: An overview and assesment”, *Annual review of sociology*, 26: 611–639.
- Betänkande 2005/06: JuU19: *Barn som bevittnat våld* (2006).
- Brottsförebyggande rapport (Brå) 2010:18: *Mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet: Om våld i nära relationer.
<https://www.bra.se/bra/forebygga-brott/vald-i-nara-relationer.html>
- Carbin, M. (2010) *Mellan tystnad och tal: Flickor och hedersvåld i svensk offentlig politik*. Stockholm: Stockholms universitet, Stockholm Studies in Politics 134.
- Cunningham, A., P.G. Jaffe., L. Baker, T. Dick, N. Mazeheri & S. Poisson (1998) *Theoryderived explanations of male violence against female partners: Literature update and related implications for treatment and evaluation*. Ontario: London Family Court Clinic.
- DeKeseredy, W.S. & M.D. Schwartz (2011) ”Theoretical and definitional issues in violence against women”, 3–20 i C.L. Renzetti, J.L. Edleson, & R.K. Bergen (red.) *Sourcebook on violence against women*. Thousand Oaks: Sage.

- Dir 2014:25 *Nationell strategi för att nå målet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra*. <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/1234787>.
- Dobash, R. P. & R.E. Dobash (2004) "Women's violence to men in intimate relationships: Working on a puzzle", *British journal of criminology*, 44, 324–349.
- Eduards, M. (2002) *Förbjuden handling: Om kvinnors organisering och feministisk teori*. Malmö: Liber förlag.
- Eduards, M. (2012) *Kroppspolitik: Om Moder Svea och andra kvinnor*. Stockholm: Atlas Akademi.
- Ekström, V. (2012) "Inte bara kvinna: Våldsutsatta kvinnor och deras behov av stöd – konstruktioner och komplikationer i svenskt offentligt tryck", *Retfærd* 35 (3/138):51–68.
- Eldén, Å. & J. Westerstrand (2004) "Hederns försvarare: Den rättsliga hanteringen av ett hedersmord", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (3):35–56.
- Enander, V., C. Holmberg & A-L. Lindgren (2013) *Att följa med samtiden: Kvinnojour-rörelse i förändring* Stockholm: Bokförlaget Atlas.
- Erikson, J. (2011) *Strider om mening: En dynamisk frameanalys av den svenska sexköpslagen*. Uppsala: Statsvetenskapliga föreningen, Acta Universitatis Upsalensis 180.
- Fairclough, N. (1992/1996) *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- Fraser, N. (2003) *Den radikala fantasin: Mellan omfördelning och erkännande*. Malmö: Daidalos förlag.
- Gill, Z. (2012) "Located subject: The daily lives of policy workers", 79–94 i A. Bletsas & C. Beasley (red.) *Engaging with Carol Bacchi: Strategic interventions and exchanges*. (Engaging-ebook). Adelaide: University of Adelaide Press.
- Goffman, E. (1986) *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Boston: Northeastern University Press.
- Goodwin, S. (2012) "Women, policy and politics: Recasting policy studies", 25–36 i A. Bletsas & C. Beasley (red.) *Engaging with Carol Bacchi: Strategic interventions and exchanges*. (Engaging-ebook). Adelaide: University of Adelaide Press.
- Hearn, J. (1998) *The violences of men: How men talk about and how agencies respond to men's violence to women*. London: Sage.
- Hearn, J. (2012) "The sociological significance of domestic violence: Tension, paradoxes and implications", *Current sociology* 61 (2):152–170.
- Holmberg, C. & C. Bender (2003) "*Det är något speciellt med den här frågan*": Om det lokalpolitiska samtalet om mäns våld mot kvinnor. Umeå: Brottoffermyndigheten.
- Holmberg, C. (2006) *Kärt barn har många namn*. (Opublicerat manus).
- Kelly, L. (1988) *Surviving sexual violence*. Cambridge: Polity.
- Kelly, L. (2005) "Inside outsiders", *International feminist journal of politics* 7(4): 471–495.
- Jansson, M & M. Wendt Höjer (2004) *Riktiga karlar, nazisfeminister och arga pappor: Operation Kvinnofrids fyra utåtriktade kampanjer – budskap och reaktioner*. Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholms län.
- Linton, M (2010) "Moderat metamorfos", *Bokförlaget Atlas*. <http://www.magnuslinton.com/2010/12/moderat-metamorfos#.U7EsXnznAo0.gmail>.

- McAdam, D., JD. McCarthy & MD. Zald (2004) *Comparative perspectives on social movements: Political opportunities, mobilizing structures, and cultural framings*. Cambridge: Cambridge University Press
- Pressmeddelande (25 april 2012) *Regeringen kraftsamlar mot våld i nära relationer*. [Tillgänglig från förf.]
- Prop. 1997/98: 55. *Kvinnofrid*.
- Prop. 2006/07:38 *Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor*.
- Regeringsförklaringen 6 oktober 2006*. <http://www.regeringen.se/sb/d/6316/a/70232>
- Rönblom, Malin (2011) "Vad är problemet? Konstruktioner av jämställdhet i svensk politik", *Tidskrift för genusvetenskap* 2011 (2–3):35–55.
- Sabuni, N (2007) *Nu intensifierar vi kampen mot kvinnovåld*. Regeringskansliet 15 november 2007. [Tillgänglig från förf.]
- Skr. 2007/08:39 *Handlingsplanen mot mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck och våld i samkönade parrelationer*.
- SOSF 2014:4 *Våld i nära relationer*. Föreskrifter och allmänna råd. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 1995:60 *Kvinnofrid*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2004:121 *Slag i luften: En utredning om myndigheter, mansvåld och makt*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2006:65 *Att ta ansvar för sina insatser: Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor*. Stockholm: Fritzes.
- SVT 1 Dokumentär: *De nya moderaterna*. 8 och 9 april 2015.
- SVT 2 Dokument inifrån: *Könskriget*. 15 och 22 maj 2005.
- Tollin, K. (2011) *Sida vid sida: En studie av jämställdhetspolitikens genealogi 1971–2006*. Stockholm: Bokförlaget Atlas.
- Walby, S. (2012) "Violence and society: Introduction to an emerging field of sociology", *Current sociology* 61(2): 95–111.
- Verloo, M. (2005) "Displacement and empowerment: Reflections on the concept and practice of the Council of Europe approach to gender mainstreaming and gender equality", *Social politics* 12(3): 344–365.
- Wottle, M., & E. Blomberg (2011) "Feminism och jämställdhet i en nyliberal kontext 1990–2010", *Tidskrift för genusvetenskap* (2–3):97–116.
- Våld: Handbok om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld* (2011). Stockholm: Socialstyrelsen.
- Våldsförebyggande arbete med män: En kunskapsöversikt* (2011). Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting (SKL).

Korresponderande författare

Viveka Enander

Institutionen för socialt arbete, Box 720, 405 30 Göteborg

Tel: 031-786 63 73

E-post: viveka.enander@socwork.gu.se

Författarpresentationer

Carin Holmberg, fil. dr i sociologi. Hennes forskning berör mäns våld mot kvinnor ur olika perspektiv samt sambandet mellan våld mot djur och våld mot kvinnor, partners och barn.

Viveka Enander, fil. dr, är lektor och forskare vid Institutionen för socialt arbete i Göteborg. Hennes forskning berör mäns våld mot kvinnor, emotioner och sociala rörelser.

Anne-Li Lindgren är professor vid Barn- och ungdomsvetenskapliga Institutionen vid Stockholms universitet. Hennes forskning rör barns livsvillkor och förändrade barnommar.

Max Weber – myt och verklighet

Religion, kärlek, pengar och politik

MAX WEBER (1864–1920) är samhällsvetenskapens mest citerade klassiker, bortsett från Marx som ju blev statsreligion, föremål för politisk liturgi och exeges. Weber föddes 21 april 1864, i Erfurt. Staden var då en preussisk enklav i Thüringen, men hans familjerötter är dock att söka i närheten av Bielefeld (Oerlinghausen) där slakten var engagerad i textilindustrin, och han härstammar från hugenotter som fördrivits från Frankrike på grund av religionsstriderna där. 150-årsminnet av hans födelse har 2014 resulterat i flera symposier och nya böcker, inte minst biografier. Jag avser här att belysa delar av hans liv och verk, om vilka vi i dag tack vare yppig dokumentation, utgivning av brev i *Max Weber Gesamtausgabe*, biografier av Jürgen Kaube och Dirk Kaesler, ett antal antologier och artiklar i fackpress (som *Max Weber Studies*) samt föreläsningsserier vid Bayerska Vetenskapsakademien och på andra platser vet mer än för några år sedan. Det privata planet är s.k. backdrop.

Weber är som gestalt undflyende, eftersom han inspirerat flera disparata traditioner, delvis som en följd av att han inte bildade någon egen egentlig sammanhållen skola. ”Weberska” begrepp som karisma och protestantisk etik har haft genomslag till och med i vardagsspråket, så vi kan utan missförstånd tala om japanernas ”protestantiska etik”. Och med Weber är det så paradoxalt att han samtidigt ses som en demokratisk och parlamentarisk pionjär och pro- eller proto-nazist, på grund av det svårtydda begreppet plebiscitär ledarskapsdemokrati. Inom samhällsvetenskapen uppfattas han vidare samtidigt som både positivist och antipositivist, på grund av att hans s.k. idealtyp, en sorts ”modell” över mänskligt handlande, kan tjäna både inlevande förståelse och rationell förklaring. Weber är dessutom grundsten för tre vitt skilda samhällsvetenskapliga paradigmen, den ”förstående” sociologin (Alfred Schütz m.fl.), den empiriska socialforskningen (Paul Lazarsfeld), samt den makroteoretiska funktionalismen (Talcott Parsons). Dessa skilda och delvis oförenliga ansatser tar alla sin utgångspunkt i Webers vetenskapslära. Samtliga har frodats i USA, med migranter som vårdnadshavare. Schütz och Lazarsfeld har sin bakgrund i Wien och kom att ingå i 30-talets diaspora till Amerika och Parsons tog sin doktorsgrad i Heidelberg på 20-talet.

Men vad stod Weber egentligen för? Vem var han? Han måste tolkas i sin kontext, vilket i första hand är den s.k. *deutscher Sonderweg*. Tyskland har haft speciella historiska betingelser, vilket ofta debatteras i termer av kontinuitet *vs* diskontinuitet, med hänsyn till behovet att inpassa NS-periodens tolv år i ett längre perspektiv.

Weber som sociolog är något av en skröna. I vardagsspråklig mening är det visserligen riktigt att betrakta honom som sociolog. Max och hans lillebror Alfred var aktiva i sociologins akademiska institutionalisering, t.ex. tyska sociologförbundets möte 1909. Så sent som vid tiden för Första världskrigets slut omtalar sig Weber dock som "politisk ekonom" och endast med stor tvekan som sociolog, "i enlighet med mitt anställningskontrakt" med LMU (Ludwig-Maximilians-Universität i München).

Weber är i själva verket närmast en antisociolog inom sociologin, och återfaller på en äldre tradition, från Machiavelli och Hobbes, med uppföljning av Bentham, och efterföljd i dagens *rational choice*. Sociologin har en kortare historia, om än något längre än Auguste Comte, som uppfann själva ordet. Sociologin har sina rötter i den skotska upplysningsfilosofin, och möjligen med viss hårdragning hos Samuel Pufendorf, med tanke på dennes roll för "civilsamhället" *avant la lettre*, före de skotska s.k. fyrstadieteorierna hos Adam Smith, Adam Ferguson och andra.

Webers kanoniska roll för sociologin är Talcott Parsons' förtjänst, genom att en Durkheimiansk övertolkning av Weber som får genomslag i USA leder till att Weber hamnar på parnassen av överlevande klassiker. I en omröstning inom ISA (International Sociological Association) hamnade två av hans arbeten på sociologins "tio i topp"-lista. Att det inte är oproblematiskt att sätta etiketten sociolog på Weber framgår dock redan av att den akademiska disciplinen inte fanns på hans tid. Webers professorer var i nationalekonomi, d.v.s. närmast "ekonomisk historia", *Wirtschaftslehre*. Hans första erfarenheter som akademisk lärare var i handelsrätt i Berlin. Och hans enda egentliga kontakter med yrkeslivet var som jurist, vilket satte djupa spår på hans pragmatiska sätt att hantera förklaringar inom samhällsforskningen. Vad en förklaring är i djupare mening har man funderat på i ett par tusen år, men i en domstol måste frågor om ansvar utredas, enligt tankefiguren "vad ledde fram till detta resultat?"

Weber är heller ingen teoretiker och saknar faktiskt ett sammanhållet samhällsbegrepp. Hans verk kan betecknas som en redskapsbod med många begrepp, definitioner, hypoteser, m.m. Han bygger upp sina generella idealtyper över den rationella byråkratin, etc., utifrån individuell handling, till en taxonomi à la Carl von Linné, väsensskild från den samtida sociologin som gärna sysslar med kollektiva fenomen som självmordsvågor, fotbollshuliganism och modenycker (fashions), vad som rör sig under ytan i industrisamhället. "Teori" som en rubrik för Weber är en uppfinning av Parsons, i hans översättning av del 1 av *Wirtschaft und Gesellschaft (Economy & society)* från 1947.

Max Weber: Made in the USA? är ingen orimlig rubrik för att leta efter den genuine Weber, nyckeln till förståelsen av hans verk. Den försenade Weberreceptionen i Tyskland är en följd av att hans tankar – delvis deformerade på grund av bristen på översättningar – återimporteras efter att ha förts över till USA av migranter, inte bara av Parsons som disputerat i Heidelberg, utan också av Sorokin och Frankfurtskolans flyktingar, m.fl. I Tyskland var Weber rätt länge relativt obemärkt.

Weber och hans hustru Marianne företar tillsammans med grannen i Heidelberg, teologen Ernst Troeltsch, 1904 en flera månader lång resa till USA, vilket resulterar i en mängd brev hem till Tyskland, mest till moder Helene. Dessa brev är ännu inte till

fullo utnyttjade, även om Webers Amerikaresa avhandlats av flera på senare år, t.ex. av Claus Offe (2004), men också Lawrence A. Scaff (2011).

Det är helt klart att Weber får en kick av sina amerikanska intryck, dock oklart hur stor, då en del av hans skildringar låter ana påverkan av Ferdinand Kürnbergers populära *Der Amerikamüde*. Weber hälsar på hos bekanta i New York, imponeras av *rush hour* över Brooklyn bridge. Chicago med dess *high pace* och etniska blandning gör också intryck. Han reser faktiskt ända till Guthrie i Oklahoma, med en del äventyrliga inslag. En redaktör som han gästade i Oklahoma City blev indragen i en duellutmaning. Under sin vistelse i Vilda Västern hinner Weber även med att träffa en indianhövding.

Han träffar också i den djupa Södern vid Tuskegee college den färgade lärde Booker T. Washington, en *role model* för sina rasbröder, och besöker även New Orleans.

Amerikaresan gav upphov till roande rubriker: ”World’s greatest thinkers, philosophers and masters of industry to discuss plans for advancement of mankind”, i *St Louis Mo. Republican*, och i *St. Louis Post-Dispatch*: ”wise men at world’s fair. Solomon and Socrates could get many valuable tips by attending...” Om de hade haft nytta av Webers föredrag är dock oklart; hans första offentliga framträdande på åtta år handlade om tysk jordbrukspolitik, d.v.s. det tema som dominerat hans forskning under 1890-talet.

Anledningen till Amerikaresan var en sociologikonferens i St. Louis i samband med världsutställningen, med många tyska gäster. Det blev kära återseenden, då flera av Chicagoskolans grundare – University of Chicago hade grundats med Rockefellerpengar 1892 (eller 1893, då verksamheten startade) – hade sina doktorsgrader från Berlinuniversitetet, där de lyssnat på Gustav von Schmollers föreläsningar.

De amerikanska inflytelserna går igen på många håll i Webers senare produktion, inte minst i de berömda s.k. tvillingföreläsningarna från 1917–19, såväl avseende den moderna demokratin som förhållandet vetenskap och omgivande samhälle.

Nu är emellertid Weber också en ”Would-be Englishman”, om vi får tro tysk-amerikanen Guenther Roth, den kanske mest lärde av alla Weberforskare, som skrivit en hel bok på temat Webers tysk-engelska familjehistoria (Roth 2001).

Webers högborgerliga familj ingår i ett nätverk av kosmopolitiska borgare med släktförbindelser i bl.a. England och Argentina. Marianne Weber är i sin biografi över maken Max (1926) påfallande kortfattad om brittiska resor och släktförbindelser, antagligen av patriotiska skäl. Weber är visserligen mycket tysk, med officersära, och betoning på att vara *satisfaktionsfäbig*, vid ett par tillfällen nära att bli indragen i dueller, och är svår att tänka utan tysk *Bildungsbürgertum* men icke desto mindre ett exempel på sin tids globalisering. Själva temat England-Tyskland är för övrigt en dimension som inte kan försummas, men som vi likväl här i stort sett förbigår. Webers politiska sociologi tar intryck av brittiska förhållanden. Gladstone är ett av många exempel på karismatiska demagoger som vinner makt över parlamentets huvud. Lloyd George en caesaristisk ledare.

Det bör nämnas att under 1900-talets första decennium var hustrun Marianne nog mer av offentlig gestalt än Max. Hon var en tid ordförande för tyska kvinnoförbun-

det och hade skrivit lärda verk om kvinnans familjerättsliga ställning. Den s.k. Rugeaffären är kanske det tillfälle Weber är närmast bli indragen i duell. Arnold Ruge hade kritiserat kvinnorörelsen och kulmen nåddes i *Heidelberger Tageblatt* (december 1910) vari han hävdar att kvinnorörelsen bestod av gamla ungmör, sterila fruar, änkor och judinnor, medan de som fyller sina modersplikter saknas. Den barnlösa Marianne kände sig inte utan anledning träffad och Weber ryckte ut till hennes offentliga försvar – med en del roande polemik som vi inte närmare går in på som följd, men som är tillgänglig i *Max Weber Gesamtausgabe: Briefe 1911–1912, III/7.2. Halbband* (Tübingen: Mohr, 1998: 816 et passim).

Det finns ingen riktigt heltäckande biografi över Weber. En sådan är också svår att åstadkomma innan alla breven är tillgängliga. Joachim Radkaus psykologiska tolkning har rönt mycken uppmärksamhet (Radkau 2006). Att Weber först i mogen ålder fick utlopp för sina sexuella behov och då inte med hustrun utan med Mina Tobler och Else Jaffé-von Richthofen är bekant men kan knappast bidra till förståelsen av hans tidiga verk – och i flera avseenden finns en tydlig kontinuitet mellan den unge och den mogna Weber.

Vi får ytterligare en bild av Weber, som potentiell och oförlöst anarkist. I Ascona i Schweiz – för hundra år sedan ett annex till Münchens bohemiska Schwabingkvarter – kom han i kontakt med helt andra kretsar än i Heidelberg, t.ex. ”die tolle Fanny”, Franziska Gräfin zu Reventlow. Det var den tidens ”flower power”, med personlighetsförverkligande genom experimentella livsformer och sexuell frigörelse.

Max var ”Mammas gosse” och mycket religiös till sin livsföring, och kontakter med Otto Gross – far till Elses son – och dennes kvinnor, med inslag av bohemeri och viss mysticism à la Stefan George erbjöd onekligen en kontrast. Om Weber led av någon form av sexualfobi så led Gross av erotomani och var Webers motsats. Moder Helene levde ända till 1919, året före Webers frånfalle.

Weber hade av allt att döma ett vitt äktenskap med sitt kusinbarn Marianne. Det finns egentligen inget som antyder att Marianne var frigid och makarna Weber lär ha haft delat sovrum i Freiburg i mitten av 90-talet. Tavlorna där hade erotiska motiv, etsningar av Max Klinger. Men endera var de ”pandor” eller också hade de valt att vara asexuella. Det finns tecken på att den i en del avseenden asketiske Weber såg sexuell aktivitet som kraftödande och intellektuellt hämmande, och att detta är anledningen till att han plågas av de ofrivilliga nattliga sädesuttömningar som svärmor och svärdotter diskuterar förhållandevis obesvärat. Moder Helene upplevde sexuallivet som en trist plikt och det var ett oförsonat gräl med fadern Max sr om moderns rätt till eget liv som utlöste Webers långa nervlidande (cirka 1897–1902). Det kan vara upplevelser från barndomen som präglade moderns sexualfientliga attityd. Något liknande kan gälla för Marianne som var föräldralös och vuxit upp hos en släkting som var mentalt instabil.

Webers alkoholvanor oroade både Marianne och Helene. Weber var knappast alkoholist men ”trinkfest” och spottade inte i glaset. Han var däremot som tidstypisk sömlös neurasteniker legal narkoman och använde bromider och opiater, som morfin, och fick även recept på heroin – som hostmedicin. På bilder från strax efter se-

kelskiftet ser Weber ”plufsig” ut, ingen man i högform, i kontrast till foton från tiden som lasaretsadministratör under Första världskrigets tidiga år, då han förefaller vara en imponant gestalt med en kallelse.

Särskilt brittiska kultursociologer är livligt intresserade av Webers sexualliv som en nyckel till förståelsen av hans verk. Man kan inte omedelbart inse vad det skulle göra för skillnad i tolkningen av Webers texter om han så hade varit pedofil. När han äntligen kom loss med sin ”domina” Else så var det dock mest harmlösa sadomasochistiska böjelser som kom till uttryck (Weber uppskattade att bli piskad iförd korsett). Men hans asketiska livshållning är formativ och en biografisk bakgrund till hans religionssociologi.

Runt 1904–05 ändrade sig dock livet för Weber, med en ”jump start” på flera områden. Han kunde återvända till aktivt skapande efter ett antal år som nervsjuk kurortspatient, år då han ”inte levde utan bara existerade”, vegeterade. Det var en gradvis process och redan 1902 hade hans penna åter börjat flyta, om än stillsamt. Makarna dras med ekonomiska problem i väntan på arv och är beroende av moder Helene. Sin professur i Heidelberg hade Weber frånträtt på grund av sina kroniska nervlidanden.

Max Weber och kapitalismens uppkomst – och amerikanska förbindelser

Max Weber har för den bildade allmänheten blivit mest känd för begreppen Karisma och Protestantismens etik. Det finns bilmodeller, kaffebryggare och lakanset som heter ”Karisma”.

Åren 1903–07 skriver han ett antal essayer i metodologiska spörsmål, på förekommen anledning; mest känd är den berömda s.k. objektivitetsuppsatsen från 1904. I Sverige är det väl mest som symbolperson för vetenskaplig objektivitet han uppmärksammas, något som i vårt antimetafysiska akademiska landskap faller i lucker jord, och bl.a. torde inspirera Gunnar Myrdal. Samma inslag väcker negativa reaktioner i naturrättsliga kretsar, t.ex. hos Leo Strauss (1953) och Allan Bloom (1987) där man vänder sig mot ”relativism” hos de europeiska klassikerna.

Det kan synas paradoxalt att Weber framstår som portalgetsalt för värdefri forskning samtidigt som hans religionssociologi är en plädering för idéernas roll för samhällsutvecklingen och näringslivets utveckling.

1905 ägnar sig Weber även åt att följa den ryska förrevolutionen, lär sig rentav ryska, i det syftet. Weber inleder också sin jämförande religionssociologi, med två uppsatser om just Protestantismens etik och kapitalismens anda, först publicerade i *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, som Weber nyligen blivit medredaktör för, tillsammans med bl.a. Werner Sombart. Webers skrift om kapitalismens uppkomst publicerades sedermera något reviderad som bok 1920, den enda av sina böcker som Weber själv fick uppleva i färdigt skick före sin förtidiga död.

Hans postumt publicerade jämförande religionssociologi omfattar tre volymer trots att den är ofullbordad. Weber hann t.ex. aldrig med ett systematiskt grepp på kristendomen. Skriften om Protestantismens etik och kapitalismens anda, synnerligen omdebatterad, ingår som upptakt i den stora jämförande religionssociologin.

Innan vi går in på vad Webers s.k. Kalvinisttes faktiskt går ut på kan ett par anmärkningar var på sin plats.

Weber har själv en ambivalent inställning till religionen. Han är mycket präglad av sin ytterst religiösa mor och härstammar som sagt från en hugenottsläkt. Han är "Lutherskt" präglad av systematisk livsföring. Ibland koketterar Weber rentav som en i alla fall hypotetiskt i hemlighet privatreligiös person, bl.a. i ett föga uppmärksammat brev till Ferdinand Tönnies i februari 1909 (Briefe 1909–1910 MWG II/6 1994: 63–66). Samtidigt är Weber ytterst noga med att betona gränserna för vad man kan hävda med vetenskapligt stöd; det är rentav detta som är poängen. Kalvinisttesten har en självbiografisk anknytning.

Man brukar tala om ett marxistiskt och ett weberskt paradigm, det har i kölvattnet efter 1968 utvecklats en hel Marx-Weber-industri. Men det hela är förfelat då det inte finns något enhetligt Marxistiskt forskningsparadigm och Weber dessutom i vissa skrifter själv är närmast historiematerialist, t.ex. i uppsatsen från 1896 om de sociala orsakerna till Romarrikets nedgång.

Just beträffande kapitalismens uppkomst kan man dock faktiskt kontrastera Marx och Weber. Weber, som i sin vetenskapsfilosofi närmast framstår som förespråkare av "ideologiernas död" – innan detta begrepp föddes, står här för idéernas kraft att påverka utvecklingen, medan Marx betonar ekonomiska grundfaktorer, främst den s.k. inhägnadsrörelsen i England, som skapade ett proletariat som kunde bli fabriksarbetare, när *squatters* fördrevs från sina torp, som de inte hade lagfart på. Egentligen erbjuder Werner Sombart (1916–) mer "kött på benen" än både Marx och Weber, genom sina sex volymer om den moderna kapitalismens uppkomst.

Kalvinisttesens innebörd är att det är predestinationsläran som skapar idoga entreprenörer. Världslig framgång är tecken på att man är bland de utvalda som på uppståndelsens och domens dag kommer att sorteras bland de "vita fåren" och hamna i himlen. De som odlar småborgerliga dygder och använder sin tid nyttigt och strävsamt ägnar sig åt religiös bokföring, samlar poäng för evigheten och sin själs frälsning. Kapitalismens nödvändiga kapitalackumulation och inomvärldsliga rationalitet är resultatet av en utomvärldslig strävan efter evig frälsning.

Nordamerika är ju de protestantiska sekternas eldorado, ett gigantiskt "Jönköping", då nationen grundas av frireligiösa som känner sig förtryckta i Europa. Det gäller de ursprungliga pilgrimerna till Massachusetts men även den tidiga svenska emigrationen, till Bishop Hill och andra platser. Konventikelplakatet gällde i vårt land till 1858 och många av oss kommer nog i håg scenen från Mobergs *Utvandrarna*, när prosten och polisen bryter sig in i ett läsarhem och skingrar ett bibelmöte.

Förenta Staterna är här som i en del andra fall *an identity giving other* i en positiv mening, i viss mån Europa som i en skrattspegel, med vissa typiska drag förstorade. I viss mening är de ursprungliga tretton staterna i den amerikanska unionen också den första europeiska unionen.

Benjamin Fanklins *Advice to a Young Tradesman* är således ett viktigt dokument som "operationaliserar" Kalvinisttesen. Weber hade redan som liten parvel fått denna skrift i gåva av Kapp, en vän i familjen som sedermera utvandrade till New York,

som i slutet av 1800-talet var den tredje tyska staden, efter Berlin och Wien. Franklin betonar att flit och rationell tidsanvändning är bra för kreditvärdigheten hos en ung man som vill etablera sig som företagare. Man bör vara försiktig med att visa sig glammande på krogen; ljudet av yxhugg gör kreditgivarna mer nöjda.

De Tocquevilles resa längs Ohiofloden, då gräns mellan s.k. fria stater och slavstater, med iakttagelser om livet på båda sidor, mer livligt på yankeesidan och trögflytande på Söderns sida, styrker också iakttagelsen om det puritanska arvets betydelse för ekonomiska framsteg.

I Franklins fall är skenet lika viktigt som de ursprungliga religiösa motiveringarna. Vad man tror på spelar inte stor roll, utan det är en uppsättning attityder och en uppförandekod som institutionaliserats.

För Weber är ju den moderna kapitalismens uppkomst också inledningen till en irreversibel rationaliseringsprocess som går segrande över hela världen. Hans ofta citerade yttrande att "Der Puritaner wollte Berufsmensch sein, wir müssen es sein" illustrerar den "rationalitetens järnbur" som Weber förknippas med; egentligen en lyckad felöversättning av *das stahlharte Gehäuse jener Hörigkeit der zukunft*, och en metafor som kan spåras till Bunyans *Kristens resa*. Men att vi – på gott och ont – lever som i ett ekorrhjul som inte är särdeles lätt att frigöra sig från är väl svårt att förneka.

Det skall också sägas att Weber talar om den *moderna* kapitalismen och dess *take off*. Kapitalismen som sådan har funnits tidigare. Kapitalismen har en generalrepetition i norditalienska städer som Florens redan på 1300- och 1400-talet. Den under Renässansen uppfunna italienska bokföringen underlättar rationellt företagande. Och i städerna under medeltiden utövades också en protokapitalism, vilket Weber också skildrat i en skrift om *Staden*.

Webers tes har blivit synnerligen omdebatterad och redan den debatt som pågick i Webers egen livstid omfattar i Joh. Winckelmanns bibliografi åtta tätskrivna sidor (1995 [1968]).

Svensken Kurt Samuelsson (1961 [1957]) har t.ex. hittat vissa svaga punkter i det statistiska material som Weber åberopar, om protestanter och katolikens benägenhet att sända sina barn till tekniska respektive humanistiska läroverk. Allmänt sett finns annars åtskilligt empiriskt stöd för Webers tes. I Tyskland så är en stor majoritet av framträdande ledare inom näringslivet protestanter (evangeliska) medan förhållandet är omvänt inom kulturlivet, där katolikerna visar framfötterna. I USA är John D. Rockefeller en "idealtyp" för den protestantiska etikens betydelse för kapitalismens utveckling. Han var så sparsam att han bokförde även en blomma till sin flickvän, samtidigt som han före Bill Gates och Warren Buffet är den som gett bort mer pengar än någon annan, i viss kamp med Andrew Carnegie. Det är bra att ha rikedom som tecken på att vara utvald till evig frälsning – men det är också en skam att dö rik. Gamle Rockefellers favoritnöje var att vara söndagsskollärare för barn på sin fritid.

Webers tes är "still going strong" men inbjuder till kritik. Det finns gott om avvikande fall och alternativ. Nu är detta emellertid inget Weber skulle invända mot, då det är poängen med hela hans religionssociologi i övrigt. Genom att studera alla världsreligioner med rationella tankefigurer kunde han kanske hitta orsaken till att

den moderna kapitalismen får sitt *take off* i just Europa, genom en J. S. Mill-inspirerad jämförande metod, att resonera om skillnader och likheter för att isolera förklarande faktorer. Weber har heller aldrig hävdad att Kalvinisttesten är en uttömmande förklaring utan en viktig eller möjligen rentav den viktigaste. Men utan kol och andra energikällor hade det inte blivit ”snurr på spelet”.

Man kan ifrågasätta kalvinisternas logik, också på den grunden att om det är förutbestämt, det är ju betydelsen av predestinationsläran, vem som skall blir frälst till evigt liv och få kalvstek i himmelens höjd, varför då bemöda sig om att samla jordiska rikedomar och viga sitt liv till den moderna kapitalismens ”ursprungliga kapitalackumulation”? Defaitism kunde förefalla lika logiskt.

Webers tes får stort genomslag i USA, där det är populärt bland doktorander att försöka belägga eller vederlägga Webers kalvinisttes, t.ex. genom jämförelser mellan religiösa sekter i Europa och USA; menoniterna är populära i sammanhanget. I Amerika kan man – visserligen grovt förenklat men ändå klaggörande – hävda att staten inte finns, utan civilsamhället *är* det religiösa samfund som man tillhör och statsmakten ett – som bäst – nödvändigt ont. Jag har själv tack vare släktingar starka intryck från söndagsskola för vuxna i den presbyterianska kyrkan i LaPorte, Indiana. Det var en upplevelse som öskt förde tankarna till de Tocqueville och Weber.

Webers s.k. sektuppsats (’Kirchen’ und ’Sekten’), från 1906 finns i tre utgåvor, först i *Frankfurter Zeitung*, därefter i *Die Christliche Welt* och slutligen i *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie* och erbjuder en antropologisk genväg till förståelsen av Weber, vilken jag gärna rekommenderar då *Protestantismens etik och Kapitalismens anda* inte är särskilt lustig läsning, med alla omständliga fotnoter.

Under den nästan tre månader långa USA-resan 2004 så besöker Weber även *hill-billy*-släktingar i Mt Airy North Carolina, där hans släktingar fann honom vara a *jolly good fellow*. Han får tillfälle att bevista ett vuxendop tillsammans med sina släktingar, vilka bytt namn till Miller (från Fallenstein), för att inte falla ur ramen i det nya landet. En yngre släkting anförtrodde Weber att den släkting som just lät sig döpas mest var ute efter att trygga sin framtid som företagare, då han avsåg starta en bank. Han kunde nu räkna med att få traktens baptister som kunder.

Nu har emellertid senare forskning kunna visa att Webers sagesman hade ett horn i sidan till den som skulle döpas och att det handlade om illvilligt skvaller. Sagesmannen tillropade den döpte med frågan om det inte var kallt i den strida bäcken, och fick till svar att han uthärdade då han tänkte på en mycket varmare plats. William Swatos jr, pastor och sociolog i East Moline och knuten till ”svenska” Augustana College i Rock Island lät sina studenter resa ner och intervjua kvarlevande Webersläktingar. Poängen är att de ursprungliga motiven faller i glömska medan attityderna består, må vara att den nydöpte i Mt Airy tydligen inte helt glömt den religiösa aspekten och att Webers sagesman inte var något opartiskt sanningsvittne.

Enligt en förargelseväckande skrift av amerikanen Charles Murray så har mer än 90 procent av mänsklighetens civilisatoriska framsteg ägt rum i Västerlandet under det senaste millenniet (Murray 2003). Det är sant att det är ett egendomligt historiskt fenomen att Västerlandet – en liten vårta på den euroasiatiska landmassan, splittrad

av krig – så snabbt kunde komma att dominera hela världen. Weber är dock ambivalent till välsignelsen av denna järnbur av tilltagande rationalitet – och ser karisman som en nyttig balanserande motkraft. Han är sparringpartner till senare års teorier om ”multipla moderniteter” (S. N. Eisenstadt, Björn Wittrock, m.fl.), som visserligen är väl anpassade till *political correctness* men likväl har en hel del som talar för sig. Ett modernitetens genombrott i Kirgisien kommer inte att upprepa vad som skett i Europa, utan vara präglad av den egna kontexten med dess historiska präglingar.

Max Weber: Demokratisk pionjär och nazistisk förtänkare?

För Max Weber är politiken hans hemliga kärlek, som han skriver till Mina Tobler, hans doktorand och en av de få kvinnorna i hans liv. Han kunde med Goethe utbrista att ”två själar dväljes i mitt bröst”. Webers insats inom samhällsvetenskapen består i att motverka okontrollerad påverkan av värderingar i forskningsprocessen. Men allmänt sett finns ett tvetydigt samband, att Weber vill skydda vetenskapen från politik, men också tvärtom, att vetenskapen inte skall inkräkta på politikens revir.

Som Timothy Garton Ash och andra påpekat så måste en ansvarig politiker ibland ljuga, som de Gaulle om Algeriets frigörelse. Det vore ansvarslöst att inte ljuga. En vetenskapsman skall ägna sig åt besinningslöst sanningssökande, för att ge de ansvariga politikerna bästa beslutsunderlag. Att leva ”i sanning” som Vaclav Havel förespråkade kan nog kännas skönt men är inte genomgående ansvarsfullt. En politiker blir i en demokrati föremål för ansvarsutkrävande och måste agera konsekvensetiskt och målrationalt, medan vetenskapsmän och religiösa kan vara värderationella och övertygelsetiska.

I centrum för rubrikens fråga står Webers syn på ledarskapet. Att Weber är en aktiv förespråkare av förnyade statsformer och introduktion av den parlamentariska demokratin i Wilhelmiska Tyskland är ställt utom tvivel. Det är ett huvudtema i hans dagspolitiska kommentarer i den liberala *Frankfurter Zeitung* under Första världskriget. Han utvecklar samtidigt det karismatiska ledarskapet som en del av sin typologi över legitimt styre, samtidigt som han saknar en kategori för demokratiskt styre; han talar i stället om legalt-rationellt styre och demokratin framträder som undertyp till karismatisk legitimitet, som är en instabil övergångsform mellan traditionellt och modernt – legalt-rationellt – styre.

Webers politiska insatser förtjänar en redogörelse. Han börjar som tämligen konservativ nationalliberal, för att gradvis bli mer ”vänster”. Hans far Max Weber sr är medlem i preussiska parlamentet och en tid även tyska parlamentet. I föräldrahemmet blir Max Weber jr bekant med flera betydande nationalliberala politiska och kulturella gestalter. ”Nationalliberal” betecknar en liberalism som anpassat sig till Bismarcks framgångsrika ”lilltyska” nationsbygge.

Den unge nationalekonomen Weber ägnar sig åt vad vi idag skulle kalla policyanalys. I omfattande studier över jordbrukspolitiken öster om Elbe kommer han fram till att förordna en mer restriktiv invandringspolitik, för att minska inflödet av polska säsongsarbetare, för att i stället stimulera tyska bosättningar i främst West-Preussen. Den politiskt sociologiska kärnpunkten är att den ledande junkerklassen, tämligen hegemonisk

som rekryteringsbas inom både officersskräet och ämbetsmannakåren, har egenintressen som går på tvärs mot det nationella intresset. För att överleva amerikansk konkurrens på spannmålsmarknaden måste junkrarna i tilltagande grad förlita sig på polska säsongarbetare, som var tillfreds med påvrate villkor, de kunde ”leva av gräs”.

Weber sammanfattar sina rön i sin omdiskuterade installationsföreläsning i Freiburg i Br, det s.k. *Freiburger Antrittsrede*. Logiken är komplicerad med magra och fruktbara jordar på hög- respektive lågland och etniciteter operationaliserade i termer av religionstillhörighet. Utan att gå in på finare detaljer så kan man säga att Weber ger uttryck för en omvänd socialdarwinism, att de enligt honom kulturellt underlägsna polackerna har en större överlevnadskapacitet, och kommer att tränga ut det tyska elementet i gränstrakterna till Tsar-Ryssland, som Polens kärnland då var en del av. Weber lider av viss Russofobi. Han förespråkar ny tullpolitik och lagstiftning om bostättningssubventioner ägnade att gynna tysk bosättning, och även då gynna militärstrategiska säkerhetshänsyn.

Man kan tycka vad man vill om Webers synpunkter, men som analys är den en föredömlig policyanalys, som rationalisering av värdehierarkier i det politiska beslutsfattandets tjänst. Om ni vill så, gör så. Det kan låta enkelt men är en pionjärgärning, jämfört med vad som tidigare varit brukligt då forskningen mest utmynnat i statistiska sammanställningar. Grundproblemet med en etablerad överklass som hade egenintressen i strid med nationens allmännyttan är aktuell på många håll, inte minst i Latinamerika.

Man brukar diskutera om Weber var rasist, och frågan kan knappast få ett enkelt svar. Han hade uppenbarligen låga tankar om polackernas kulturella nivå och var i det avseendet säkert präglad av sin värnplikt i Poznan/Posen, där han som blivande reservofficer hade sugit åt sig tidstypiska fördomar. Weber var inte antisemit, och han var aktiv i att hjälpa t.ex. Georg Simmel och Robert(o) Michels i deras karriärutveckling. Visserligen förespråkade Weber kvotering inom universitetsvärlden, men det var för att ge judarna en chans. Men i hans politiska skrifter från tiden för Första världskrigets slut så finns en del föga citerade utbrott om hur Tyskland kan komma att bli överflyglat inte bara av fransoser: ”Tyskland slåss för själva sin existens mot en armé i vilken ingår negrer, Ghurkas, och allehanda barbarer som har kommit ut ur sina gömslen och nu samlas runt Tysklands gränser, redo att föröda vårt land” (min översättning från en passage i början av ”Parlament und Regierung im neugeordneten Deutschland”) (Weber 1917, i *GPS*: 307). Det här är ett undantag och föga typiskt; krigsretorik kan heller inte vara ett tillfredsställande belegg för en rimlig tolkning utan måste ses i sitt sammanhang.

Bilden måste nyanseras, Weber var visserligen geopolitiskt orolig för Ryssland men hade många unga ryska studenter i Heidelberg, vilket var ömsesidigt befruktande. Hans utbrott mot koloniala trupper på tysk mark skall också ses mot bakgrunden av den tidstypiska imperialismen, som Weber var en moderat anhängare av, med ungefär samma analys som Lenin, och förstås Hobson, om man så vill, att den ”westfaliska” europeiska konserten var ett globalt spel. Stormakterna i Europa borde ha ett balanserat innehav av kolonier, alla med sin ”fair share”, vilket skulle mildra motsättningar i Europa. Att kulturlandet Tyskland skulle översvämmas av främmande trupp var för Weber en outhärdlig tanke.

Under sin Amerikaresa 1904 visade Weber att han var benevolent till de färgade sociologerna vid Tuskegee och deras strävan, t.ex. W. E. B. DuBois, som han publicerade i en tysk tidskrift. Weber attackerade för övrigt mycket energiskt Alfred Ploetz vid den tyska sociologkonferensen 1910, för dennes biologiska rasism.

I början av seklet var Weber rådgivare åt Friedrich Naumann, en kristligt social reformivrare, mest berömd för att ha myntat termen *Mitteleuropa* (Naumann 1916). Att Naumann tidstypiskt talade om en nationalsocialism är en tillfällig ordlikhet. Weber hjälpte vidare den självlärde arbetaren Levenstein att genomföra politiska opinionsundersökningar.

Weber var kritisk till Wilhelm II's ryckiga utrikespolitik, till den grad att han var nära att bli åtalad för majestätsbrott, efter att ha kallat kejsaren en krönt dilettant. Överhuvudtaget kan man säga att Webers politiska sociologi i mycket präglas av "Arvet efter Bismarck", i grunden ett maktvacuum.

Under kriget tog Weber livlig del i den politiska debatten och var synnerligen kritisk till det oinskränkta ubåtskriget, som han förutsåg skulle dra in USA i kriget, vilket det också gjorde. När det drog ihop sig till krigsslut så var Weber aktiv i liberala partibildningssträvanden – hamnade slutligen i Tyska demokratiska partiet – och han medverkade som expert vid tillkomsten av weimarförfattningen, där hans insats nog fick olyckliga följder. Han förmodas ha haft ett medansvar för paragraferna 48 och 41, om bl.a. exekutivens extraordinära befogenheter, vilka fick en olycklig tillämpning under Weimarrepublikens slutskede. Han genomlevde i München den bayerska rådsrepubliken och en frisinnad studentförening kunde övertala honom att hålla ett offentligt föredrag över ämnet "Politik som yrke" (eller "Politik som kall"), endast genom att hota att anmars bjuda in Kurt Eisner, den bayerska republikens (Freistaat) förste ministerpresident. Weber tyckte inte om Eisners försök att i brev till president Wilson lasta Tyskland för skulden till kriget, för att gynna bayersk separatism. Det är dock typiskt för Weber att han ingrep för att rädda Ernst Tollers liv, genom att vara karaktärsvittne i de rättsuppställningar som följde efter den bayerska sovjetrepublikens sammanbrott. Toller – segraren vid Dachau i spetsen för en röd bondearmé – var enligt Weber en renhjärtad idealist men i ett anfall av galghumor hade Gud gjort honom till politiker. Den ingalunda humorfria Weber fick skrattarna på sin sida och Toller fick en mild dom. Annars var caférevolutionärer (café literati) ett anatema för Weber. Vid Burg Lauenstein-symposiet 1917 hade Weber dock blivit vän med både Toller och Schwabingbohemerna Erich Mühsam, vilka båda senare flera gånger besökte Weber för intellektuellt umgänge. Konservativa studenter demonstrerade 1920 mot Weber för att han ville att Kurt Eisners mördare Graf Arco Valley skulle dömas till döden, för att stämma i bäcken i stället för i ån. Weimartiden kom ju också att kännetecknas av flera tusen politiska mord.

Ett udda inslag i Webers politiska karriär är att han efter sammanbrottet var medlem av arbetar- och soldatrådet i Heidelberg och vid ett offentligt möte uppmanade till kamp mot versaillesfredens drakoniska bestämmelser, om nödvändigt till och med via gerillakrigföring.

Weber ingick i versaillesdelegationen. Han var flera gånger aktuell för att bli riksdagskandidat, första gången redan före sekelskiftet, som representant för Saarbrück-

en. Efter världskriget var han påtänkt som statssekreterare i inrikesdepartementet. Men hans tillfälle kom aldrig. Han väntade i kulisserna men blev aldrig inropad. Han saknade väl också det tålmod för ”segt sågande i hårt trä”, som han beskriver politikerns lott i ”Politik als Beruf”, vid sidan av ”Vetenskap som yrke” en av hans tvillingföreläsningar, Webers ”svanesång” som de kallats av Golo Mann.

På vad sätt kunde Weber komma att figurera i Nazismens förhistoria?

Ingen hävdar att Weber skulle ha haft några större sympatier för nazismen om han levat längre än till 1920. Karl Jaspers såg rentav Weber som den ledare som om han fått leva kunde ha räddat Tyskland från NS-diktaturen. Nazisterna var också kritiska till Weber (Christoph von Stedings doktorsavhandling är en uppgörelse med Webers objektiva vetenskapssyn) som i deras ögon liksom Thomas Mann representerade borgerlig dekadans. Om inte annat skulle Webers syn på vetenskapens integritet och autonomi ha bäddat för en kollision. Vidare saknade Weber förståelse för antisemitismen. Nazismens programmatiska antimarxism är heller inget Weber skulle ha instämt i; hans inställning till Marx är sammansatt. Han kanske skulle ha haft glädje av de inledande utrikespolitiska framgångarna, men då bör man komma ihåg att Hitler hade samma utrikespolitiska mål som alla större partier i Weimarrepubliken, fast eftersträvade med skarpare medel. Också Keynes hade hävdade att versaillesfreden var en orimlig konstruktion.

Det kan synas absurt att tala om Weber som hypotetisk pro-nazist, då han snarast utvecklades från en nationalkonservativ till en sorts välfärdsnationalist, med betydande förståelse för socialdemokratiens krav. Hans uppsats om ”Wahlrecht und Demokratie...” är mycket talande. Vi är skyldiga de från fronten återvändande soldaterna att de får allmän och lika rösträtt, framhåller han. Demokratin är ett medel att integrera arbetarklassen i samhället, i ett läge då man inte vet vad den kommer att hitta på, revolution, trade-unionism eller reformism. Weber är en funktionell ”förnuftsdemokrat” och aristokratisk liberal – men ingen normativ övertygelsesdemokrat. I hans demokratisyn är ansvarsutkrävande centralt, viktigare än deltagande och direkt demokrati.

Det är dock den överdrivna ”socialdemokratiseringen” av Weber under Förbundsrepubliken efter Andra världskriget som leder till en reaktion. Hos Wolfgang J. Mommsen (1959) förvandlas Weber rentav från en snäll liberal till en elak nationalist. Det är Webers syn på karismatiskt ledarskap som står i fokus. Häftig debatt följer, där Webers sentida ”vänner” söker rädda honom, bl.a. genom att påstå att han var mycket inspirerad av den brittiska parlamentarismen; ett inflytande de dock misstolkar som ett utslag av liberaldemokratisk ådra. Weber hade tagit intryck av Thomas Carlyle om ”stora män” och såg Gladstone som en plebiscitär ledargestalt och senare under kriget Lloyd George som en ”Caesar”, vars maktställning delvis vilade på hans popularitet inom hären. Weber var enligt sin unge släkting Wolfgang Mommsen – Webers syster Clara var gift med en son till den store historikern och nobelpristagaren Theodor Mommsen, Wolfgangs farfarsfar – medansvarig för Hitlers maktövertagande just genom att hans syn på det karismatiska ledarskapet så att säga ”markberedde” tyskarna för Hitlers maktövertagande.

Hitler var förvisso en karismatisk ledare med utpräglat plebiscitära – retoriska –

talanger som också blev en Caesar, genom sina inledande militära framgångar. Men även Gandhi och Jesus är karismatiska gestalter, och de Gaulle en caesaristisk ledare. Utan att gå in på detaljerna så kan man säga att "plebiscitär" (syftar ursprungligen på folkbeslut i Antikens Rom) som begrepp syftar på retorik som medel att vinna folklig legitimitet över den lagstiftande församlingens huvud, som t.ex. Franklin D. Roosevelt i sina s.k. *fireside chats* mot den amerikanska Högsta Domstolen. Karisman har många bestämningar men en kärna är en förmåga att förkroppsliga anhängarnas förhoppningar och göra dem beredda till uppoffringar. En Caesar står över författningen, som General de Gaulle, eller Douglas MacArthur, "American Caesar".

Hos Weber fyller karisma flera funktioner, och en är att tjäna som ett slags motmedel mot den tilltagande "avtrollningen" och rationaliseringen, genom att generera nya värderingar. Den bidrar även till att balansera byråkrati och expertvälde.

Själva frågeställningen om Weber och nazismen är dock berättigad så till vida som att många intellektuella fascinerades av stalinism eller nazism, t.ex. Hendrik de Man och Michels, Webers synnerligen gode vän – till dess de blev ovänner 1915, då de hamnade på skilda sidor i stormaktspolitiken. Den mest kontroversielle gestalten i Webers fall är Carl Schmitt, berömd katolsk rättslärd som blev Hitlers "kronjurist", och vars decisionism kan ses som en radikal variant av Webers syn på vetenskap och politik. Jag kommer ihåg att Wolfgang Mommsen vid en lunch i Münchener Kaulbachstrasse i mitten av 90-talet med eftertryck förtalte mig att "vi är inte färdiga med Schmitt på länge än". Stephen P. Turner, filosof vid University of South Florida i Tampa, FL, har i ett par texter behandlat Carl Schmitt som en inspiratör till Habermas, liksom denne en sofistikerad kritiker av den liberala parlamentarismen (något förvirrande har den kanske bästa av ett par texter på samma tema titeln "The significance of Shils" och publicerades 1999 i ASA-tidskriften *Sociological Theory*). Det är svårt att komma förbi Schmitts syn på vän och fiende som politikens grundläggande begrepp; försök synes resultera i att begreppen bara fylls med nytt innehåll. Hans syn på suveränen som den som behärskar undantagstillståndet är föga sympatisk men kan inte frångämmas betydande realism, att fånga Ögonblicket, med rätt kombination av *virtu* och *fortuna*, är politikens svåra konst, från Machiavellis dagar. Man tänker gärna på Hitlers Röhm-kupp midsommar 1934, men man kunde lika gärna exemplifiera med Helmut Schmidts sätt att ta kommando under flodvågskatastrofen i Hamburg i början av 1960-talet.

Det finns inslag i Webers maktlära som kan vidareutvecklas i Nazistisk riktning. Weber är relativist i författningsfrågor och har inga stora problem att övergå från att förespråka en mer renodlad parlamentarism till att förorda ett starkare presidentstyre. Parlamentarismen möjliggör dock att avsätta gamla och förbrukade karismatiska ledare. De har annars ingen naturlig pensionsålder. Unga karismatiska revolutionärer, som Kubas Castro, blir gärna geronter – om de inte dör unga. Någon ordnad succession finns inte i den rena karismatiska legitimitetstypen. Men faktiska samhällen är ofta en blandning av flera idealtyper. NS-väldet är ett gott exempel, där samsas karismatiska, traditionella och legalt-rationella drag.

Titlar som "Max Weber: our contemporary" är präglade av en presentistisk iver att dra nytta av valda inslag i Webers tänkande, eller använda honom som ornament,

bortom hans egen förståelsehorisont, för våra aktuella syften. "Neo-Weberianism" är t.ex. en term som knappast alls förekommer i seriös Weberologi. Det är visserligen legitimt att fråga vad vi kan lära oss av Weber. Risken är dock stor att då övertolka vissa inslag i hans texter och undvika att tränga in i deras ursprungliga kontext. I Webers fall är det inte minst arvet efter Bismarck, *Deutscher Sonderweg* och det försenade nationsbygget, som för oss tillbaka till både 1848, Napoleon, Westfaliska freden 1648 och LIMES. Men detta är en annan historia.

Max Weber levde egentligen ett händelseöst liv, om vi jämför med t.ex. Gunnar Myrdal och hans vådliga resor, med flygplan som skjuts ner på återfärden, C. Wright Mills, Alvin Johnson och andra. En del migranter hade äventyrliga öden, t.ex. Pitirim Sorokin och Hanna Arendt. Webers *life trajectory* är dock viktig för förståelsen av hans verk. I den här texten ligger tonvikten lika mycket på liv som på verk. Amerikaresan är nog det mest spännande i hans liv.

Att upprätta en selektiv litteraturlista är något av ett "dragspel" och i nedanstående selektiva litteraturlista har tonvikt lagts vid mindre uppmärksammade nyckeltexter. Någon Nyckel till Webers verk som helhet finns inte, särskilt som Webers tänkande utvecklas över tiden. Men det finns texter som är mer givande än andra, t.ex. "Energetische' Kulturtheorien" och "Zwischen zwei Gesetzen (Februar 1916)". Inom sekundärlitteraturen förtjänar Rainer Lepsius' "Gedenktafelrede" från 1976, publicerat i *Zeitschrift für Soziologie* 1977, att särskilt omnämnas. Tack vare H. H. Bruun har vi också en samlad engelsk utgåva av Webers metodlära.

Sven Eliaeson

Selektiv Litteraturlista

- Ay, K.-L. (1993) "Max Weber und der Begriff der Rasse", *Aschkenas* 3(1): 189–218.
- Bloom, A. (1987) *The closing of the american mind*. New York: Simon and Schuster.
- Bond, N. (1988): "Ferdinand Tönnies und Max Weber", i *Soziologisches Jahrbuch*. Trient: Universita degli Studi di Trento.
- Brecht, A. (1959): *Political theory: The foundations of twentieth-century political thought*. Princeton: Princeton Univ. Press.
- Bruun, H. H. (2007 [1972]) *Science, values and politics in Max Weber's methodology*. Aldershot: Ashgate.
- Dahrendorf, R. (1987): "Max Weber and modern social science", pp. 574–80, i W. Mommsen & J. Osterhammel (red.): *Max Weber and his contemporaries*. London: Unwin Hyman.
- Eliaeson, S. (1998) "Max Weber and plebiscitary democracy", pp. 47–60, i R. Schroeder (red.): *Max Weber, democracy and modernization*. London: Macmillan.
- Eliaeson, S. (2000) "Constitutional caesarism: Weber's politics in their German context", pp. 131–148, i S. Turner (red.): *The Cambridge companion to Weber*. Cambridge: CUP.

- Erdelyi, A. (1992) *Max Weber in Amerika: Wirkungsgeschichte und Rezeptionsgeschichte Webers in der anglo-amerikanischen Philosophie und Sozialwissenschaft*. Wien: Passagen.
- Green, M. (1974) *The von Richthofen sisters: The triumphant and the tragic modes of love*. New York: Basic Books.
- Kaesler, D. (2014) *Max Weber: Eine Biographie*. München: C. H. Beck.
- Kaube, J. (2014) *Max Weber: Ein Leben Zwischen den Epochen*. Berlin: Rowohlt.
- Iggers, G. & W. (2002) *Zwei Seiten der Geschichte: Lebensbericht aus unruhigen Zeiten*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Lehmann, H. & G. Roth (red.) (1993 [1987]) *Weber's protestant ethic: Origins, evidence, contexts*. Washington D.C. & Cambridge, UK: German Historical Institute and Cambridge University Press.
- Lepsius, M. R. (1977) "Max Weber in München: Rede anlässlich der Enthüllung einer Gedenktafel", *Zeitschrift für Soziologie* 6 (1).
- Mommsen, W. J. (1974 [1959]) *Max Weber und die deutsche Politik 1890–1920*. 2:a uppl. Tübingen: Mohr. (Finns även i engelsk övers.)
- Murray, Ch. (2003) *Human accomplishment: The pursuit of excellence in the arts and sciences 800 B.C. to 1950*. New York: Harper Collin.
- Naumann, F. (1917 [1915]) *Mellaneuropa*. Uppsala: Lindblad.
- Norkus, Z. (1997): *Max Weber und Rational Choice*. Marburg: Metropolis.
- Offe, C. (2004) *Selbstbetrachtungen aus der Ferne: Tocqueville, Weber und Adorno in den Vereinigten Staaten*. Frankfurt am Main: Suhrkamp. (Finns även i engelsk övers.)
- Parsons, T. (1968 [1937]) *The structure of social action*, vol. I & II. New York & London: The Free Press.
- Radkau, J. (2005) *Max Weber: Die Leidenschaft des Denkens*. München: Carl Hanser Verlag. (Engelska utgåvan recenserad i *Sociologisk forskning* 48(1).)
- Rollmann, H. (1993) "Meet me in St. Louis": Troeltsch and Weber in America', pp. 357–383 i H. Lehmann & G. Roth, (red.) (1993 [1987]) *Weber's protestant ethic: Origins, evidence, contexts*. Washington D.C. & Cambridge, UK: German Historical Institute and Cambridge University Press.
- Roth, G. (2001) *Max Webers deutsch-englische Familiengeschichte 1800–1950*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Samuelsson, K. (1961[1957]) *Religion and economic action*. New York: Basic Books, also: Stockholm: Scandinavian Univ. Books. (Finns också på svenska.)
- Scaff, L. A. (2011) *Max Weber in America*. Princeton: Princeton Univ. Press.
- Sombart, W. (1916–) *Der Moderne Kapitalismus*. 2:a uppl. München & Leipzig: Duncker & Humblot.
- Steding, Ch. (1932) *Politik und Wissenschaft bei Max Weber*. Breslau: Acad. diss.
- Strauss, L. (1953) *Natural law and history*. Chicago: Univ. of Chicago Press.
- Swedberg, R. (1990) "Introduction" i Gunnar Myrdal: *The political element*. New Brunswick: Transaction.
- Swedberg, R. (1998) *Max Weber and the idea of economic sociology*. Princeton: Princeton Univ. Press.
- Strauss, L. (1953) *Natural law and history*. Chicago: Univ. of Chicago Press.

- Tenbruck, F. (1987) "Max Weber and Eduard Meyer", pp. 234–67 i W. Mommsen & J. Osterhammel (red.): *Max Weber and his contemporaries*. London: Unwin Hyman.
- Troeltsch, E. (1922) *Der Historismus und seine Probleme*. Tübingen: Mohr.
- Turner, S. P. & R. A. Factor (1994) *Max Weber: The lawyer as social thinker*. London: Routledge.
- Weber, M. (1926) *Max Weber: Ein Lebensbild*. Tübingen: Mohr.
- Weber, M. (1895) *Der Nationalstaat und die Volkswirtschaftspolitik*. Akademische Antrittsrede. Freiburg i. Br. u. Leipzig: Mohr-Siebeck.
- Weber, M. (1896) "Die sozialen Gründe des Untergangs der antiken Kultur", *Die Wahrheit* 63:57–77.
- Weber, M. (1904) "Die 'Objektivität' sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis", *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 19.
- Weber, M. (1906) "'Kirchen' und 'Sekten'", *Frankfurter Zeitung* 50 (102): 13 april.
- Weber, M. (1906) "'Kirchen' und 'Sekten' (Schluß)", *Frankfurter Zeitung* 50 (104): 15 april. (Senare publicerade samma år i, *Die Christliche Welt*, Marburg, som: "'Kirchen' und 'Sekten' in Nordamerika. Eine kirchen- und sozialpolitische Skizze". Engelsk övers. i *Sociological theory* 3(1):7–13.
- Weber, M. (1909) "'Energetische' Kulturtheorien", *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*. 29:376–402.
- Weber, M. (1916) "Zwischen zwei Gesetzen (Februar 1916)", *Die Frau* 23 (5):277–279.
- Weber, M. (1949) *The methodology of the social sciences*. E. A. Shils & H. A. Finch (red.). New York: The Free Press.
- Weber, M. (1994) *Political writings*. P. Lassman & R. Speirs (red.). Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Weber, M. (1995 [1968]) "Antikritisches Schlußwort zum 'Geist des Kapitalismus'" pp. 283–345 i J. Winkelmann (red.): *Die Protestantische Ethik II: Kritiken und Antikritiken*. München & Hamburg: Siebenstern-Taschenbuch-Verlag: 283–345 (Ursprungligen publ. 1910.)
- Weber, M. (2012) *Max Weber: Collected methodological writings*. H. H. Bruun & S. Whimster (red.). New York & Abingdon: Routledge.
- Whimster, S. (red.) (1999) *Max Weber and the culture of anarchy*. London: Macmillan.

Förkortningar:

- GPS= Gesammelte Politische Schriften
- GAW= Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre
- GARS= Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie
- MWG=Max Weber Gesamtausgabe
- WuG= Wirtschaft und Gesellschaft

Webers samlade verk kan laddas ned i fulltext gratis från universitetet i Potsdam och finns också att köpa på DVD.

Recensioner

Att bryta innanförskapet: Kritiska perspektiv på jämställdhet och mångfald i akademien, Kerstin Sandell (red.). Göteborg: Makadam, 2014

Utgångspunkten för antologin *Att bryta innanförskapet* är frågan om vad som egentligen har förändrats i högre utbildning och forskning vad gäller jämställdhet och mångfald under de senaste trettio åren då akademien – liksom andra samhällsinstitutioner – utsatts för yttre och inre påtryckningar och krav på att skapa inkluderande och jämställda miljöer. Svaret på frågan skulle kunna sammanfattas med att mycket lite i grunden har förändrats. Andelen kvinnor har visserligen ökat både i grundutbildning och i forskningen, fler kvinnor gör i dag framgångsrika forskarkarriärer jämfört med tidigare och visst har det skett formella förändringar synliga både i lagstiftning och i policydokument och handlingsplaner för likabehandling etcetera. Men vad de här processerna och förändringsvindarna egentligen har betytt i praktiken och vilka spår och avtryck som är möjliga att identifiera, är frågeställningar som jag uppfattar att den här antologin vill uppmärksamma och undersöka närmare.

Kerstin Sandell, tillika redaktör, skriver i inledningskapitlet att ambitionen med boken är att skifta perspektiv *från* hindrande barriärer för kvinnor och andra minoritetsgrupper *till* möjligheterna och utrymmet för marginaliserade grupper att etablera sig i akademien. Det som är av särskilt intresse för den här boken är att se närmare på det som benämns som ”den villkorade inkluderingen” och att få igång ”en intersektionell diskussion om hur även minoritiserade grupper är del av privilegierade processer” (s. 12).

Boken är tematiskt uppdelad i fyra mer övergripande teman. Första delen omfattas av det tidigare nämnda inledningskapitlet av Sandell med rubriken *Minoritiserade grupper mellan policy och villkorad närvaro*. Andra delen heter *Policy i diskurs och organisation* och består av fem bidrag som samtliga på olika sätt diskuterar akademins skriftliga dokument och handlingsplaner för jämställdhet och likabehandling; Eva Schömer skriver om *Rättsliga aspekter på möten mellan jämlikhet, jämställdhet och mångfald*, Irina Schmitt skriver om *Om begreppens klubbighet och problem* (en genomgång av Lunds universitets policydokument för jämställdhet, likabehandling och mångfald), Lovise Haj Brade analyserar breddad rekrytering i akademien i kapitlet *När rekryteringen ska breddas*, Malin Espersson diskuterar i kapitlet *Isärkoppling som strategi* Lunds universitets likabehandlingsarbete såsom det presenteras på universitetets hemsida. Den andra delen avslutas med kapitlet *Om två råd blir ett* av Britt-Inger

Keisu som har gjort intervjuer med ledamöter i jämställdhetsråd och mångfaldsråd om deras tankar om rådets funktion och organisering.

Antologins tredje tema kallas för *(O)lika närvaro* och består av följande bidrag: I artikeln *Kunskapspolitikens blinda fläck – rasifiering i akademien* av Paula Mählck och Måns Felleson diskuteras forskningspolitikens inriktning med fokus på vilka differentieringsprocesser mellan individer och grupper (kön och utländsk bakgrund) som därmed skapas och upprätthålls. Malinda Andersson skriver i kapitlet *Närvaro som märks* om rasifiering och tillhörighetsarbete i den svenska akademien utifrån intervjuer med ”karriärmässigt framgångsrika” (s.196) svenska forskare med migrationsbakgrund. Därefter följer kapitlet *Framgångsrika homosexuella akademiker: ett villkorat innanförskap?* av Kerstin Sandell som har gjort intervjuer med framgångsrika homosexuella forskare. Rebecca Selberg för en diskussion i kapitlet *Kvinna och ”brytare”?* om vilka förhållningssätt och strategier som kvinnor på högre ledande positioner vid Lunds universitet ger uttryck för i intervjusamtal. Den tredje delen avslutas med *Duktiga flickor* av Tina Mattsson som handlar om hur kön, feminitet och vetenskaplighet konstrueras. Bidraget bygger på observationer och intervjuer med en forskargrupp inom det medicinska vetenskapsområdet.

Efterord avslutar hela antologin och består av kapitlet *Att överleva eller övervinna* där författaren Malin Rönnblom reflekterar över frågan ”Vart har den politiska kraften tagit vägen och på vilka sätt kan vi förstå hur vi själva reproducerar den ordning som vi samtidigt ofta säger oss bekämpa?” (s. 297). Rönnblom reflekterar utifrån egna erfarenheter av att både etablera sig i akademien som forskare och samtidigt ha akademien som studieobjekt och kritiskt granska den med feministisk blick. Rönnblom växlar mellan berättarrösten ”jag” till ett mer diffust ”vi” – vi som har gjort akademiska karriärer, fått externa forskningsmedel, ingått i excellenta forskningsmiljöer, vunnit och segrat över grabbarna, njutit av att passa in, ett vi som är vana vid att ses som politiska, normativa, som lyckas balansera mellan feministiska ambitioner för frigörelse och förväntad ”korrekt” vetenskaplighet, vi som har mött motstånd. Men undrar Rönnblom slutligen, ska vi då aldrig – trots allt detta – bli accepterade? Ska vi alltid behöva kämpa? Måste akademien ständigt erövrats? Till tonerna av den klassiska Clash-låten *Should I stay or should I go* har hon funderat på om hon ska lämna akademien, men landar dels i att hon inser att hon har ett val, dels i att frågan nog är retorisk för hur det än är så erbjuder akademien en arena för kritiskt kunskapssökande som får människor och samhället att utvecklas.

Det här är en angelägen och fyllig bok som på ett engagerat sätt berättar om akademins baksidor i en samhällstid präglad av neoliberala ideologier. Boken visar komplexiteten i hur in- och exkluderingsprocesser skapas och upprätthålls i akademien utifrån föreställningar om kön, sexualitet, etnicitet, klass i både det vardagliga forskarlivet och hur akademien som organisation presenterar sig utåt i jämställdhets- och likabehandlingsretoriken. Argumentationen är genomgående tydlig och det råder ingen tvekan om att författarna är överens och har samsyn i vad som är problemet med akademien. Med sina olika bidrag med skilda ingångar, metoder och material ges en intressant och varierad beskrivning av akademins villkor utifrån ett maktkritiskt

perspektiv. Några av bidragen sticker ut och är särskilt bra. Här vill jag nämna Malinda Anderssons analys av framgångsrika forskare med icke-svensk bakgrund, Tina Mattssons analys av hur framgångsrika kvinnor skapar och omskapar kön och forskarideal samt Lovise Haj Brades analys om klass och inkludering i akademien.

Men ändå blir jag inte riktigt berörd, intresserad eller särskilt överraskad. Greppet och avsikten med antologin känns nytt och fräscht men boken som helhet ger ett överlastat och spretigt intryck. Jag saknar en röd tråd som binder samman de olika bidragen, både vad gäller ordningen på bidragen men också innehållsmässigt. Ett bra försök görs med Sandells inledningskapitel men de tankar och perspektiv som beskrivs där tycker jag inte plockas upp i övriga bidrag. Inte heller Malin Rönnbloms tankeväckande bidrag som avslutar boken plockas upp. Det sker heller ingen dialog mellan de olika bidragen vilket förvånar eftersom flera av bidragen överlappar varandra som till exempel bidragen i antologins andra del där jag uppfattar att Schmitt och Espersson arbetar med liknande frågeställningar på samma arena (Lunds universitet) som mynnar ut i att motstånd mot akademiska strukturer stannar vid krusningar på ytan. En övergripande kommentar är att det hade varit välkommet om diskussionen i de olika kapitlen successivt fördjupades mot mer mångfacetterade analyser av förhållandet mellan stabila och föränderliga strukturer i akademien.

Som jag tidigare nämnde råder det ingen tvekan om att författarna har en gemensam utgångspunkt och argumenterar på ett likartat sätt och det är kanske så det ska vara i en antologi men det hade varit intressant om författarna hade vågat sticka ut lite mer, uttryckt andra uppfattningar och dragit andra slutsatser än det övriga antologikollektivet. Trots antologins undertitel *Kritiska perspektiv på jämställdhet och mångfald* så är det just de kritiska perspektiven i plural jag saknar. Det underförstådda budskapet med boken uppfattar jag är att i grunden har akademien inte förändrats alls. Visserligen är det i dag möjligt för kvinnor, homosexuella, icke-vita med migrationsbakgrunder och så vidare att göra framgångsrika forskarkarriärer, men fortfarande gäller majoritetens normer som gör att närvaron är villkorad och relativ. Det ifrågasätter jag inte men jag ser framemot en större mångfald i debatten om hur detta ska förstås och analyseras. För att låna ett ”vi” från Rönnbloms diskussion så undrar jag varför vi alltid måste vara så överens, får inte feminister tycka olika och ändå vilja samma sak? Eller går de sakerna inte ihop?

Gunilla Carstensen, Högskolan Dalarna

Axel Hägerström and modern social thought, Sven Eliaeson, Patricia Mindus & Stephen P. Turner (red.). Oxford: Bardwell Press, 2014

Uppsalafilosofen Axel Hägerström är förmodligen mest känd som den store värdenihilisten – filosofen som ifrågasatte objektiva värden och likställde värdeomdömen med interjektioner. Något som i sin tid hade verklig sprängkraft!

I en omfattande engelskspråkig volym, baserad på ett symposium som hölls vid Uppsala universitet 2011 till 100-årsminnet av Hägerströms berömda installationsföreläsning (*Om moraliska föreställningars sanning*), presenteras och problematiseras Hägerströms verk. Denna Hägerströmpresentation är indelad i ett antal tematiska områden: ”Knowledge, Language and Morals”, ”Metaphysics, Neo-Kantianism, Religion”, ”Scandinavian Legal Realism”, samt avslutningsvis ett avsnitt som handlar om arvet efter Hägerström. Eftersom varje tema i sin tur behandlas i ett antal kapitel är boken mycket omfattande och rymmer sammanlagt 17 kapitel, författade av jurister, filosofer, statsvetare, idéhistoriker och en sociolog. En bredd som säger något om Hägerströms inflytelsefär. Till de tematiska kapitlen kommer två nyöversättningar till engelska av Hägerströmtexter, dels av installationsföreläsningen och dels en kortare text: *The Powers of Magistrates in Ancient Rome*.

För den som är det minsta intresserad av svensk filosofi- och rättshistoria, eller intresserad av systematiska perspektiv på värderingar i ett historiskt perspektiv, är detta ett mycket viktigt bidrag. Detta sagt med den enda reservationen att många av bidragen kan ses som något introverta, förhållande sig till en ämnesintern diskurs. Som ett allmänt omdöme kan sägas att de flesta bidragen kännetecknas av en påtaglig argumentationsiver snarare än en iver att förmedla ett lättsmält och populariserat budskap. Boken utgör inte en allmän översikt över Hägerströms tänkande utan är snarare en samling kapitel som brottas med specifika problematiker relaterade till Hägerström. Sett från ett annat perspektiv finns här för den intresserade ett viktigt och substantiellt mikrokosmos, centrerat kring Hägerströms tänkande och dess påverkan på (framför allt) svensk(t) filosofi, kulturliv och rättsvetenskap. Kapitlen är i allmänhet komplext resonerande och låter sig inte lätt sammanfattas. Något som också kommer till uttryck i Hägerströmkännaren Svante Nordins avslutande kapitel.

Något som kännetecknar klassiker, vare sig det handlar om litteratur, filosofi eller samhällsvetenskap är en rikedom i texterna som öppnar för intressanta nytolkningar och/eller nya tillämpningar. Vid läsningen av kapitlen är det påfallande att tolkningarna av Hägerström på intet sätt har ”satt sig”, utan det råder en viss divergens i hur man skall tolka hans insats och position. Några sådana öppna spörsmål som nämns i inledningskapitlet är exempelvis så fundamentala frågor som om hur normer skall förstås, då de inte har ett sanningsvärde, samt hur såg egentligen grundaren av Uppsalaskolan på värdeutsagor – är de känslouttryck?

Johan Strang problematiserar till och med bilden av Hägerström som grundare av den analytiska filosofin i Sverige, och även själva idén om en homogen analytisk filosofi där den så kallade Uppsalaskolan skulle ingå vid sidan av Wienkretsen och Cambridgeskolan. Strang menar, något hårddraget uttryckt, att Hägerström poten-

tiellt hade kunnat vara en del av flera (svenska) filosofitraditioner, men att han i ett senare skede av de analytiska filosoferna Hedenius, Marc-Wogau och Wedberg kom att ges en roll som en del av den analytiska filosofin, som en del i deras egna hegemoniska strävanden.

Med tanke på den intressanta komplexiteten i Hägerströms tänkande och möjliga tolkningsmöjligheter hade det varit värdefullt med mer av dialoger och meningsutbyten i boken. Detta som ett dynamiskt komplement till de monologer som boken med något enstaka undantag består av.

Påfallande många av texterna är skrivna i en analytisk stil eller tradition, där den traditionella metoden är att dissekera partikulära satsers och deras egentliga innebörd eller logiska implikationer. Ett intressant undantag vad gäller denna ”analytiska atomism” är därvidlag ett kapitel av Finn Collin som för fram en tolkning av Hägerström i termer av inkommensurabilitet och där mer av ett systemperspektiv tillämpas. Vi är vana att förknippa inkommensurabilitet med Thomas Kuhns uppfattning om paradigmens oförenlighet. I Collins läsning av Hägerström handlar det istället om förekomsten av värdemässiga konflikter och inkommensurabilitet inom alla etiska traditioner.

Om Hägerströms inflytande, som det beskrivs, kan konstateras att detta primärt har varit en inhemsk, svensk företeelse. Några undantag är Ernst Cassirer som tillbringade en tid i Sverige och skrev en bok om Hägerström, samt den engelske filosofen C.D. Broad som översatte några Hägerströmtexter på 1950-talet. I all huvudsak är ändå Hägerström så långt en svensk affär. Ett skäl till publiceringen av denna ambitiösa volym har just varit att brett introducera Hägerströms tänkande till ett engelskt språkområde.

Hägerströms betydelse behandlas primärt i ett retrospektivt perspektiv och det är uppenbart att den historiska betydelsen av Hägerströms insats är omfattande i ett svenskt sammanhang. Det är tydligt att hans strävan att förkasta metafysiska föreställningar hade en hel del material att ta sig an. I boken skildras utförligt Hägerströms betydelse för svensk praktisk filosofi och rättsvetenskap, samt i mindre grad hans betydelse för samhällsvetenskapen, då framför allt via Gunnar Myrdal. Sven Eliaeson tar upp en intressant aspekt av Gunnar Myrdal som har att göra med spänningsförhållandet mellan å ena sidan en teoretisk position där värderingar och värdeutsagor inte är meningsfulla eller har ett sanningsvärde och å andra sidan ett radikalt samhällsengagemang som en ”do-gooder” (s. 363). Något som förstås också är tillämpligt på Hägerström som kulturradikal.

Vid studiet av influenser och spridning av idéer och traditioner är en aspekt det historiskt faktiska. Även om detta i regel är svårt att kartlägga med någorlunda exakthet ger det oss en bild av tankeströmningars utbredning och ”diffusion”. I boken diskuteras bland annat hur Hägerströms idéer förhåller sig till exempelvis Friedrich Nietzsche och Max Weber. Denna typ av historisk kartläggning av idéströmningar blir i allmänhet statisk och i någon mening avslutad om än komplex. Ett annat förhållningssätt till klassiker är ett mer dynamiskt generativt perspektiv. Ett omdiskuterat exempel på detta är Anders Wedbergs filosofihistoria, vilken vanligen ses som ett

uttryck för den analytiska filosofin och dess dominans i Sverige efter andra världskriget. Wedberg lämnar i stor utsträckning ett historiskt exegetiskt perspektiv och ställer sig frågan om hur idéerna, om än anakronistiskt, kan tolkas intressant och kreativt i samtiden.

Utan att nödvändigtvis acceptera Wedbergs formaliseringsivert är det fruktbart att ställa frågan om på vilket sätt Hägerströms tankevärld angår oss idag och i vad mån och på vad sätt det skapar fruktbara perspektiv för vidare forskning och möjligheter till nya insikter? Intressant hade varit ett tydligare grepp kring förhållandet mellan Hägerström och modern samhällsvetenskap, något som antyds i titeln för volymen. En historiskt relevant länk som nämns men inte utvecklas substantiellt, utgör Torgny T. Segerstedt som började sin bana som praktisk filosof men som senare kom att inneha den första svenska "heltidsprofessuren" i sociologi. Segerstedt efterträdde ju också Hägerström på professuren i praktisk filosofi innan han övergick till sociologi. Som sociolog kom Segerstedt att förhålla sig till värderingar på ett annat sätt än vad som kännetecknar den filosofiska diskursen. Segerstedt noterar visserligen själv att Hägerströms installationsföreläsning har socialantropologiska inslag, men Segerstedts sätt som sociolog att förhålla sig till värderingar, har likväl en annan typ av empirisk referens än vad som kännetecknar den analytiska filosofiska diskursen.

Den filosofiska diskursen kring värdeutsagor kretsar i hög utsträckning kring ontologiska frågor rörande dessa utsagors essens eller logiska implikationer. Många av bidragen i boken kan ses som ett uttryck för denna tradition. Vad som emellertid kännetecknar stora delar av den samhällsvetenskapliga diskussionen av värderingar är att analysenheten skiftar från filosofins värdeutsagor till sociologins normbegrepp. Från ett sociologiskt perspektiv är det inte helt nödvändigt att ställa frågan vad en norm "egentligen är", utan det bjuds en rad andra ingångar till forskning. Segerstedt representerar i sin forskning som sociolog flera av dessa möjligheter. Oavsett en norms essentiella karaktär kan den representera en normkälla med betydelse för socialt beteende och oavsett vad normer "ytterst är" kan en relativ konsensus kring ett normsystem ses som konstituerande för en social grupp eller som ett funktionellt rekvisit för ett socialt system. Kanske är det ett sådant perspektiv som ger substans åt föreställningen att det inte kan finnas en vetenskap i moral, men väl en vetenskap om moral.

Avslutningsvis kan sägas att även om den substantiella basen för Hägerströms teoretiska perspektiv kan tyckas smal, sett som dess kritik av föreställningen om objektiva värden, är det uppenbart att dess ringverkningar blivit betydande i en samtida kontext präglad av Boströmiansk idealism, tro på en "högre rätt" och med kyrklig auktoritet som konvergent normkälla. Denna bok illustrerar på ett mångsidigt och komplext sätt dessa ringverkningar.

Peter Sohlberg, Norges Tekniske, Naturvitenskaplige Universitet, Trondheim

Christina Garsten, Bo Rothstein & Stefan Svallfors, *Makt utan mandat: De policyprofessionella i svensk politik*. Stockholm: Dialogos, 2015

Det råder ingen tvekan om att författarna till *Makt utan mandat* anser sig vara något viktigt på spåret. Boken genomsyras av en iver att kartlägga, förstå och kanske också bidra till att lösa en situation som potentiellt hotar den svenska demokratin. Den medlemsbaserade representativa demokrati som gör att politiken i praktiken verkligen utgör en folkets röst verkar enligt boken tappa mark. Istället växer en kår av policyprofessionella ideologer fram som är anställda av politiska partier och olika intresseorganisationer. Själva politikens vardag verkar vara i förändring. Och detta är något som både intresserar och oroar forskargruppen.

Att läsa en bok som så tydligt utstrålar både vetgirighet och en önskan att förklara hur angeläget ämnet är smittar av sig på läsoplevelsen. I stil påminner den om C. Wright Mills. Dels för att boken på det hela taget, enligt min mening, uppnår det som Mills i *Den sociologiska visionen* beskriver som en god samhällsvetenskaplig forskning. Dels för att själva studien har något av den tyngd som Mills själv levererade i sina empiriska arbeten. Och visst, det är tre professorer från olika samhällsvetenskapliga discipliner som sammanstrålar i projektet. Med de förutsättningarna är det väl egentligen helt rimligt att resultatet blir bra.

Ett av projektets syften är att kartlägga de policyprofessionella som social grupp vilket inte har gjorts tidigare. Och för det syftet är en omfattande beskrivning av gruppen på sin plats. Det empiriska materialet består dels av en kartläggning av gruppen policyprofessionella, dels av närmare 100 djupintervjuer, dels av deltagande observationer. Det är alltså ett osedvanligt rikligt material och i mångt och mycket talar det för sig själv bara utifrån den tematiska analys som författarna genomfört för att reducera empirin till denna (ganska omfattande) rapport.

Den sociala grupp av policyprofessionella som framträder i resultaten tycks ung och hungrig. De framställs som om de inte har tid att engagera sig som medlemmar i ett politiskt parti för att nå en position som förtroendevald utifrån vilken de har möjlighet att påverka beslut. Att sträva sig uppåt inom en medlemsorganisation där en måste underkasta sig distriktsstämmor och riksstämmor, och dessutom någon mandatperiods arbete innan det ens är möjligt att som förtroendevald hamna i verklig påverkansställning beskrivs som en alltför lång (och långsam) väg att gå för denna grupp. De tycks inte heller ha tålamod att tala med folk som inte har samma goda retoriska förmåga som de själva, utan uppfattar den interna ideologiska diskussionen inom sina partier som torftig. Det vi har att göra med är en grupp högutbildade och högpresterande personer som är anställda som pressekreterare, politiska sekreterare, ombudsmän och pr-konsulter åt politiska partier och olika intresseorganisationer inom politikens sfär. De är i praktiken anställda för att presentera väl genomförda analyser, förslag till reformer och slagkraftiga idéer att sätta i händerna på dem som har mandat att som förtroendevalda politiker fatta beslut. Det är konsekvenserna av denna beskrivning som utgör bokens stora problembeskrivning. Vad är det som sker i denna förskjutning av makt och inflytande över politiska idéer? Vad händer med de

politiska medlemsorganisationerna om en grupp högutbildade och drivna ideologer istället för förtroendeuppdrag väljer politiska tjänstemannauppdrag? Vad händer med medlemsinflytande kontra centralt formulerade idéer? Och vem är egentligen ansvarig för besluten som fattas?

Gruppen policyprofessionella talar enligt materialet om sig själva som politiskt aktiva och ibland som politiker. De anser sig vara mycket intresserade av att påverka samhället i en särskild riktning, utifrån den ideologi de företräder. Men samtidigt som de vill påverka så vill de inte stå i rampluset och de vill inte bli granskade av medier såsom förtroendevalda politiker blir. De vill alltså påverka utan att stå till svars. Enligt bokens författare präglas deras roll av de inte så sympatiska orden otydlighet, osynlighet och oansvarighet. Och den rollbeskrivningen, positionen och identiteten skulle lämpa sig för en sociologisk analys som aldrig riktigt kommer till stånd i boken. För även om det empiriska materialet är rikt och beskrivningarna fylliga så är analysen mer beskrivande än teoretiserande, vilket är något av en brist i boken. Och kanske är det en konsekvens av att det är tre discipliner med olika relation till teoretisk analys som möts i forskningsprojektet.

Visst finns inslag av teoretisk diskussion i boken. Vid några tillfällen nämns Erving Goffmans frame analysis och dramaturgiska perspektiv. Men det leder tyvärr inte till något fördjupat resonemang. Det är synd då båda dessa Goffmanska teoretiska ramverk skulle kunna ge en god bild av den medvetet distanserade roll som de policyprofessionella verkar agera utifrån, och också av deras roll gentemot andra roller och positioner samt hela situationer. Den teoretiska inramning som anläggs tydligast i boken är den socialantropologiska diskussionen av policyprofessionella som en ny stam inom politiken som utgör bokens femte kapitel. Men jag finner den inte övertygande. Som sociolog skulle jag hellre se till exempel en fördjupad Goffmansk analys eller också, om syftet i kapitlet om stammar är att förstå en grupps kultur, en analys av den policyprofessionella gruppens sociala karaktär utifrån sociologiska samhällsteorier och identitetsteorier med begrepp som exempelvis "den evigt unge" Puer Aeternus. Den som lever i snabbt tempo, med ytliga kontakter, yttlig livsstil, eller om kosmopoliten eller liknande begrepp, då det framhävs att de policyprofessionella arbetar utifrån "de svaga bandens styrka". Framförallt tror jag att någon sådan fördjupad sociologisk analys skulle leda till en djupare förståelse av relationen mellan denna sociala grupp och idén om demokrati.

Ja, trots detta tillkortakommande, att boken är litet väl beskrivande på bekostnad av sociologisk teoretisk analys, vågar jag ändå hävda att det här nog är en av årets viktigaste böcker.

Jessica Wide, Höghskolan Dalarna

***Kön, kropp, materialitet: Perspektiv från fransk genusforskning,*
Boel Berner & Isabelle Dussauge (red.). Lund: Arkiv, 2014**

Genusforskningen i Sverige har successivt gjorts synlig och fortsätter att vinna mark på olika områden, vilket flera tecken i samhället tyder på. Exempelvis har Vetenskapsrådets tvärvetenskapliga expertråd för genus under flera år arbetat för att främja projekt med genusperspektiv. Numera finns det även en särskild beredningsgrupp inom det samhällsvetenskapliga och humanistiska området som bedömer ansökningar med genusvetenskaplig inriktning. I Sverige har genusvetenskap blivit en gren inom en mängd discipliner, samtidigt som den utgör en egen tvärvetenskap, institutionaliserad på flera universitet i landet och i centrumbildningar. Med tanke på att Simone de Beauvoirs *Det andra könet* [Le Deuxième sexe] (1949) bidrog starkt till att skapa upp-takten till den akademiserade feminismen och genusvetenskapen i Europa, Sverige och Frankrike, är det på sin plats att det nu finns en svensk upplaga tillgänglig med exempel på fransk genusforskning.

Redaktörerna noterar dock att genusvetenskapen i Frankrike har haft svårt att etablera sig, trots att fransk feministisk teoribildning gett upphov till internationellt erkända namn som Cixous, Irigaray och Kristeva. Motståndet mot genusforskningen i Frankrike har stundtals varit massivt och antagit olika skepnader. I föreliggande antologi nämns några motiv till att just Frankrike hamnat på efterkälken i den internationella genusvetenskapliga kontexten. Redan på 70-talet uppstod problem, då kvinnörelsens feminister såg med skepsis på integrerandet av kvinnofrågor i den akademiska institutionen. Man antog att centrala värden skulle gå förlorade, såsom det ”kvinnliga perspektivet”. Som redaktörerna uttrycker det ville man inte ”ha någon forskning *på* kvinnor, utan forskning *med* kvinnor eller *som kvinna*” (s.13). Till skillnad från den svenska kontexten fanns inte heller en framåtsyftande förändringsvilja, där forskningen gick hand i hand med visionen att reformera ett samhälle mot större jämställdhet. Dessutom är det franska universitetssystemet en rigid och centraliserad struktur som inte tillåter stora omvälvningar, som exempelvis skapandet av en ny disciplin. Därför har genusforskare i Frankrike främst fortsatt verka inom discipliner, vilket i många fall förpassat genusperspektiven till en plats i bakgrunden, överskuggad av ett huvudområde.

På senare år har det även blivit tydligt att specifikt franska samhällsideologier bromsar upp utvecklingen av genusvetenskapen. Å ena sidan finns traditionen från franska revolutionen, som säger att jämställdhet, frihet och broderskap ska ges till alla individer, utan särbehandling av specifika grupper, exempelvis kvinnor; å andra sidan gör en ny form av konservatism och traditionalism sig hörd, som är helt emot genusteorier, queerteorier och problematisering av sexuell identitet och hetero-normativitet. Här har skolan hamnat i centrum för en livlig samhällsdebatt som tog sin början under 2011, då högerfalangen kritiserade genusteoretisk undervisning, med förevändningen att skillnaderna mellan könen skulle försvinna. Även om de senaste åren visat ett tydligare stöd för genusvetenskapen i Frankrike, återspeglas motståndet och svårigheten att få denna typ av forskning

att lyfta i det urval av artiklar som antologin presenterar. Här är det nämligen ytterst sparsmakat med perspektiv som vetter åt mansforskningen, queerområdet, eller ens jämställdhetsforskningen.

Den första delen tar fasta på genus och materialitet, det vill säga hur relationen mellan människan och tingen, till exempel verktygen, i vår vardag ser ut, men även hur tingen fungerar strukturerande och bestämmer vår tillvaro, exempelvis könsroller. Relationen mellan människa och teknik har alltid varit fascinerande, då den visar på människans innovationskraft, förmåga att utveckla och finna överraskande användningsområden för den tillgängliga tekniken. I Gardeys och Chabaud-Richters analyser av tekniken som omger oss, blir kvinnan den som står i teknikens tjänst och inte kontrollerar tekniken. Mannen däremot, kan använda sig av den lite när han vill, samt har full kontroll över och tillgänglighet till teknikens hemligheter. Dessa generaliserande påståenden söker författarna underbygga teoretiskt, exempelvis med Latour och Bourdieu, men också genom studier av konkreta företeelser, såsom inträdet av skrivmaskinen i arbetslivet, eller hushållsmaskiners teknikdesign. Men det är något som skär sig i resonemanget, när skrivmaskinen och hushållsmaskiner endast behandlas som teknik med kvinnan som adressat. Enligt statistiska centralbyråns senaste siffror (*På tal om kvinnor och män* 2014) är det exempelvis inte längre nödvändigtvis kvinnan som utför det obetalda arbetet i hemmet. I de yngre generationerna är det heller inte märkligt eller ovanligt att kvinnan tar bormaskinen när mannen bakar. Förändringar i beteenden och aktiviteter bland män och kvinnor kommer aldrig fram eller problematiseras i studierna, vilket inger en känsla av inaktuella resultat. Visst finns det teknik som designas typiskt feminint, eller typiskt maskulint, men det är knappast mikrovågsugnen, diskmaskinen eller tvättmaskinen man först tänker på. Denna hushållsteknik får man väl nästan kalla genusneutral idag.

Vidare erbjuder antologin ett antal studier som från olika vinklar, och möjligtvis mer angeläget, implicerar kvinnans kropp och den prekära makten över den. Två studier är kopplade till barnafödande. Löwy gör en jämförelse mellan USA, Frankrike och Israel gällande olika former av insemination och konstgjord befruktning. Det komparativa perspektivet ger vid handen att Frankrikes position och regelverk i frågan bidrar till att cementera en norm om det "naturliga", där heterosexualitet och könsens olika värde understryks. Följden blir att en viss grupp av kvinnor, såsom lesbiska och ensamstående, inte får tillträde till barnafödande *in vitro*. Akrich och Pasveer i sin tur fokuserar på kvinnors kroppsliga upplevelser under barnafödandet. Utifrån observationer och intervjumaterial lyckas de ringa in ett möte mellan den enskildes kroppsliga kropp och den medicinskt konstruerade kroppen, vilket uppstår i födandets stund, men även långt innan. Forskarna visar på betydelsen av att dessa två parametrar i kroppsuppfattningen får jämlik plats i livets mest kritiska ögonblick. Det kräver, enligt Akrich och Pasveer, ett individanpassat barnafödande.

Ghighi, å sin sida, lyfter fram fenomenet celluliter, i gränslandet mellan kvinnlig sjukdom och skönhetsåkomma. Celluliter blev ett begrepp under efterkrigstiden och,

som Ghighi menar, ett sätt att disciplinärt hålla kvinnorna på plats i genusordningen, som en reglerande kompensation i en tid av flera sociala omvälvningar. Kvinnorna och deras kroppars exponering och användande i ett modern samhälle under utveckling understryks ytterligare av Fellingings studie om kvinnor, forskning och radioaktivitet. Under krigs- och efterkrigstiden åtnjöt forskande kvinnor i princip total jämställdhet i laboratorierna som utforskade radioaktiv strålning. Det var inte förrän på 60-talet som kunskapen om sambandet mellan sterilitet och radioaktivitet gav upphov till regleringar för laboratorieforskande kvinnor, som därmed blev exkluderade från vissa experiment. Även ur ett evolutionistiskt perspektiv visar Touraille att kvinnan får betala ett pris, i form av att urvalet sker enligt den socialt förankrade modellen att kvinnan ska vara mer småväxt än mannen.

Sammantaget visar de olika studierna fram olika perspektiv på hur kvinnan får en roll och position i förhållande till vårt moderna samhälles innovationer och utveckling. De visar på hur könsrollen ibland cementeras, ibland utvecklas i ljuset av nya vetenskapliga rön, samt samhälleliga och ekonomiska förändringar. I dessa studier och kontexter framställs kvinnan som ytterst passiv och endast mottagande och accepterande instans, en slags formbar lera, vilket Bränström Öhman pekar på i sin essä "Kvinnan, kärleken och Lord Byrons förbannelse" (1995). Här citeras en passage ur Rut Hillarps *Blodsformörkelse* (1951, s.140) som mycket väl kan illustrera de franska forskarnas utgångspunkt:

I väntans laboratorium underkastas kvinnan i förminskad
skala de stora lidandena i mötet med
Mannen. I otålighetens retort, i förvirringens provrör,
i misstankens ugn, sönderfaller hon i sina primära
element, återvänder till råmaterialet för arvsynden.
Och hon lägger sin lera ännu mjuk och
fuktig i mina händer, i Mannens skapande händer.

Det traditionella perspektivet om mannen som skapande och kvinnan som vanlig ordertagande arbetare framkommer även i Diverts artikel om unga män som väljer sömnadsutbildning. Denna text verkar vara denna enda som skrivits i original, specifikt för antologin och här visas hur mindre prestigefyllda kvinnodominerade utbildningar kan bli en språngbräda för en man, som i sin exklusiva situation blir speciell, kanske en "konstnär" och ett "geni". Det är ändå lite svårt att skriva under på att kvinnan fortfarande är en Pygmalionfigur som formas av yttre omständigheter, utan att ta ödet i sin egen hand. Idag arbetar ju både kvinnor och män i vårt samhälle aktivt för genuskritiska förhållningssätt och för jämställdhet på olika områden och olika nivåer. Genusforskningen behöver självklart fortskrida och följa med i samhällsutvecklingen. Man kan till exempel, liksom Kraus i antologins sista essä, fråga sig om den gränsöverskridande trenden inom genusforskningen har varit positiv för jämställdhetsfrämjandet, eller tvärtom bromsat upp inkluderandet av olika genusminoriteter. Det ligger något mycket positivt i att genusforskningen i Sverige

mottar influenser från andra kulturområden än den anglosaxiska. Det hjälper oss att diskutera genusfrågor globalt och med interkulturella perspektiv. Ändå kvarstår upplevelsen att studierna inte ligger i frontlinjen av internationell genusvetenskap.

Ylva Lindberg, Högskolan för lärande och kommunikation, Jönköping

Referenser

- Bränström Öhman, A. (1995) "Kvinnan, kärleken och Lord Byrons förbannelse" *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 16:4.
- Hillarp, R. (1951) *Blodförmörkelse: Lyrisk historia*. Stockholm: Bonniers, 1951.
- SCB, *På tal om kvinnor och män*, 2014, http://www.scb.se/Statistik/_Publikationer/LE0201_2013B14_BR_X10BR1401.pdf Hämtad: [2015-06-25]

Patricia G. Lange, *Kids on Youtube: Technical identities and digital literacies*. Walnut Creek, CA: Left Coast Press, 2014

Ett samtida fenomen, sannolikt känt för de allra flesta vuxna är att allt fler unga människor, barn och ungdomar i allt yngre åldrar ägnar sig åt att göra videofilmer som visar deras liv. Videofilmer som sedan läggs ut, delas och sprids på olika sociala medier. Hur ett sådant fenomen, att unga människor, filmar och sprider filmer med sig själva och andra, kan förstås beskrivs och problematiseras i Patricia Langes bok om Kids på Youtube: tekniska identiteter och digitala förmågor. Innan innehållet i boken beskrivs är det å ena sidan rimligt att påstå att svenska barn och ungdomars filmer på YouTube avtagit, eller mera precist, förflyttats till andra sociala medier, men det gör å andra sidan inte boken mindre intressant. Detta därför att logiken att spela in film och exponera filmer med sig själv och andra utifrån min erfarenhet och den forskningen jag känner till förefaller vara överförbar till andra sociala medier. Langes bok om Kids, ett emiskt begrepp som används av kidsen själva och därför också av Lange, är därför angelägen. Boken har ett ganska traditionellt akademiskt upplägg. Den börjar med ett inledande teoretiskt kapitel följt av flera olika fallstudier, en konklusion och ett appendix om en etnografisk ansats för studier av YouTube. Ett sådant upplägg bjuder in till eftertanke. Var och en bör stanna upp, fundera och utifrån sina egna preferenser välja vad man ska börja läsa om. Fallstudierna kan, för den som så önskar, läsas utan den teoretiska inledningen. Det kan till och med för den metodologiskt intresserade vara att föredra att direkt läsa appendixet om metod, förutsatt att man vill förstå hur Lange gått tillväga i sina fallstudier. I appendixet beskriver hon "den nya formen" av digital etnografi som observationer av medierad interaktion, online-deltagande, postande av öppna video-fältanteckningar. Hon beskriver vidare hur hon utnyttjade video-blogg, AnthroV-log, som ett sätt att skaffa egen erfarenhet avseende video-bloggande. Hon skriver

fram att hon hade två olika bloggar, en på YouTube och en på WordPress. Bloggen på YouTube hade när detta skrevs 58 videoklipp och 684 prenumeranter. På dessa bägge bloggar publicerade Lange också, som hon framhåller, i kontrast till traditionella modeller, intervjuer och olika delar av fältarbetet. Motiven eller argumenten för detta tillvägagångsätt utvecklas inte särskilt väl, vilket är synd. En fördjupad problematisering av detta finns kanske att läsa om i någon av Langes artiklar för oss som är särskilt intresserade av detta. Via AnthroVlog bjuder Lange alltjämt in informanter att vara med i pågående projekt, vilket är ett uttryck för ett kanske ovanligt sätt att samla in data. Appedix innehåller också en del reflektioner över möjligheter och begränsningar med det valda arbetssättet. För den som å andra sidan är intresserad av de teoretiska utgångspunkterna föreslår jag att man följer bokens struktur och börjar med det inledande teorikapitlet för därefter ta del av hur teorierna applicerats i olika slags fallstudier. I teorikapitlet resonerar Lange på ett tydligt sätt om olika begrepp som senare används i fallstudierna. Exempel på sådana är, informella lärmiljöer, självlärd, personallt uttryck, och teknisk literacy. I introduktionen finns också framskrivet överväganden som Lange gjort, avseende till exempel urval. Hon resonerar på ett tydligt sätt om för- och nackdelar med att studera noviser, avancerade amatörer, semi-professionella och skriver fram frågor som väglett henne under de olika fallstudierna. Fallstudierna med tydligt avancerade amatörer är gjorda under 2006 till 2008 i USA. Detta är i sig intressant mot bakgrund av att YouTube öppnade under 2005, första filmen utlagd 23 april, och introducerades på svenska först 2008. Fallstudierna kan därmed anses historiskt intressanta. De handlar om videomedierad vänskap som specialiserad eller relationell expertis där Lange skildrar kidsens samlade verk av delade videofilmer, tjejer som nördar sig på YouTube utifrån sättet att förhålla sig till teknik genom valet av form och innehållet i videofilmerna, medierat civilt engagemang som ger exempel på hur barnen som varande hade förmåga till djupsinniga diskussioner om lokala och globala dilemman, representativa ideologier med utgångspunkt i familjer och hur kidsen socialiseras in i en form av publik självexponering och slutligen den sista studien som knyter ihop de tidigare studierna med hjälp av begreppet ”vara självlärd”. Det kanske till synes spretiga innehållet i fallstudierna hålls samman på ett bra sätt. Förståelsen fördjupas allteftersom och fallstudierna blir sammantaget tydliggörande exempel på fenomenets komplexitet. Att studierna är gjorda i USA för ganska många år sedan gör dem inte mindre relevanta. Resultaten i fallstudierna förefaller överförbara till skandinaviska förhållanden och samtida förhållanden. Slutsatserna som dras från de enskilda studierna och i konklusionen är rimliga och bidrar med något nytt till vårt samlade vetande om hur och varför barn och ungdomar gör videofilmer, vilka videofilmer de gör, hur de gör videofilmer eller hur de lär sig göra dem och vad de lär sig om videofilmer och datorer såväl som vad de lär sig när de gör videofilmer på egen hand eller tillsammans med andra. Det är därmed rimligt att påstå att en bok som denna är värdefull, bör läsas och har flera olika målgrupper. Dels dem som i sin profession arbetar med ungdomar såsom exempelvis fritidsledare, lärare, sociologer, sociologer, liksom anhöriga, ungdomar och vårdnadshavare och en samtidsintres-

serad allmänhet såväl som bland dem som utbildar sig till att arbeta med kids i olika praktiker där det sker formellt eller informellt lärande. Boken utgör sammantaget en mycket bra grund för oss andra när vi vill ställa initierade frågor till och om det kidsen gör när de spelar in, delar och sprider videofilmer.

Marcus Samuelsson, Linköpings Universitet

**Christian Smith, *The sacred project of American sociology*.
Oxford & New York: Oxford University Press, 2014**

Sociologi kan vid första anblicken framstå som ett sekulärt och vetenskapligt projekt, men vid närmare granskning står det klart, menar Christian Smith i *The sacred project of American sociology*, att sociologin i grunden inte bara är politiskt och ideologiskt impregnerad utan också ett sakralt projekt. Smith vänder blicken mot den egna vetenskapliga disciplinen – han är professor i sociologi vid University of Notre Dame – i syfte att nagelfara och blottlägga dess heliga fundament och dess konsekvenser.

Dagens amerikanska sociologi är, konstaterar Smith inledningsvis, "animated by *sacred* impulses, driven by *sacred* commitments, and serves a *sacred* project" (s. x). Smith lutar sig uteslutande mot Durkheims klassiska förståelse av det heliga. Det amerikanska sociologiska projektet är emellertid inte bara heligt utan också andligt (*spiritual*). De andliga dimensionerna av det mänskliga livet kretsar kring mer grundläggande och bitvis eskatologiska föreställningar av hur det mänskliga livet kan och *bör* te sig. Smith laborerar här uteslutande med en antropocentrisk uppfattning om det andliga och tar avstånd från metafysiska aspekter som traditionellt förknippas med Gud, gudstro och liknande. Det andliga är inte liktydigt med det religiösa utan resulterar hos Smith i ett slags pseudo-religiös hängivenhet åt vissa specifika försant-hållande som stipuleras kollektivt i den sociala gruppens förståelse av det heliga. En sådan hängivenhet är inte instrumentell, rationell eller ens alltid medveten, utan snarare själva utgångspunkten för de uppfattningar, handlingar och preferenser som på olika sätt kroppsliggörs av de människor som ingår i den sociala gruppen.

Smith är på långt när ensam när det gäller att hemfalla åt en durkheimsk förståelse av det heliga. Ett sådant återbruk har också ägt rum inom religionssociologin under de senaste åren där bland annat Gordon Lynchs *The sacred in the modern world* (2012) levererar en initierad och konstruktiv durkheimläsning. Likaså har begreppet det heliga revitaliserats inom det forskningsfält som brukar benämnas *lived religion*, med bland andra Meredith McGuire och Nancy Ammerman i spetsen, där det heliga i högre utsträckning knyts till vardagslivets praktiker på ett mikrosociologiskt manér. De teoretiska utgångspunkterna för Smiths analys av den amerikanska sociologin skulle tjäna på en mer uppdaterad och nyanserad diskussion av det heliga, förslagsvis genom att knyta an till ovan nämnda forskare. Vad är det då mer precist Smith avser när han talar om den amerikanska sociologins sakrala projekt?

Den amerikanska sociologins sakrala projektet handlar om att, preciserar Smith (s. 189), "realize the emancipation, equality, and moral affirmation of all human beings as autonomous, self-directing, individual agents (who should be) out to live their lives as they personally so desire". Den dominerande sociologiska forskningen iver att synliggöra förtryck, ojämlikhet, exploatering, orättvisa, lidande, diskriminering, fattigdom och exkludering är en konsekvens av det sakrala projektet, dess normer och värderingar. I centrum av sociologins sakrala projekt återfinns en antropologi som är nära förbunden med den liberala individualismen och trojkan Locke, Smith och Mill. Den amerikanska sociologin är emellertid inte bara liberal utan snarare en "modern liberal-Enlightenment-Marxist-social-reformist-pragmatist-therapeutic-sexually liberated-civil rights-feminist-GLBTQ-social constructionist-poststructuralist/postmodernist 'tradition'" (s. 11). Sociologins *telos* är, kort sagt, att förändra världen och få till stånd en ny ordning där människor inte längre behöver leva i fattigdom, förtryck, utanförskap, etcetera. Med en sådan horisont får den sociologiska forskningen specifika karaktäristika; alltifrån ämnes- och metodval till teoretiska perspektiv och frågeställningar inramas av det heliga projektet.

För att ge stöd åt sina argument använder sig Smith av vitt skilda empiriska material; det rör sig i huvudsak om stickprov – sessioner och teman på *American sociological associations* årliga konferenser, bokrecensioner i *Contemporary sociology*, artiklar publicerade i *American sociological review*, introduktionsböcker i sociologi – personliga anekdoter och observationer, samt några talande exempel på akademiska schismer där den amerikanska sociologins sakrala projekt har skändats och samtidigt synliggjorts. Det är välskrivet och bitvis underhållande läsning, inte minst då Smith träffande beskriver hur det sakrala projektet reproduceras genom att nya subjekt dans i dess anda. Associationerna går osökt till Pierre Bourdieus *Homo academicus*, även om Smith inte diskuterar den.

Den amerikanska sociologins dominerande ontologi består av individer i *konflikt* med samhället. Den så kallade homo duplex-modellen, som också Durkheim diskuterade, där dilemmat handlar om att integrera individer i en fungerande samhälllig ordning utan att begränsa deras rättmätiga frihet, är alltså tongivande inom sociologin, menar Smith, på bekostnad av andra alternativa modeller. Det hegemoniska kunskapsparadigm som den amerikanska sociologin verkar inom gör sig skyldig till en form av ontologisk reduktionism som i värsta fall kan generera missvisande eller direkt felaktiga beskrivningar av hur samhället är konstituerat och fungerar. Därtill har den amerikanska sociologin blivit alltmer sektaristisk, intellektuellt undermålig och tröttsamt homogen, menar Smith. De inomdisciplinära motsättningarna är i själva verket chimärer som bekräftar *doxa*. Orsaken till detta är alltså att den amerikanska sociologins sakrala projekt inte ger utrymme för olikänkande, motstridiga uppfattningar och perspektiv.

Smith argumenterar slutligen för en mer mångfacetterad sociologisk forskning som rymmer en verklig pluralism med olika perspektiv, snarare är ett allenarådande sakralt projekt som marginaliserar olikänkande. Efter att ha utmålat socialkonstruktivismen som den amerikanska sociologins teoretiska preferens står det klart att det alternativ som Smith själv förordar är kritisk realism, vilken han också argumenterar för i appendix. Dessvärre är framställningen av socialkonstruktivismen mer än lovligt

svepande och tjänar främst som en niddbild till kritisk realism, som han menar är det bästa metateoretiska ramverket för samhällsvetenskapen.

Analysen av den amerikanska sociologins sakrala projekt är i flera avseenden tankeväckande och emellanåt provokativ, även om texten bitvis är pamflettartad och får karaktären av en stridsskrift där nyanserna får stryka på foten. Därmed inte sagt att boken inte är läsvärd; det är den helt klart. Frågan som dröjer sig kvar efter läsningen är vad en motsvarande analys av den svenska sociologins sakrala projekt skulle ge för handen.

Daniel Enstedt, Göteborgs Universitet

**Robert Whitaker, *Pillerparadoxen: Varför lider fler och fler av psykiska problem när medicinerna bara blir bättre och bättre?*
Stockholm: Karneval förlag, 2014**

I det nutida samhället uttalas kontinuerligt att psykofarmaka ger hjälp mot psykisk ohälsa. Av läkemedelsbolagen beskrivs medicinerna ofta som mirakelpiller, men också på dags- och kvällstidningarnas nyhetssidor, i lärarrummet eller på föräldraföreningens möte berättas det om deras kliniska slagkraft. Det tillhör *doxa* att de farmakologiska preparaten botar den deprimerades tungsinne, den bipolära humörsvängningar och den ADHD-drabbades impulsivitet genom att rätta till brister eller överskott av serotonin, noradrenalin, litium, dopamin eller andra signalsubstanser.

I sin internationellt omtalade och spännande bok, *Pillerparadoxen*, ifrågasätter Robert Whitaker den etablerade bilden av psykofarmaka. *Pillerparadoxen* bär vissa yttre likheter med Ingrid Carlbergs *Pillret* – En berättelse om depressioner och doktörer, forskare och Freud, människor och marknader (utgiven 2008 av Norstedt förlag, Stockholm). Utöver att båda ger en extensiv behandling av ämnet psykofarmaka, har respektive verk författats av en vetenskapsjournalist och vunnit pris för sin samtidskildring. Medan däremot *Pillret* i grunden är konservativ är *Pillerparadoxen* radikal och originell i sin relation till den gängse farmakologiska historieskrivningen.

Vid läsningen av *Pillerparadoxen* går det att destillera fram, åtminstone, fem kritiska teser. Först och främst finner vi, vad som kunde kallas, *den samhällsstatistiska tesen*. Den utgör ett innovativt och fruktbart grepp i utvärderingen av psykofarmaka, som närmast för tankarna till Émile Durkheims sociologiska metod. Istället för att enbart hålla sig till randomiserade studier som behandlar effektiviteten hos enskilda mediciner visavi särskilda psykiatriska diagnoser, vilket är typiskt, sätter Whitaker även förskrivningen av medicinerna i relation till den vidare samhällsstatistiken om arbetsförmåga, förtidspensionering och långtidssjukskrivningar. Uppgifterna utgör tillsammans en sorts lackmustest för att bedöma den generella effektiviteten hos psykofarmaka. Om sjuktalet för psykiskt sjuka minskar utgör det ett starkt stöd för att behandling med psykofarmaka fungerar. Om sjuktalet ökar ger det däremot mycket goda skäl till att medicinerna inte håller vad som utlovas.

Med statistisk fråga från en rad nationer – däribland Sverige, USA, Island, Danmark,

Australien och Nya Zeeland – belyser *Pillerparadoxen* att situationen för de psykiskt sjuka *radikalt försämrats*. Psykofarmaka börjar användas en masse på 1950-talet och bruket har från och med 1980-talet till idag fortsatt att stadigt öka. Under denna utveckling växer till att börja med gruppen psykiskt sjuka och blir ofantligt mycket större. Vidare stiger kontinuerligt andelen långtidssjukskrivna på grund av psykisk sjukdom. De flesta nya ansökningar om sjukersättning har numera, till skillnad från tidigare, psykisk sjukdom som grund. Även förtidspensionering på grund av psykisk sjukdom blir påtagligt vanligare. Vid lanseringen av de farmakologiska preparaten jämför man ofta med den sockersjuka diabetikerns behov att tillföra insulin. Men få, om någon, skulle godta att insulin är effektivt mot diabetes om det vore fallet att diabetikern var arbetsförmögen och långtidssjukskriven. Styrkan i Whitakers resonemang består i just detta: oavsett hur vi förstår den psykiska ohälsan i samhället måste det konstateras att medicinerna inte hjälper.

Det är en realitet att en ökad medicinanvändning samvarierar med ökad psykisk ohälsa. Men hur ska egentligen denna relation närmare förstås? Här möter vi *kausallitetstesen*. Med en biomedicinsk bias har man i den farmakologiska forskningens utfallsstudier noterat förekomsten av negativa biverkningar, men utan att rikta systematisk uppmärksamhet åt dessa. På det sättet, menar Whitaker, har det kommit att förbli dolt att bruket av psykofarmaka *i sig själv* förorsakar psykisk ohälsa.

Läkartidningens recensent av *Pillerparadoxen*, Herman Holm (2014;111: CXUT), anklagar på denna punkt Whitaker för ”cherry-picking”; att enbart se det som talar för hans sak. Men Holm ger inte något övertygande exempel och missar det faktum att Whitaker åskådliggör ett väl bestyrkt mönster i sin genomgång av utfallsstudierna. Mönstret säger att användningen av psykofarmaka skadar personen och minskar hennes möjlighet att tillfriskna. Medicinanvändningen orsakar exempelvis organiska defekter, kognitiva nedsättningar, ångest, depression, känslomässiga lidanden och beroendeproblem. Verkningsarna av den skadliga medicinska behandlingen, iatrogenesen, är inte sällan kroniska. Vidare bygger mönstret på jämförelser med att man är *omedicinerad*. Att inte ta några mediciner alls påvisas ge en bättre, till mycket bättre, prognos att återvinna sin hälsa än om man medicineras. Dessutom gäller mönstret särskilt bruket av psykofarmaka på *lång sikt*. Läkemedelsstudier kan visa på vissa positiva effekter på kort sikt, men dessa upphör när man tar hänsyn till ett längre tidsperspektiv. Mönstret inkluderar även *olika typer av psykofarmaka* – antidepressiva medel, antipsykotika, stämningsstabiliserare, benzodiazepiner och centralstimulantia – och de negativa effekterna av preparaten är fler och mer slående än de positiva. Slutligen påvisas mönstret gälla *olika typer av psykiatriska diagnoser*. Behandlingen med psykofarmaka ger sämre resultat oberoende av om dessa nyttjas för att avhjälpa schizofreni, depression, bipolär sjukdom, ADHD eller ångestproblem. Mönstret beläggs med en konsiderabel mängd studier och Whitakers kartläggning imponerar.

Enligt den konventionella visdomen utgör biverkningsarna något den psykiskt lidande tvingas acceptera för att dra nytta av psykofarmakas läkande effekter, men inte en förklaring till hennes predikament. Man tänker sig gärna även att det är stress,

trauman eller våld som ger upphov till psykisk ohälsa, inte bruket av mediciner *per se*. Whitaker visar att vi på ett grundligt sätt behöver tänka om och betrakta psykofarmaka som en kausal faktor bakom en invaliderad livssituation för miljontals människor. Inte ens tidigare utmärkta genomgångar, till exempel Elliot Valensteins *Blaming the Brain – The Truth about Drugs and Mental Health* (utgiven 2000 av Free Press, New York), sätter problemet i så klart ljus som Whitaker.

Ibland krävs emellertid en försiktigare tolkning av data än vad *Pillerparadoxen* ger uttryck för. Det blir inte minst tydligt i bokens kritik av den moderna välfärdsstaten. Byggd på vetenskap och evidensbaserad psykiatri uttalar sig välfärdsstaten vara överlägsen utvecklingsländer, som inte har ekonomier starka nog att kunna erbjuda den farmakologiska behandlingen till sina medborgare. I *den interkulturella tesen* problematiserar Whitaker denna uppfattning. Bland annat redogör han för tre undersökningar från WHO som visar att schizofrena i fattiga länder, som Indien, Colombia och Nigeria, tillfrisknar i betydligt större utsträckning än i USA och de rika länderna. Återhämtningen hos de schizofrena patienterna, som diagnosticerats enligt västerländska kriterier, beror enligt Whitakers förståelse av WHO-studierna på att endast en liten andel av patienterna i de fattiga länderna fått regelmässig behandling med antipsykotika. Vid en uppföljningsstudie efter 15 år visade sig majoriteten av de fattiga ländernas patienter inte längre vara psykotiska samtidigt som de hade ett arbete. Detta i bjärt kontrast till patienterna i de rika länderna som medicinerades.

Även om argumentet att medicinerna vållar mer skada än nytta är starkt är perspektivet på utfallskillnaderna snävt. Som sociolog går det att hitta andra rimliga förklaringar till att patienterna i de fattiga länderna tillfrisknar vilka Whitaker aldrig prövar. Till dessa hör den ökade betydelsen av sociala band, mindre krav på samspelets kompetens och högre tolerans för avvikande beteenden. Whitaker är förstas medveten om att det finns förklaringsalternativ. Förförd av sina upptäckter behandlar han, icke desto mindre, i praktiken villkoret utan medicinering som inte *en central* utan *den enda* kausala faktorn bakom psykiskt tillfrisknande. Mono-kausaliteten medför att Whitaker i detta sammanhang kan förebrås för att övertolka de positiva effekterna av att vara omedicinerad.

Efter att ha serverat läsaren ansenliga data mot farmakologisk behandling tar Whitaker itu med sin *ideologiska tes*. Den berör hur samhällsmedborgare, ända sedan 1950-talet och inledningen på vad som kallats den första farmakologiska revolutionen, förts bakom ljuset och haft ett falskt medvetande om de objektiva egenskaperna hos medicinerna. Det är på intet sätt en vacker historieskrivning som *Pillerparadoxen* redovisar. För att göra medicinerna till de fenomenala piller de föreställs vara idag har det krävts offensiva lanseringar från läkemedelsföretagen med oredlig och överdriven information; massmedial ensidighet i rapporteringen av medicinens goda effekter; otillbörliga gåvor till läkare, psykiatriker och patientföreningsföreträdare för att skapa nya marknader; lögn och förfalskningar vid ett flertal läkemedelsprövningar; köpta forskare som skrivit under läkemedelsföretagens egenproducerade tidskriftsartiklar med sitt namn; och förtalskampanjer med syftet att tysta medicinernas kritiker som bland annat anklagats för samröre med scientologin. Som samhällsmedborgare har vi

internaliserat den rådande biokemiska doktrinen och måste associera Whitakers historia med en konspirationsteori. Det gör emellertid inte skildringen mindre väldokumenterad. Whitaker prövar våra nerver på *nietszscheanskt vis* och ber oss att ta reda på hur mycket sanning vi har mod nog att acceptera.

I *Pillerparadoxens* slutkapitel presenteras mer utvecklade lösningar på den farmakologiska epidemi som Whitaker menar har drabbat samhället. En tes kan kallas *socialpsykologisk* eftersom den betonar vikten av att etablera tillitsfulla relationer med de psykiskt lidande. Som belägg redovisar Whitaker behandlingssuccén i det finska Lappland. Från att ha varit ett krisdrabbat område har man här kommit att få det bästa långsiktiga utfallet för psykotiska patienter i hela västvärlden. Behandlingsprogrammet heter "Öppna samtal" och bygger på att psykos har sitt upphov i destruktiva sociala relationer som man genom dialog kan komma till rätta med. Personalen minimerar utskrivningen av antipsykotiska medel och inriktar sig istället på att läka det mellanmännsliga. Framgångarna för programmet finner undertecknad vara goda nyheter.

Slutsatsen blir att Whitaker på ett vederhäftigt sätt löser upp den paradox som bokens svenska titel anger. Motsägelsen mellan ökad psykisk ohälsa och allt bättre mediciner påvisas vara just *skenbar* genom beläggen för de olika teser som presenteras.

Jonas Lindblom, Mälardalens Högskola

CALL FOR WORKING GROUP PROPOSALS

The 28th Conference of the Nordic Sociological Association 11–13 August 2016, Helsinki, Finland

We cordially invite you to submit a proposal for organizing a working group at the next conference of the Nordic Sociological Association by 15th of November, 2015.

The Nordic Sociological Association does not have a formalized set of Research Networks. This means that organizing sessions in our conferences is up to the individual scholars and loose networks - meaning, your activity and voluntary work!

The theme of the conference is 'Knowledge-Making Practices and Sociology's Global Challenge'. The theme calls us to think together about ways to address the Eurocentrism and parochialism of many of our central concepts and categories.

In addition to the conference's theme, the programme covers other themes of general interest, such as North-South issues within the Nordic region, the renewed political tensions between East and West in Europe, sociology's relation to economics, and where and how sociologists publish their research.

We invite working group proposals in all major sociological areas. In addition, we welcome contributions related to the conference's theme as well as other current themes in sociology. Please consider putting together a panel so that your research interests are reflected in the program!

Read more about the conference on the conference website
www.nsa2016.org

On our website you will also find the instructions for submitting a workshop proposal. The proposal is to be submitted using the electronic form on the website. Deadline for workshop proposals is 15th of November, 2015.

Important dates

- 15 November 2015 • Deadline work working group proposals
- 30 November 2015 • Decisions on the working groups
- 10 December 2015 • Call for abstracts published

Riktlinjer angående författarskap och författarordning

Vem är egentligen författare till en vetenskaplig publikation? Denna fråga är något som länge varit på tapeten inom medicin och naturvetenskap. Den kommer med all säkerhet att bli allt mer aktuell även inom sociologin i takt med att team-arbete, delade datamaterial och samförfattande blir vanligare och som ett resultat av det ivriga publicerings- och citeringsräknandet.

Frågan om vem som ska stå som medförfattare till en publikation har flera aspekter. Samförfattande blir inte bara allt mer vanligt, det finns dessutom goda skäl att tro att det ofta leder till bättre publikationer. Fler ögon som kan hitta fel och förbättra formuleringar, en bredare kompetensbas för analyser och skrivande. Lägg till detta det lite magiska i hur nya insikter kan uppstå ur samvaro och kommunikation kring ett forskningsobjekt.

Men samförfattande kan också ha sina mörka sidor, när det inte är fråga om ett faktiskt gemensamt skrivande, utan bara en fråga om att sätta sitt namn på en artikel man kanske i själva verket haft liten del i. Här finns det stora risker att yngre forskare kan bli exploaterade av mer väletablerade kollegor, där de senare kanske sitter på någon resurs (som datamaterial eller försörjningsmöjligheter) som den yngre forskaren behöver. Om dessa resurser då villkoras av att den mer etablerade forskaren kräver att få bli samförfattare på de publikationer som produceras finns en risk att den yngre forskaren tvingas dela sina publikationer med personer som egentligen inte bidragit särskilt mycket till dessa, mer än att de ställt data och pengar till förfogande. Saken förvärras av att det ofta kan vara lite karriärmässigt riskabelt att publicera tillsammans med mer seniora personer, många får lätt för sig att det (oavsett författarordningen) är den mer seniora personen som är den viktigaste i samarbetet. Samtidigt kan den yngre forskaren ha svårt att protestera mot arrangemanget eftersom den är i en beroendeställning för sin försörjning. Exploaterande beteende av detta slag är inte okänt i en del närliggande discipliner – låt oss inte se detta hända inom sociologin!

Inom medicintidskrifternas område finns sedan länge de s.k. Vancouver-reglerna som gör explicit under vilka förutsättningar det är acceptabelt att stå som medförfattare. Sociologisk Forskning antar nu en modifierad variant av dessa regler för de artiklar som skickas in till tidskriften. Sveriges sociologförbund har ställt sig bakom dessa regler och menar rent allmänt att publicerande som *inte* följer dessa riktlinjer är att betrakta som oacceptabel forskningsetik och -praktik. Riktlinjerna finns i sin helhet på nästa sida.

Stefan Svallfors, ordf. Sveriges Sociologförbund

Sociologisk Forsknings riktlinjer angående författarskap och författarordning

Vem skall anges som författare till tidskriftens artiklar?

Den som anges som författare skall (1) i betydande mån ha bidragit till artikeln, exempelvis genom att ansvara för eller ha bidragit till dess grundläggande idé, design, datainsamling, databearbetning, teoriutveckling, analys eller tolkning. Den skall *också* (2) ha, ensam eller tillsammans med andra, skrivit det ursprungliga manuskriptet och/eller i betydande grad deltagit i det fortsatta revisionsarbetet med insatser av vetenskaplig karaktär. Den skall *vidare* (3) ha godkänt slutversionen av artikeln. Den skall *slutligen* (4) kunna och vara beredd att offentligt försvara artikeln och dess resultat. Den, och enbart den, som uppfyller samtliga dessa villkor skall anges som författare. Den som på ett substantiellt sätt bidragit till artikeln, men inte bidragit tillräckligt mycket för att anges som författare, bör omnämnas i ett "acknowledgement".

Särskilda omständigheter som inte meriterar till författarskap

Vid bedömning om någon skall anges som författare till en artikel är det alltså inte meriterande (1) att som chef eller ansvarig för forskningsanslag stödja projektet ekonomiskt eller på annat vis, (2) att ha bidragit med rutinmässigt tekniskt eller administrativt arbete, (3) att ha designat datainsamling, eller medverkat vid datainsamling, som publikationen bygger på, (4) att ha bidragit med språkgranskning, eller (5) att ha gett generell handledning till artikelns författare.

Författarordning

Om flera författare förekommer, är det författargruppen som avgör författarordningen. Först i författarordningen bör den stå som lagt ned mest arbete. Därefter den som lagt ner näst mest arbete o.s.v. Alfabetisk ordning bör användas om insatsen varit jämbördig (detta kan också noteras i form av en fotnot i artikeln).

När ett manus skickas till Sociologisk Forskning skall det i följebrevet anges att författare följer dessa riktlinjer. Riktlinjerna gäller från och med Årgång 52, nr 4 (2015).

Anvisningar för författare

Sociologisk Forskning accepterar för eventuell publicering vetenskapliga artiklar på svenska eller annat skandinaviskt språk samt, efter överenskommelse med redaktören, på engelska. Tidskriften tillämpar ett *referee*-förfarande, vilket innebär att artiklar som publiceras i Sociologisk Forskning är bedömda av oberoende kollegor. Sociologisk Forskning accepterar för bedömning endast texter som inte tidigare varit publicerade och accepterar inte för bedömning manuskript som samtidigt erbjuds annan tidskrift eller som bedöms av förlag.

Artiklar

1. För bedömning accepteras endast manuskript som författaren anser färdiga för publicering. Redaktionen accepterar inte synopsis, utkast till artiklar eller i övrigt ofärdiga manuskript.
2. Manuskriptet skall vara utskrivet med dubbelt radavstånd och försett med goda marginaler. Nytt stycke görs med indrag med tabulatorn. Manuskript på annat språk än skandinaviskt accepteras för bedömning endast om överenskommelse träffats med redaktören innan manuskriptet skickas till tidskriften. Manuskriptets omfång bör inte understiga 4 000 ord och inte överstiga 10 000 ord inklusive abstract/sammanfattning.
3. Manuskriptet skall innehålla en sammanfattning omfattande maximalt 200 ord på engelska (inklusive översättning av titeln till engelska) samt fem nyckelord, också på engelska.
4. En kort författarpresentation (fyra rader) skall bifogas. Redaktionen förkortar utan samråd längre presentationer.
5. Eventuella fotnoter placeras på den sida där noten förekommer (inga slutnoter).
6. Tabeller och figurer skall vara infogade i den löpande texten och även skickas i separata filer i sitt ursprungliga program.
7. Litteraturhänvisningar i löpande text görs enligt följande: (Sontag 1977:35) alternativt Sontag (1977:35).
8. Manuskript – utformade på det sätt som här beskrivits – skickas som word-dokument med e-post till tidskriftens redaktörer under adress: sociologiskforskning@du.se
9. Efter en första redaktionell bedömning sänds artikeln till två externa lektörer för bedömning varför författarnamn inte får anges på artikelns första sida (eller på annat sätt framgå av texten). På förstasidan anges endast artikelns titel. På ett separat blad anges artikelns titel, antalet ord, författarnamn, akademisk titel, institution samt den adress, e-postadress och telefonnummer till (huvud-)författaren som redaktionen enklast använder.

Referenser utformas enligt följande:

Bok:

Pilgrim, D. & A. Rogers (1993) *A sociology of mental health and illness*. Buckingham: Open University Press.

Artikel:

Haavio-Mannila, E., J.P. Roos & O. Kontula (1996) "Repression, revolution and ambivalence: The sexual life of three generations", *Acta sociologica* 39 (4):409–430.

Kapitel i bok:

Dryler, H. (1994) "Etablering av nya högskolor: Ett medel för minskad snedrekrytering?", 285–308 i R. Erikson, & J.O. Jonsson (red.) *Sorteringen i skolan*. Stockholm: Carlssons.

Recensioner

Recensioner av såväl sociologiska avhandlingar som annan litteratur (inklusive kurslitteratur) välkomnas och bedöms av redaktionen. En recension är på maximalt 1 500 ord och en recensionsessä, dvs. en recension där flera böcker behandlas på ett integrerande sätt, är på maximalt 2 500 ord. Ange författarens namn, bokens titel, utgivningsår och förlag.

Repliker

I syfte att bidra till en levande debatt finns möjlighet att kommentera texter publicerade i tidskriften. Omfånget är cirka 1 000 ord. Kommentarer ska skickas till redaktionen senast 30 dagar efter det att texten publicerats. Författaren till den text som kommenteras kommer – under förutsättning att kommentaren publiceras – att ges utrymme att svara.

Redaktören har ordet

Upplysning och gränsdragning: En filosofisociologisk studie av den första generationen analytiska filosofer i Sverige

Henrik Lundberg

Nuets förnöjsamhet: En grundad teori om livsval och överlevnadsstrategier

Ulrika Sandén, Hans Thulesius och Lars Harrysson

Ett litet ord betyder så mycket: Alliansregeringen, Handlingsplanen och betydelseförskjutningar av begreppet mäns våld mot kvinnor

Carin Holmberg, Viveka Enander och Anne-Li Lindgren

Krönika: Max Weber – myt och verklighet: Religion, kärlek, pengar och politik

Sven Eliaeson

Recensioner

Sociologförbundet har ordet

Avs.

Sociologisk Forskning

Högskolan Dalarna

SE-791 88 Falun

Sverige

www.sociologiskforskning.se

Sveriges Sociologförbund
Swedish Sociological Association